Gözetim Toplumu
[Panoptikon]

Derleyenler
Barış Çoban - Bora Ataman

İçindekiler

TMMOB
Elektrik Mühendisleri Odası
İstanbul Şubesi

Gözetim Toplumu
PANOPTİKON

EMO Yayın No: GY/2016/562
ISBN: 978-605-01-0901-6

Adres: Ergenekon Mah. Cumhuriyet Cad. Adlı Han No:173/3
Harbiye - İstanbul

Tel: 0212 259 11 50

Faks: 0212 258 36 55

Web: http://istanbul.emo.org.tr

E-Posta: istanbul@emo.org.tr

Yayın Tarihi: Ekim 2016

Baskı
Ege Basım
Adres: Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:4 34704 Ataşehir / İstanbul
Tel: 0216 470 44 70

ÖNSÖZ

Feodal dönemin obez imparatorluklarının pek umurunda değildi yoksul halk, çünkü onlar feodal beylere vergilerini ödüyorlar ve gerektiğinde orduya katılıp askerlik yapıyorlardı ya bu yeterdi. Feodal beylerin gördükleri de esas olarak toprak, köyler ve köylü ailelerdi. Tek tek bireyleri ne yapsınlardı? Ancak bu büyük topraklar üzerinde 18. yüzyılda uç vermeye başlayan kapitalist ilişkiler ile birlikte karışıklıklar görülmeye başladı. Artık, herkesin iktidarın gözü tarafından fiilen algılanması gerekli oldu, kapitalist bir toplumda yani mümkün olduğunca yaygınlaştırılmış, mümkün olduğunca verimli bir üretimle birlikte; işbölümünde kimilerinin şu işi, kimilerinin bu işi yapmasına ihtiyaç olduğunda, halkın direniş hareketlerinin, ataletin ya da isyanın, doğmakta olan tüm bu kapitalist düzeni altüst etmesinden korkulduğunda, o zaman, her bireyin somut ve keskin gözetlenmesi gerekti.

Bunun için 1785 yılında Mimar Samuel Bentham'dan bir yapı tasarlaması istendi. Tasarımı Samuel Bentham'a; içinde yer alacak sistemleri temellendiren düşüncelerin de kardeşi Jeremy Bentham'a ait bu yapı Panoptikon adıyla anıldı. Panoptikon'un en önemli özelliği, çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasını amaçlamasıydı.

Michel Foucault, 1975 yılında yazdığı "Hapishanenin Doğuşu" adlı kitabında Panoptikon'u bir iktidar metaforu olarak kullanır. Merkezinden bütün hücrelerin rahatlıkla görüldüğü ama gözetleyen gardiyanların hiçbir zaman hiçbir noktadan görünmediği asimetrik, tek yönlü bir gözetleme sistemi...

Elinizdeki kitapta Panoptikon'u çağdaş bir sorunsal olarak ele alan 6 makale yer alıyor. EEMKON 2015 Kongresi'nin "Kent ve Elektrik Sempozyumu" kapsamında yer alan "Gözetim Toplumu – Panoptikon" oturumunun ilgiyle karşılanması, bizlere bu konunun ayrı bir yayın olarak ele alınması gerektiğini gösterdi.

Prof. Dr. Ali Ergur'un kaleme aldığı, "**Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim**" yazısında; "*Sistemin kendini sürekli olarak yeniden üreterek devam ettirebilmesi, bir diğer deyişle, tüketimi koşullayarak üretim için gerekli döngüyü sağlayan ideolojinin korunması için gerekli olan denetim, dolayısıyla gözetim, teknolojik araçların yarattığı kültürel değerlerin ve hatta varlık nedenlerinin içinde gizli*" olduğu saptaması yapıldıktan sonra teknolojik denetimin kullanıcılar için nasıl doğal bir süreç halini alarak gözlerden kaybolduğu ya da yarattığı kültürel değerlerin çekiciliğinde nasıl bir gönüllü katılım yarattığı anlatılıyor.

"**Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti**" adlı yazısında Dr. Sevgi Kesim Güven; "*Kişisel bilgilerin her gün binlerce kuruluş ve devlet tarafından toplanarak mahremiyetin ya da özel alanın yok edilme durumuyla karşı karşıya bulunulmasına rağmen, gözetim araçları, toplu ya da bireysel bir tepkiyle karşılaşmadan çok hızlı bir şekilde artmaktadır*" dedikten sonra gözetimin meşruiyet nedenlerinin önem kazandığının altını çiziyor.

Doç. Dr. Bora Ataman ve Prof. Dr. Barış Çoban, "**Alternatif Medya ve Anti-Gözetim**" yazılarında; Toplumsal hareketler ve alternatif medya, alternatif yeni medya ve sosyal medya arasındaki ilişkileri ele alarak, özellikle Occupy hareketleriyle birlikte medya çalışmaları ama özellikle de yeni medya ve alternatif medya çalışmaları ile (yeni) toplumsal hareketler çalışmaları arasındaki uzaklık ya da boşluğun kapanmakta olduğuna dikkat çekiyorlar.

Çoban ve Ataman'ın büyüteç tuttukları bir önemli konu da, alternatif karşı-göz ile iktidarın gözetim altında tutulması mücadelesinde hackerlerın önemli bir görevi yerine getirmekte oldukları.

"**Panoptisizm ve Sanat**" başlıklı yazısında, Yrd. Doç. Dr. Görkem Kutluer; panoptisizmin sanatla ilişkisini irdelerken, kendini "Surveillance Camera Man" adıyla anonimleştiren Amerikalı performans sanatçısının, gözetleme pratiklerini sanat yoluyla speküle etmesi örneğini aktarıyor. Kamerasını saklama gereği duymadan, tanımadığı insanların görüntülerini kaydeden sanatçı, kamerasıyla sokaklarda, kafelerde, bankalarda, okullarda, restoran mutfaklarında sıradan insanlara yaklaşarak çekim yapmaya çalışır. Filme alınanların tamamına yakını çok sert tepkiler vererek sanatçıyı uzaklaştırmaya çalışsalar da karşılarında kararlı bir kameraman olduğunu görürler; bu tavır onları çileden çıkartır. Kaydı hiçbir koşulda –filme alınanlar tarafından dövülürken bile- durdurmayan sanatçının, bu yaşadıklarını göze alma nedeninin, aklındaki çok önemli bir soruya cevap aramak olduğunu, çekim yaptığı kişilere yönelttiği sorudan anlarız: "Neden şuradaki duvara sabitlenmiş kameradan değil de, bu kameradan rahatsız oluyorsun?"

"*Bu durumdan kurtulabilmemiz ve interneti daha güvenli bir yer haline getirebilmemiz için devletlerin pervasızca uyguladığı toplu gözetime ve şirketlerin sırf kâr uğruna hepimizin dijital ikizlerini esir alıp satmalarına karşı mücadele etmemiz gerekiyor. Ancak bunu yapana kadar, kendimizi tüm bu gözetim araçlarına karşı savunmamız gerekiyor. Neyse ki bunu nasıl yapacağımızı öğrenmek artık eskisi kadar zor değil*" diyen Araştırmacı Yazar ve Dijital Aktivist Ahmet A. Sabancı, "**Dijital Gözetime Karşı Savunma Rehberleri**" başlıklı yazısında; "Neden İhtiyacımız Var? Nasıl Daha İyi Kullanılabilirler?" sorularının yanıtlarını veriyor.

Yasin Özel ve Şevket Uyanık; Bir Bilgi Sızdırma Platformu Olarak "**Karakutu Projesi**" başlıklı yazılarında; Projenin aktif hale geldikten sonra en büyük ihtiyacı, aynı ABD halkının savaşa karşı tepkisini artırarak Vietnam savaşının bitişini hızlandıran, Vietnam belgelerini sızdıran ABD ordu çalışanı Daniel Ellsberg gibi, Irak savaşında sivillerin bilinçli olarak öldürüldüğünü gözler önüne seren ordu çalışanı Bradley Manning gibi, ABD Ulusal Güvenlik Dairesinin (NSA) dünyayı 1984 distopyasına dönüştürdüğünün belgelerini sızdıran NSA çalışanı Edward Snowden gibi cesur insanlara platform için çağrıda bulunuyorlar.

Bilgilendirici ve yararlı olması dileğiyle, iyi okumalar...

EMO İstanbul Şubesi
40. Dönem Yönetim Kurulu

Finans Kapitalizminin İçselleştirilmiş Mantığı Olarak Gözetim

Ali Ergur *

Günümüz toplumunun gündelik deneyimleri, öncelikle on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren ekonomik ve toplumsal bağlamda etkilerini belirgin şekilde artırmaya başlamış olan küreselleşme sürecinin ve hedefindeki küresel pazarın, sonrasında da ekonomik değerin belirgin bir şekilde somut metaların değişiminden ziyade, sanal değer temsilleri ve onların değişimi üzerinden kurulduğu finansal kapitalizmin, 1960'lardan itibaren yükselişinin gerektirdiği şekilde; hız, akışkanlık, esnek ilişki ve varoluş formları çevresinde şekillenmeye başlamıştır. Sabit bir coğrafi noktada, belli bir zaman diliminde tanımlanabilen somut meta üretiminin önem arz ettiği ağır-sanayi ekonomisinden farklı olarak, bu varsayımsal değerlerin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde küresel pazarda yer değiştirebilmelerini, dolayısıyla hareketliliği makbul olarak kabul eden finans ekonomisi, genel değer üretiminde söz sahibi konumundadır. Böylelikle, zamanın erdemi haline gelmiş akışkanlık hali ve hız, kuşkusuz sadece sanal değerlerin oluşumunda etkili olan enformasyonların (malumatların) dolaşımında değil, toplumsal yaşamın işleyiş mantığında da belirleyici bir nitelik haline gelmiştir.

Küresel ölçekte bütünleşmeye giden yeni kapitalist üretim ilişkilerine paralel olarak, özellikle enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte giderek etkileşimli kitle iletişimi ağırlıklı toplum yapısı oluşmaya başlamıştır. Teknolojinin evrimi, başlangıçta devletin ve ekonomik güç odakları gibi bazı ayrıcalıklı sınıfların kullanımındaki daha genel maksatlı işlevlerden, özellikle son otuz yıl içinde, sıradan bireyin kullanımına açılarak, gündelik hayatın

** Prof. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü*

sıradan işlevlerine doğru yönelmiştir. Böylelikle teknoloji, maliyetinin düşmesi, minyatürleşmesi, hızının artması ve giderek daha bütüncül bir ağ sistemine dahil olmasıyla incelmiş; sıradan insanın gündelik yaşamının en sıradan anlarına kadar sızabilmiştir.

Görünürde, üzerinden artı-değer yaratılabilen her türlü ürünü, öncelikle de sanal değer üreten temsilleri, malumatları, yeryüzü ölçeğinde hızla dolaşıma sokabilmesiyle, ticari kazancı artırarak yeni kapitalist üretim stratejilerinin gereklerine uygunluğuyla karşımıza çıkan teknolojik gelişmeler, yukarıda bahsi geçen şekliyle, incelerek uzandığı ve küresel iletişim şebekesine giderek daha sıkı bağladığı bireyler üzerinden, mevcut üretim ilişkilerinin süregitmesini garantilemek amacıyla, mümkün olduğunca gizlenmiş bir denetim işlevi de gerçekleştirmektedir. Sistemin kendini sürekli olarak yeniden üreterek devam ettirebilmesi, bir diğer deyişle, tüketimi koşullayarak üretim için gerekli döngüyü sağlayan ideolojinin korunması için gerekli olan denetim, dolayısıyla gözetim, teknolojik araçların yarattığı kültürel değerlerin ve hatta varlık nedenlerinin içinde gizlidir. Teknolojik denetim bu şekilde, kullanıcıları için doğal bir süreç halini alarak gözlerden kaybolur ya da araçların yarattığı kültürel değerlerin çekiciliği içinde kendisine gönüllü bir katılım yaratır.

Gelişen teknolojilerin, denetim işlevlerinin yanında, sıradan bireyin bu zamana kadar ortaya çıkaramadığı kendi varlığını, fikirlerini arzu ettiği şekilde dolaşıma sokabildiği kanalları demokratikleştirdiği; insanlık tarihinin belki de hiçbir anında görülmemiş bir şekilde, yeni bir üretim aracı olmuş mikrofonu, sıradan insana uzattığı gerçeği yadsınamaz. Bunun en belirgin hali, ilk kuşak kitle iletişiminin, vericiden-alıcıya şeklinde gelişen tek yönlü veri iletiminin yerini, internet gibi etkileşimsel kitle iletişimi araçlarının ortaya çıkışı ile birlikte önceden "alıcı/tüketen" olanların her birini, artık aynı zamanda bir "verici/içerik üreten" olabilmelerinin yolunu açan teknolojilerin almasıdır. Ancak dolaşıma sokulan kendilik temsillerinin, üretilenlerin içeriği ve dolaşıma sokulma şekillerinin sınırları, bu teknolojilerin "özgürleştirici" yanlarını sorguya açmakla birlikte; cep telefonu, kredi kartı, kişisel bilgisayar, internet bağlantısı gibi bütünleşik mikro-işlev gereçlerinin bireysel kullanımları, özgürleşme/gözetim ikiliğinin en keskin şekilde görünür kılındığı alanlar olma özelliğini taşımaktadır.

Söz konusu teknolojilerin yolunu açtığı gözetim şekli, Foucault'nun "insan zekasının tarihinde bir olay" diye nitelendirip gün ışığına çıkarttığı ve modernliğin gözetim şeklinin temel modeli olarak adlandırdığı, Jeremy Bentham'ın, "On the Rationale of Punishment" adlı eserinde ayrıntılarıyla betimlediği Panoptikon ile aynı biçimde işlemez. Bentham'ın buluşu, kapalı bir mekân içinde azınlığın -eski bir usul olan, işlenen suçun cezalandırılması için oluşturulmuş zindan kuralının, yani gözetlenmesi gerekeni karanlığa kapatmanın aksine- çoğunluğu aydınlığa çıkarıp, gözetleyen olan kendisinin merkezi/sabit olarak konumlanmış yerini, gözetlenene asgari şekilde göstererek -bazen belirsizleştirerek-, onun sadece gözetlendiğine dair bir farkındalık yaratmasını sağlar; böylece gözetleyen sadece bir bakış formunu alır. Bu bakışı üstünde hisseden herkes, gözetlenenin artık neredeyse kendini gözetler hale geleceği

ölçüde içselleştirir. Bu şekilde kendini, kötülüğü yapma gücünden ve hatta onu isteme halinden bile uzaklaşmış halde bulur (Foucault, 2007: 85-95). Foucault işte bu Panoptikon sisteminin, modern toplumun, okul, hastane, hapishane, fabrika gibi birçok temel kurumunun işleyiş mantığını oluşturduğunu iddia eder. Böylece, daha az denetleyen sayısıyla, daha kalabalık kitlelere işletilen gözetimin maliyeti azalmış, monarşi döneminin baskıcı ve doğrudan olan denetimine nazaran çehresi yumuşamıştır. Suçun bir daha tekrarlanmaması için uygulanan cezalandırma yöntemi yerine, kişinin sürekli izlenmesinin ya da izleniyor olduğu düşüncesinin etkisiyle, onu henüz akıldan geçirme aşamasında yok etmeye yönelik çok daha incelikli bir iktidar teknolojisine örnek oluşturan Panoptikon örneği, günümüz gözetim şekillerini açıklamak için hâlâ daha önemli bir referans teşkil etmektedir. Ancak Zygmunt Bauman ve David Lyon gibi düşünürler, fazla şematik olan bu modelin, herkes tarafından, günümüzün her türlü gözetim şeklini karşılamak için kullanılabileceği algısını yaratan kapsayıcı mantığının sorunlu olduğunun altını çizerler (2013: 58-59). Artık sabit ve duvarlarla çevrili, kapalı mekânlarla sınırlı gözetim, yerini son derece akışkan, hareketli, sınırları değişken gözetim süreçlerine bırakmıştır. Buradaki süreç kelimesi önemlidir; çünkü Panoptikon kelimesinin çağrıştırdığı o sabit, kimlerden kimlere doğru işlediği az çok belli olan, sürekli ve düzenli gözetimin aksine, etkileşimsel kitle iletişimi araçlarının sunduğu 'olanaklarla', bize bu kelimenin çağrıştırması gereken gerçekliğimiz, kimin kimi gözetlediğinin belli olmadığı, anlık durumlara-amaçlara, kişiye göre şekillenip dağılan ve tekrar şekillenen gözetim yönelimlerinden ibarettir. Artık kurumlarla özdeşleşmiş olan azınlığın çoğunluğu gözetlediği bir denetim aygıtından bahsedilemez; Panoptikon adem-i merkezileşmiş ve atomlaşmıştır; böylece herkes herkesin 'küçük biraderi' konuma gelmiştir.

Bununla beraber, günümüzde, 'gözetleyen yurttaşlardan' daha fazla gözetleme/denetleme gücüne sahip olmaya devam eden iki tip aktör vardır: Piyasa ve güvenlik güçleri. Bahsedilen teknolojileri kullanan herkesin, öncelikle fark etmeksizin, internet ortamında elektronik ifade ve temsillere dönüştürülmüş her türlü eylemi, devasa bir veri havuzu oluşturur; elektronik eylemlerinin izleri veri şeklinde bu havuzda depolanan kişiler, öncelikle bu verilere erişme meşruiyeti bulunan bahsi geçen güçler tarafından, her an izlenilebilir hale gelir. Böylece, gelinen noktaya bakıldığında, hem devlet ve ticari şirketler tarafından işletilen, hem de bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerde birbirleri üzerine işlettikleri, bir gözetim modeli ile karşı karşıyız.

İnternet ortamındaki her türlü elektronik eylemin veri olarak saklanabilme olanağı, piyasa ve güvenlik güçlerinin gözetimini mümkün kılan asıl özellik olmakla birlikte, her geçen gün sayısı katlanarak artan bu verilerin yönetilmesini güçleştiren en önemli etken olarak da karşımıza çıkmaktadır. Verilerin, bu nicel artışı ve birikimi sebebiyle, istenilen ya da gerekli olan her bağlamda, kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye alınıp yorumlanabilmesi, bu bağlam hakkında malumat olmaktan çıkarılıp tam ve anlamlı bir bilginin kendisi haline dönüştürülmesinin pratikteki olanaksızlığı, 'veri yönetimi paradoksu' olarak nitelendirilir. Söz konusu olan bu süreç, hakkında veri

topladığı olgunun, onu sadece niteleyen özelliklerini art arda sıralayan malumatları sağlamaktan öteye gidemeyen gözetimi, varlık nedeninden/amacından uzaklaştırarak, sadece kendisi için var olan bir olguya, bir başka deyişle 'salt gösteren'e dönüştürür; böylece, gözetim süreç ve araçları olmadan bir toplumsal eylemin eksik kalacağı, güvensiz olacağı yönündeki kanı, bir anlamda içi boşalan ritüeller haline gelmiş gözetim etkinlikleriyle yayılır, doğallaşır ve kurumsallaşarak, gözetleyeni, bir çeşit 'Tanrı'nın gözü' biçimine sokar. Dünyanın, Weber'in tanımıyla, modern çağın sekülerleşme eğilimi ile kaçan büyüsünün, belki de artık denetimin simge değeri olan bu seküler ama bir o kadar da metafizikleşen göz kavramı ile geri dönüyor olduğunu iddia edebiliriz.

Etkileşimsel kitle iletişimi teknolojilerinin kullanıcıları, arkalarında bıraktıkları, elektronik ortamdaki her türlü eylemlerinin veriye dönüşebilen ve takip edilebilen iziyle, amorf ve sonsuz gözetim aygıtının veri sağlama sürecine, çoğunlukla fark etmeksizin katılım sağlamakla kalmaz, aynı zamanda mevcut üretim ilişkilerinin devamını sağlamakla yükümlü ideolojik söylemler ve onların içine gizlenen, teknolojik araçların yüklenmiş olduğu kültürel değerlerle 'ayartılarak' gönüllü katılım da sağlamaktadırlar; bu şekilde gözetimin giderek yaygınlaşmasına, meşrulaşmasına ve kurumsallaşmasına en iyi şekilde hizmet etmiş olurlar.

Gözetim, yaşamın kılcal damarlarına nüfuz edebildikçe, ona maruz kalan ve onun besleyicisi konumunda olan birey, bir temel ikilikle yarılmaktadır: Gözetimin baskıcılığı / tekno-fetişizm. Küresel ticari ve piyasa sisteminin süregitmesinin dayanak noktası olan ideolojik söylem, teknolojinin kullanım değerini, yarattığı kültürel değerler sistemi ile artırarak, tüketimin devamını sağlamak üzere, sahte kullanım alanlarını vazgeçilmez gereksinimlere dönüştürür. Bu şekilde sürekli çözülmesi gereken sorunlardan ibaret olarak tanımladığı hayatı, devamlı olarak 'kolaylaştırdığını' iddia eder; ancak bununla yetinmeyerek bu sahte ama 'vazgeçilmez' olarak sunulan gereksinimlerin hem giderilme süreçlerini hem giderilirken kullanılan aygıtlarını (fiziki yapılarını) daha çok eğlence işleviyle süsleyerek, -Debord tarafından, kurulu düzenin, kendisi hakkındaki kesintisiz söylemi, övücü monoloğu olarak tanımlanan- gösteri izleğine aktarır (1983:8); böylece gereksinimlerin giderilmesi süreciyle paralel işleyen denetim sürecinin, kullanıcılar tarafından coşkuyla içselleştirilmesini sağlamış olur. Tüm bunların yanında, son tahlilde, her gelişen süper teknolojinin kullanımının, ilk anda çok bariz ama zamanla azalan bir görünürlükle, mevcut toplumsal sınıfların düzenine göre hizalanması söz konusu olur. Bu ayarlanma sebebiyle, teknoloji kullanımı, bütünleşik iletişim şebekesinin içinde konumlanışıyla denetimin/gözetimin en temiz öznesi olma durumunu oluşturur. Kurduğu festival dekoru ile en sahte kullanım alanlarını bile vazgeçilmez olarak kodlatarak yönlendirebilen, ağın içindeki rasgele bir noktadan başka bir şey olmama durumunu, fazlasıyla ironik bir şekilde, üzerinde toplumsal uzlaşım sağlanmış bir 'ayrıcalık' olarak sunar. Böylece, 'vazgeçilmez' gereksinimlerin adeta bir festival havası içinde karşılandığı, 'kolaylaştırılmış' ve 'ayrıcalıklı' hale getirilmiş hayatlarımız üzerinde yükselen tekno-fetişizm, denetimine sağlanan gönüllü katılımı anlamlı kılan en

önemli bileşen olmakla birlikte, titizlikle gizlenmiş olan denetim işlevinin de en belirgin yüzü olarak karşımıza çıkar.

Bireylerin, tekno-fetişizmin dayanak noktalarını yaratan ideolojik söylemle bütünleşmelerinin belki de asıl sırrı, bu kendisini kesintisiz öven monoloğun, neyi ön plana çıkartarak saflarını sıklaştırdığında saklıdır: Kim olduklarını ve ne istediklerini ortaya çıkarabilme özgürlüğü ile sistemin üzerinde bugüne kadar hiç olmamış türden bir etki yaratma, onu değiştirebilme fırsatı. Böylece, özgürlük alanı oluşturduğu farz edilen iletişim araçlarının teknik alt yapısı, homojenleştirilmiş düşünsel düzlem tarafından sınırlandırılmış bir özerkliği olsa da, "(...) varsayımsal bir makinenin kontrollarında, kusursuz ve uzaktan kumandalı egemenlik konumunda yalıtılmış" (Baudrillard, 1983: 128) hisseden birey, kısa vadede ödülünü alır. Oysa denetim süreci, kimi zaman görünmez şekilde, kimi zaman ise bu özerklik yanılsamaları şeklinde vermiş olduğu küçük tatminlerin, uçucu ödüllerin karşılığında, cüretkârca kendini açık ederek, bir öncekinden hep daha karmaşık ama kapsayıcı bir şekilde, bireyi sarmalamaya devam eder.

Gözetimsiz bir gerçeklik düşünemez hale getirilen birey için, gözetimin kendini göstermekten çekinmeyen yüzünün ağırlığını bertaraf edebilmenin tek yolu, yine daha fazla gözetimi arzulamaktan geçmektedir. Bu en derin çelişki halidir; gözetimin her yere, her âna sızmasıyla tetiklenen, yaygın ancak derine yerleşmiş ve dolayısıyla algılanamaz hale gelmiş psişik baskıdan kaçmak için, birey kendini, zaten süreci ve aracı eğlencenin dikkat dağıtma işlevine bulanmış gözetime daha fazla dahil olurken bulmaktadır. Gözetlenen olma halinin sıkıntısını, ancak kendimizi, bu işleyişin festival dekoruna kaptırıp daha fazla gözetime açarak ve tabii karşılığında aynı oranda gözetleme ayrıcalığı edinerek kovmaya çalışırız; çünkü bu şekilde onu, her yerde, herkes tarafından hissedilir hale getirerek saydam kılmış, böylece kabullenip doğallaştırmanın en son noktası olarak, varlığını görünmez hale getirebilmiş oluruz. Ancak sıkıntı, bu kaçış ve ona tekrar sığınmayla, gitgide derinleşir. Artık ondan kurtulmanın yegâne formüllerinden biri olan, üzerine düşünmenin ve anlamanın biricik gerekliliği, onu işaret etme/adlandırma işlevimizi de tamamen kaybetmiş olur; sıkıntımıza yabancılaşırız.

Sıkıntıyı bertaraf etmek için gözetime daha fazla teslim olma hali, beraberinde, gözetimi daha da görünmez kılan –ona daha çok sarılmanın baştaki amacına binaen- yeni kuşak teknik nesnelerin kullanıma girmesini ve yaygınlaşmasını getirir. Gözetimi daha da görünmez kılmak ya da bir başka deyişle, belki dikkatleri gözetim üzerinden daha çok sıyırabilmek için, eğlence işlevine başvurulup oyun-fantazya özelliğinin sınırları, her yeni kuşak nesnede, hem ontoloji hem de morfolojisi bağlamında, biraz daha zorlanır; cep telefonlarına gelen her yeni uygulama ve/veya ek özelliklerle daha fazla 'ironi' ve 'salt eğlence' üretebilmek gibi. Bu bağlamda, teknik nesne, içerdiği gözetleme gücünü, sunduğu eğlence işlevleri, yarattığı fantazya evreni ve kullanıcıyı her geçen nesilde daha kuvvetli bağlarla dahil ettiği oyun izleğiyle, her defasında daha fazla gizlemektedir.

Teknoloji arzulayan bireyler haline gelmemizin en doğal sonucu

olarak, yeni iletişim teknolojilerinin sözü bize verip artık özgürce açığa çıkartmamızın mümkün olduğunu telkin ettiği kendiliklerimizin oluşumu, tüketime açılmış bir varlık alanı inşası haline gelmiştir. Tüketimin asıl erdem olarak, üretimin değerini görünmez kıldığı bu çağda, kimliklerimiz, tükettiğimiz simgeler, temsiller, metalar hatta insanlar üzerinden kurulmaktadır. Ancak bu noktada karşılaşılan ana sorun; tüketimin, '*ad hoc*' yani belli bir amaç için geçici olarak, belli zaman ve mekânlarda gerçekleştirildiği gerçeğidir; bu nedenle tüketim, doğası gereği süreksiz olup bütüncül bir deneyim olmaktan uzak olduğu noktasında başlar. Anlık olarak gerçekleşip mutlaka eyleme konu olan ürünün/eylemin bir tükenme/bitme ânı olması, bu parçalı ve akışkan üretim ilişkilerinin hâkim olduğu çağın mantığına da uygun olarak, bireyin kendiliği hakkında tutarlı ve sürekli bir gerçeklik referansı edinmesinde, insanı diğer canlılardan farklılaştırdığı söylenebilecek, varlığını fark etme ve onu açıklayabilme yetisinde önemli güçlükler belirlemesine yol açar. Böylece, kendisini sabit bir toplumsal aidiyet bağlamında konumlandırabilme eğilimindeki birey kendiliğini kurmakta zorlanır. Zira durup düşünmeden, hızla tüketmesi gerektiğine inandığı ve tükettikçe de sürekli değişmeye hazır bekleyen referans noktaları ile akışkan hale gelmiş zaman-mekân düzleminde var olmaktadır.

Zaman ve mekân parçalanması yaratan söz konusu etkileşimsel iletişim araçları, bireyin sadece kendiliğini algılaması ve açıklayabilmesinde değil, içinde yaşadığı ve sınırlarının, aktörlerinin giderek belirsizleştiği küresel sahnede olup bitenler hakkında da bütüncül bir anlama varmasını, genel kanının aksine, zorlaştırır. Bireye, elinin altındaki aletlerle, çevresi hakkında giderek daha fazla 'bilgi' edindiği ve çevresine daha fazla hâkim olmaya başladığı düşündürtülüyor olsa da, aslında karşı karşıya olduğumuz olgu; öncelikle bazı filtrelerden süzülüp gelen malumatların yanlı ve yönlendirici oluşlarıdır. Oysa hem kendilikleri için gerekli kurucu referans noktalarına, hem çevrelerine daha iyi hâkim olmalarını sağlayan 'bilgilere', söz konusu iletişim teknolojilerinin üzerinden ulaştıklarını düşünen bireyler için, bu teknolojilerle mümkün kılınan küresel ağa sürekli olarak bağlı kalmak, o 'bilgilere' ulaşmak ve aynı zamanda onlar tarafından ulaşılabilmek, öncelikle çevrelerini ve kendilerini algılayabilmek bakımından büyük önem taşımaktadır. Anlık ve değişken şekillerde, kimliklerini üzerlerine kurdukları referans noktalarını, onlara sağlayan bu ağ içinde sürekli bulunabilme, kurdukları her yeni kendilik haline doğrulanma, takdir edilme, beğenilme ('like') olanağı tanıdığından, varoluşları için merkezi önem taşır hale gelmiştir. Dolayısıyla varlık, gitgide sanal bir ifadeye dönüşmektedir; çünkü var olmanın öncelikli koşulu, ağlara etkin olarak bağlanıp her an ulaşan/ulaşılabilen olmaktan geçmektedir. Bu ağlara bağlı olmayan ya da düzenli olarak erişilemeyenlerin kimlikleri, ağda dolaşıma girmediğinden, nasıl kuruldukları ve neye benzedikleri açısından muamma olarak kalır. Bu 'dijital marjinaller,' şimdilik sadece bazı durumlar özelinde şüphe yaratır ve/veya oyunu bozup sanal kimliksizliğiyle, gözetimin geldiği boyutu belki de en sert şekilde gösteren olarak, yok sayılır. Sanal kimliğin, dolayısıyla ağda bulunmanın, her an ulaşan ve elbette ulaşılabilen olmanın norm olmaya doğru gittiği gelecekte, dolaşıma girmeyi reddetmenin her hali,

gözetimden, gözlerden uzak olma isteği, mahremiyetin anlamsızlaştığı ya da yasal olmayana indirgendiği bağlamda, şüpheli davranış olarak nitelendirilmeye adaydır.

Kendi içinde yönsüzleşmiş ve çevresini de artık neredeyse sadece anlık olarak tükettiği standartlaşmış malumatlar üzerinden, parçalı bir şekilde algılamaya çalışan bireyler için, giderek karmaşıklaşan, sezilmesi/öngörülmesi neredeyse olanaksız günümüz dünyası, tüm bunlara ek olarak, sürekli artan tehditlerle çevrili olduğuna onu ikna etmiş bir söylemle ayrıca kuşatılmıştır. 2001 yılı ve sonrasındaki süreçte en belirginleşmiş haline rastladığımız, risklerin abartılması yoluyla yaratılan korku/endişe politikaları, güvenlik sorunu olarak tanımlanan bir olguya toplumsal meşruiyet kazandırmıştır. Böylece, bireylerin, gözetim teknolojilerinin belki de en bariz şekillerine olan bağlılıkları pekiştirilmiştir. Kamu gücünün maruz kaldığı her güvenlik açığı sonrasında, adından büyük fontlarla söz ettiren, istatiksel olarak olma olasılığı az, ama olduğu olasılıkta da verdiği zarar yoğun olan riskler (Beck, 2001: 99), gözetim odaklı güvenlik önlemlerinin, sorgulanması neredeyse 'kötü niyet' olarak addedilebilecek şekilde, toplumsal düzeyde meşrulaşması ve küresel boyutta yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Diğer yandan bu eğilim gözetim teknolojilerinin pazarını da canlı tutmaktadır. Böylece, eski dönemlerle karşılaştırıldığında, bireysel ve toplumsal riskler, büyük resmin bireyler tarafından anlaşılmasının pek mümkün olmadığı günümüzde, belli başka amaçlar uğruna, onlarla mücadelenin ömür boyu süren bir iş halini alması gerekliliğiyle biçimsizleşmiş, tam olarak sezilemez hale gelmiştir.

Günümüzün resmi, en dolaysız halini, Bauman ve Lyon'un kaleminden çıkan şu satırlarda bulmuştur: "Bir yandan güvensizlikten bütün eski nesillerin korunduğundan daha iyi korunuyoruz; ama diğer yandan elektronik öncesi hiçbir kuşak, güvensizlik duygusunu günlük (gecelik) hayatın bu tür bir parçası olarak deneyimlememiştir" (2013: 107). Oysa toplumsal sorunun kaynağına inmeden, sadece ondan korunmak yoluyla, sorunu 'çözmeye' çalıştığı gözlemlenen ve hatta bazı durumlarda 'çözmesi gereken' sorunlar yarattığı bilinen bilim ve teknolojideki gelişmelere bel bağlayıp huzuru onların 'çözümlerinde' aramak, insanları, toplumsal sorunların ana kaynağına bakmaktan alıkoyabilmektedir. Bu ise köklü çözümlere odaklanmayı kısmen engellerken, gözetimin biraz daha doğallaştırılıp fark edilmemesine olanak verir (Bauman & Lyon, 2013: 118-9).

Günümüz insanı, Goethe'nin, Mephistopheles'e iktidar karşılığı ruhunu veren Dr. Faust'una benzer. Bugünün belirsiz dünyasında teknoloji, azınlığın yaratmış olduğu başarılı yanılsama sayesinde, çoğunluğun da çıkarıymış gibi görünen, ama aslında bazı küçük grupların dolaysız çıkarları tarafından oluşturulmuş ideolojik koşullanmayla, özgürlük karşılığında olduğuna inandırarak, mahremiyetimize el koyuyor; böylece bizi özgürlük-güvenlik ikilemine hapsetmiş oluyor. Oysa özgürlük sorumlulukla mümkündür. Bilişim çağı, bu sorumluluğu, bireyin ötekine karşı olan sorumluluğuna dair ahlâkı parçalamaktadır; çünkü her geçen gün 'kolaylaştırdığı' eylemlerimiz üzerinden, acısız, ağrısız, zahmetsiz ve uzaktan hale getirdiği sorumluluk

duygusu, aslında sorumsuzluk anlamına gelmektedir. Bir çeşit ahlâki vakum ya da yerçekimsizlik halinden bahsedebiliriz. Bilişim ortamı akıl çelici, yanıltıcı kimliklerle doludur; sanal kimliğiniz, -rumuzların arkasına geçmeden, kendinizi olduğunuz gibi sunduğunuz şekillerde- her ne kadar sizi olduğunuz gibi yansıtıyor gibi görünse de, aslında fiziki gerçeklikteki kimliğimize dair durağan ve elektronik ortamda üzerinde oynanabilen parçaların (fotoğraflarımız ya da kelimelerin en mükemmel haline, yani üzerinde düşünülerek üretilen yazı haline dökülen ve dolayısıyla hep o şekliyle aklımızda var olmuş gibi görünen, ama aslında nasıl oluştuğu, hangi soru işaretleriyle birlikte oluşturulduğu tamamen kaybettirilmiş olan fikirlerimiz gibi), sadece kesik kesik bir şekilde yan yana dizilmiş şeklidir. Tam bu yüzden, yani fiziki gerçeklikte var olan çelişkilerle dolu dinamik kimliğimizi, bu durağan parçalarımız arkasında kaybedip, görünmez kıldığı için, yanıltıcıdır. Bununla birlikte, tam bu akıl çelici görünümler/kimlikler üzerinden kahraman ya da ayıplanan olunur. Ötekine karşı acımasızlığın yolu da, sadece belli temsil ve ifadeler üzerinden belirebilen, dolayısıyla fiziki gerçeklikteki kimliğin aslında kaybedilerek kurulabildiği, bir sanal öteki ile açılır; böylece öteki olanı, gayrı-insani ya da daha az insan olarak algılayabildiğimiz anlar yaratmaya kadar bile gidebildiğimiz gözlemlenir.

Bu teğet ahlâk ortamında, insani temasın bir anlamda ortadan kalkması, bu sürecin en tehlikeli boyutudur; çünkü birey, fiziki kimliğin kaybolduğu noktada oluşan bu çelici görünümler/temsiller sebebiyle, sanal düzlemdeki eylemin muhatabını insan olarak görmemeye başlayabilmektedir. Buna bir de, birbiri içine girme eğilimi gösteren sanal gerçeklik ile fiziki gerçeklik arasındaki ayrımı algılamanın güçleşmesi eklendiğinde, verme olasılığı olduğu zararın, fiziki gerçekliğe etkilerini kestirmekte zorlanıyor ya da basitçe, fiziki gerçeklikteki etkileriyle karşılaşmayacak olmanın bilinciyle, zarar vermiş olmanın sorumluluğunu daha kolay bir şekilde göz ardı edebilmektedir. Bunun en hafif tezahürü, yüzüne karşı "seni terk ediyorum" denilemeyen sevgilinin karşısında susup ondan uzaklaşır uzaklaşmaz ona SMS atmaktır; en ağır, en vahim boyutu ise çocuk pornografisine, özel hayatın görüntülenip Internet'te dağıtılmasına, nihayet sanal tacizin nesnesi olan ötekinin intiharına kadar gider.

Bilişim çağı, aynı zamanda sıradan bireyin, baş edemeyeceği kadar çok malumata maruz kaldığı bir ortam yaratır. Bilgi ile karıştırılmaması gereken bu malumatı, bilginin kendisine dönüştürmek, bireyin kendini 'özne' gibi hissedebilmesinden geçmekle birlikte, günümüzün en sık rastlanılan örneklerinde, malumat yığışımının buna izin vermediği görülmektedir. Üstelik donanımsız, yani kendiliğini bütünsel bir deneyim üzerinden algılama özelliğini, altındaki mekân ve zaman zeminin kayganlaşmasıyla yitirmiş olan birey, bu yığışım karşısında daha da savunmasız hale gelir; kendini kapitalizmin tuzaklarına çok kolay ve gönüllü bir şekilde düşmüş bulur. Ancak, bütün bunların sonucu olarak teknolojinin kendisini ya da onu yönlendiren ideolojiyi dolaşıma sokan medyayı suçlamak, bizi nereye götürür? Zira bunların, yalnızca bazı ideolojik koşullanmışlıkların sonucu olduğunu unutmamak gerekmekle birlikte; son tahlilde, teknolojiler, insanı sadece rekabetçi, bencil, iflah olmaz bir iktidar meraklısı olarak nitelemesi

işine gelen piyasa mantığı tarafından belirlendiği sürece, gayrı-insani ve yıkıcı olmaktan kurtulamazlar. Gözetimin bu son derece saydam hale gelmiş yapısı, bir yandan içselleştirilmiş bir tüketim/denetim ideolojisinin süre gitmesini sağlarken, diğer yandan, aynı etkileşimsel teknolojik düzey, karşı-gözetim stratejilerinin de büyüyüp gelişmelerine olanak sağlamaktadır. Günümüzün tekno-bilimsel hakikat rejimini anlamak, öncelikle teknolojinin bu diyalektik ikili doğasını idrak etmeyi gerektirmektedir. Baskıcı ve denetleyici politikalar kadar, bunlara karşı mücadele de aynı etkileşimsellik ve teknoloji kullanımının demokratikleşmesi sayesinde mümkündür.

Kaynakça

***Baudrillard**, Jean (1983). "The Ecstasy of Communication". The Anti-Aesthetic, Essays on Postmodern Culture Hal Foster (Ed). Washington: Bay Press.*

***Bauman**, Z. Lyon, D. (2013). Akışkan Gözetim. İstanbul: Ayrıntı Y.*

***Beck**, Ulrick (2001). La société du risque, sur la voie d'une autre modernit. Paris : Alto/ Aubier.*

***Debord**, G. (1983). Society of Spectacle, Detroit: Black&Red.*

***Foucault**, M. (2007). İktidarın Gözü. İstanbul: Ayrıntı Y.*

Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti

*Sevgi Kesim Güven**

Giriş

Gözetleme konusu, Lyon'un da altını çizdiği gibi günümüz toplumlarında anahtar konumdadır. Çünkü postmodernizm, küreselleşme ya da enformasyon toplumu gibi terimler, günümüzün temel toplumsal değişimlerine ışık tutmak için ortaya konurken, gözetlenen toplum kavramı, bu değişimlerden kaynaklanan ve onlara etki eden önemli toplumsal süreçlere işaret etmektedir (Lyon, 2006: 17).

Gözetim kelimesinin kökeni literatürde Fransızca'dan geliyor (İng. surveillance). İlk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru bir kişinin hareketlerini yakından izlemek için kullanılmış (Clarke, 2005: 9). Concise Oxford sözlüğünde gözetim, bir şüphelinin gizlice gözetim altına alınması (htpp// www.astoxford.com) şeklinde, Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise gözetim, gözetme, işe nezaret, himaye ve hukukta da gözaltına alma şeklinde karşılık buluyor (www.tdk.gov.tr). Gary T. Marx, gözetimle ilgili olarak verilen bu tanımların günümüzde kullanılan gözetim kavramını karşılamada yetersiz kaldığını düşünmektedir. Örneğin Concise Oxford sözlüğünde verilen gözetim tanımında özellikle vurgulanan şüpheli olma durumunun günümüz gözetim kavramıyla örtüşmediğini belirtir. Ona göre bugünkü gözetim teknolojilerinin çoğu, özellikle bir şüphelinin yakalanması için ya da sadece önceden bilinen bir kişiye değil, aynı zamanda coğrafi alanlara, belirli zaman dilimlerine, şebekelere, sistemlere ve insan kategorilerine de genel olarak uygulanmaktadır. Gary. T. Marx gözetimin sözlük tanımındaki, gözetim altına alınan objeyle bu işi yapan kişi arasında belirgin ayrımın

** Dr, Boğaziçi Üniversitesi.*

da değiştiğini ayrıca vurgular (2002: 10–11). Bu değişikliklere, geleneksel gözetim ve yeni gözetim arasındaki farklılıklara ileride ayrıntılı olarak değinilecektir.

Gözetim kelimesi günümüzde ağırlıklı olarak olumsuz bir anlam taşımaktadır ama birçok farklı içeriğe sahiptir ve bu konu da gözetimin en çok tartışılan alanlarından birisi olmuştur. Örneğin Brian Martin 'gözetim' sözcüğünün hoş olmayan çağrışımlar uyandırmasının yanı sıra, diğerlerini yakından izleme anlamında ise 'gözetim'in o kadar da kötü olmadığına değinir. Martin yakından izlemeyle küçük çocukların incinmemesi için onları yakından izlemeyi veya hastaların sağlığının takip edilmesini kastetmektedir. Ona göre pek çok insan, denizde yüzmek ya da yüksek bir merdiven tırmanmak gibi risk taşıyan eylemlerde bulunduklarında birinin onları izlemesinden hoşlanırlar. Bunlar, 'gözetim'in iyi ve olumlu anlamının örnekleridir (1998: 64).

İnsanlar birlikte yaşadıklarından, birbirleri hakkında pek çok şey öğrenirler ve bu da bir tür gözetim olarak düşünülebilir; sokakta yürürken, bir restoranda arkadaşlarımıza rastladığımızda ya da evimize gelen ziyaretçiler vesilesiyle bizim herhangi bir zaman diliminde ne yaptığımız, diğerleri tarafından öğrenilir. Ancak, bu tip olaylarda insanlar, haklarında öğrenilen bilgilere pek aldırış etmezler. Çünkü bir arkadaşla görüşme gibi benzeri durumlarda, hem karşılıklı katılım mutabakatı hem de aşağı yukarı bir güç eşitliği vardır. Dolayısıyla bu bir tür gözetim değildir. Bir olayın gözetim olarak adlandırılması için öncelikle ortada büyük bir güç farkının ya da güven yoksunluğunun olması gerekir (Martin, 1998: 64–65).

Staples da gözetimdeki güç ilişkilerini kabul etmektedir. Ona göre, kesinlikle tek yönlü olmayan kasıtlı ve kararlı tertipler olarak karşımıza çıkan güç ilişkileri girdabına karışmış durumdayız. Bir polis memuru ileri teknolojili bir tarayıcıyla şüphelileri gözetlerken, bir yandan da devriye arabasına konulan video kamerayla merkez tarafından gözlenebilmektedir. Benzer şekilde bir öğretmen, bir bilgisayar programını kullanarak öğrencileri gözlerken, kendisinin sınıftaki performansının da bu programla izlendiğini fark edebilir (1997: 3). Bu örneklerin hepsi bizlere gözetim konusunun sadece kavramsal analizinde değil gözetleyen ve gözetlenen açısından ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir. Özellikle de yeni iletişim teknolojileriyle bu karmaşıklık daha da artmıştır. Elbette ki gözetim konusu sadece elektronik sisteme dayalı yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı bir kavram değildir; sosyal ilişkilerin ta başından beri vardır. Bu nedenle gözetimin günümüzde sahip olduğu ayırt edici anlamlarına ulaşmak için öncelikle onun tarihselliğini ele alma gerekmektedir.

Gözetimin Tarihselliği

Giddens, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olan gözetimin resmi olarak yazının bulunuşuyla başladığına değinir. Yazının bulunuşuyla başlayan resmi gözetim tarihi, matbaanın bulunuşuyla ayrı bir noktaya gelmiştir. Ona göre matbaanın icadının gözetim anlamındaki en önemli sonucu, matbaanın devletin mutlakiyetini pekiştirmesidir. Böylece devlet gözetim

operasyonlarında ilerleme sağlar (2005: 237). Matbaanın bulunuşundan sonra devlet, gözetimi özellikle kurumlar üzerinde baskı unsuru oluşturacak şekilde kullanmaya başlamıştır.

Gözetim olgusu özellikle dinin çok ön plana çıktığı 15. yüzyılda da baskın bir hal almıştır. Bu, kâfirlerin, şeytan ve cadıların aranmasını ya da din bilinci, örf ve kurallarının (örneğin zina ve evlilik) takibi gibi rutin olayları içermekteydi. Dini kurumlar ayrıca doğum, evlilik, vaftiz ve ölüm kayıtlarını da tutardı. 16. yüzyıla gelindiğinde, hem yeni ihtiyaçları olan hem de gelişen bilgi toplama ve kullanma kapasitesine sahip ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber siyasi gözetim dini gözetime benzer şekilde önem kazanmıştır. Sonraki birkaç yüzyılda, devlet ve ekonomi aktörlerinin çok daha geniş sosyal, coğrafi ve zamansal alanları kontrol ettiği 'polis devlet'e geçiş söz konusu olmuştur (Marx, 2005). Modern dediğimiz toplumların başka bir özelliği, beraberinde güçlü bir gözetim boyutunu getiren kapitalist ekonomik sisteme sahip olmalarıydı. Karl Marx, bir üretim biçimi olarak kapitalizmi analiz ederken, gözetim olgusunu da tespit eder. Ona göre kapitalist üretimin başlıca amacı ve yönlendirilme dürtüsü, elden geldiğince fazla artı değer üretmektir. Dolayısıyla bu, işgücünü mümkün olan en geniş ölçüde sömürmeyi doğurur. Kapitalistin uyguladığı gözetim, sadece toplumsal iş sürecinin mahiyetinden doğan ve bu sürece özgü bir işlev değil, aynı zamanda, bu toplumsal iş sürecinin sömürülmesi işlevidir. Kapitalistin gözetimi, –özünde üretim sürecinin iki yanlı mahiyetinden dolayı– bir yandan kullanım değerleri üreten toplumsal bir süreç, bir yandan da artı değer yaratan bir süreçtir (Marx, 1975: 358–360).

Gözetimle ilgili ilk dönem analizcileri içinde en ünlüsü olan Max Weber'in görüşleri de önemlidir. Ona göre gözetim, bürokrasiyle sınırlı olup kapitalist işletmeler de bürokrasinin bir türüdür. Modern örgütler her şeyden önce ussallıklarıyla nitelenirken bu özellik onlara hem tutarlılık verir, hem de onları örgüt biçimlerinden ayırır (Lyon, 1997: 43). Weber'in gözetimde belirleyici unsur olarak gördüğü bürokratik mekanizmanın gücü, bu yapının diğerlerine göre teknik üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu teknik üstünlük, örgütlerde doğrululuk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik, gizlilik, birlik, tam bağımsızlık, sürtüşmenin, maddi ve kişisel maliyetlerin azaltılabilmesidir (Weber,1998: 308). Ona göre bürokratik yönetim, esasında bilgi temeline dayalı denetim anlamına gelir. Bu özellik, bürokratik yönetimi ayrıca ussal kılmaktadır. Söz konusu bilgi, yönetime olağanüstü güç sağlamaya yeten teknik bilgidir. Buna ek olarak bu bürokratik kuruluşlar ya da onları kullanan güç sahipleri, hizmetin bilgisine sahip olarak güçlerini artırma eğilimindedirler. Çünkü bu hizmeti yürütmeleri sırasında özel bilgiler edinebilir ve kendilerine özgü bilgi yüklü dosyalar da ellerinin altında bulunabilir. Sadece bürokrasiye özgü olmasa da 'resmi sır' kavramı böyle bir şeydir. Bu ilişki, ticari sırların teknolojik eğitimle ilişkisinde olduğu gibi, teknik bilgiyle ilgilidir ve güç mücadelesinin bir ürünüdür (Weber,2005: 53).

Marx ve Weber'in bu analizleri gözetim çalışmaları için çok önemlidir. Bununla birlikte gözetimde kullanılan araçların çeşitlenmesiyle birlikte hem devletin hem de örgütlerin yaptığı gözetimin içeriği ve alanları genişlemiştir.

Bu alanın genişlemesi gözetimin devlet ya da kurumlar tarafından disiplin edici bir araç olarak kullanılmasını amacından uzaklaştırmamıştır.

Devletin gözetimi sırasıyla iş alanında, piyasada, tıp, bankacılık ve sigorta alanlarındaki özel sektörün de gözetimi kullanmasıyla tamamlanmıştır. Yani devletin gözetimiyle özel alandaki gözetimin birbirlerini beslediği bir döneme girilmiştir (Marx, 2005).

Özellikle 1980'li yıllar, değişen beşeri ve teknik koşullarla birlikte bir yandan gözetim amaçlı bilgisayarların kullanılmaya başlandığı, diğer yandan da gözetimin tüketici dünyasının belirleyici bir aracı haline gelmeye başladığı bir dönemdir. Bunların her biri uzun vadeli tarihsel süreçlerin sonucudur. Sanayi devriminden beri kurumların ve toplumların daha etkin gözetlenme amacına, şimdilerde mikro-elektronik teknolojilerin uygulamasıyla, hem de gözetim kapasitesi çok genişlemiş olarak varılmaktadır. Aynı zamanda gözetimin hedefleri de genişlemiştir. Bunlara ek olarak, gözetim teknolojideki gelişmelerle güçlendirilmiş ve belli bir ölçüde de yönlendirilmiş olarak, gittikçe daha küresel ve entegre bir olgu halini almıştır. Hem ticari hem de devlet bağlantılı veriler ulusal sınırları aşmaktadır. Aynı zamanda küresel pazarlama, dünyanın değişik yerlerindeki tüketimin analiz edilmesine büyük ilgi göstermektedir. Bu büyük ilgi, küresel pazarlamada kredi kartı ve barkodlu kartların uluslararası kullanımı, tüketici bilgileri ve kişisel bilgilerin bir bölgeden diğerine kolaylıkla geçiş yapmasını da getirmektedir.

Bu küresel gözetim özellikle enformasyon toplumunun bir sonucu olarak hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Günlük yaşantımız içinde yaptığımız faaliyetlerin sonucunda neredeyse her zaman her yerde kişisel verinin oluşması ve birikmesi mümkün hale gelmiştir. Ne zaman bir mağazada bir kredi kartı kullansak, isimlerimiz, aldığımız şeyler ve harcama miktarlarımız dev veri tabanı listelerine eklenmektedir. Bunun dışında otoyolda aldığımız elektronik biletten cep telefonuyla olan konuşmalarımıza kadar her şey kayıt edilip, analiz edilme sürecinden geçirilerek depolanabilmektedir. Bunun daha uç noktasında ne zaman doktora gitsek, sigortaya dilekçe versek, faturalarımızı ödesek, resmi makamlarla ilişki kursak ya da çevrimiçi olsak hareketlerimizden ve durumumuzdan elde edilen resim daha net ve görünür olmaktadır. Fiziki vücutlarımız gittikçe artan bir 'veri vücudunun' gölgesinde kalmaktadır. Bu veri vücudu bizi izlemekten çok daha fazla şey yaparken bize yol gösteriyor, öncülük ediyor, bir yere ulaşmadan önce değerlendirmiş ve sınıflandırmış oluyor. Bu nedenle özel ve kamu kurumlarına gittiğimizde bizi temsil eden profile uygun düşen bir şekilde karşılanıyoruz (Stalder, 2002: 120). Stalder'ın yaptığı bu saptama, gözetim kavramının 'şimdilik' ulaştığı noktayı belirtmektedir.

Gözetim artık sadece kapitalist üretim sürecinin ya da bürokratik örgütlerin işlerinin devamını sağlayan bir güç aracı olarak algılanmamaktadır. Gözetim, kapıların dinlendiği ya da Soğuk Savaş dönemlerine göre daha yaygındır. Bununla birlikte baskı unsuru olarak görülmekten öte korunma aracı ve hayatı kolaylaştırıcı teknoloji aletlerine sahip olmak için ödenebilecek bir bedel olarak karşımızda durmaktadır.

Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti

Enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte yeni dünya düzeni, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru evrilmektedir. Gözetim, verilerin toplanıp işlendiği siyaset ve güvenlikten, tüketim ve eğlenceye kadar geniş bir yelpazede kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. Bu veriler, onlarca kuruluş ve devlet tarafından küresel enformasyon merkezlerinde depolanmaktadır. Önümüzdeki tabloda kötümser bir yaklaşımla bireyler, ağlar üzerinde birer kod numarası olan dijital yurttaşlar haline gelecektir. Gözetimin geldiği noktada İngiltere, Almanya ve ABD gibi ülkeler, 'gözetim toplumları' olarak bilinir hale gelmiştir. Türkiye ölçeğinde de baktığımızda, ülkenin enformasyon teknolojilerine sahip olma ve kullanma oranındaki artış ve buna paralel olarak oluşan güvenlik paranoyasıyla beraber bu teknolojilerin çok hızlı bir şekilde hayata sokulduğu söylenebilir.

Gelinen noktada hem kamu kuruluşlarının hem de özel kuruluşların, insanlar hakkında bilgi toplayabilmek adına kapasitelerini geliştiriyor olmaları, aslında çok az insanın hoşuna gitmektedir. Kamuoyu anketleri sık sık, insanların çoğunun kendi gizlilik hakkına çok önem verdiğini -ama başkalarının gizlilik hakkına aynı ölçüde önem vermediğini- ortaya koymuştur. Ancak, gizliliğe saldırı konusundaki bu bilinç, insanları gözetime karşı toplu bir eyleme götürmemiştir (Martin,1998: 57). Bireyler, her gün elektronik posta kutularını dolduran spamlara, cep telefonlarına gelen yüzlerce reklam mesajına ve istemedikleri telefon aramalarına karşı tepkilerini dile getirmelerine rağmen, örneğin elektronik postalarını dolduran bu spam adreslerinden isimlerinin silinmesini istemeye ya da ima etmeye bile yönelmemektedirler.

Kişisel bilgilerin her gün binlerce kuruluş ve devlet tarafından toplanarak mahremiyetin ya da özel alanın yok edilme durumuyla karşı karşıya bulunulmasına rağmen, gözetim araçları, toplu ya da bireysel bir tepkiyle karşılaşmadan çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu noktada gözetimin meşruiyet nedenleri önem kazanıyor.

Meşruiyet nedenlerinde Lyon'nun belirttiği gibi, bu teknolojilerin getirdiği yeniliklerin, modern toplumlar için, hayatın kalitesine olumlu katkılar olarak görülmesinin etkisi önemlidir. Yani gözetim, tek taraflı olarak iyi ya da kötü değildir ve bu nedenle de kişisel bilgilerin saklanmasını, işlenmesini ve veri tabanlarının kullanılmasını çevreleyen ikilemler vardır (Lyon,1997: 155).

Bireyler, bu ikilem içerisinde bilgi ve güç arasındaki ilişkiye geri dönüp baktıklarında, bütün teknolojik gelişmelerin daima 'daha iyisi için' olduğuna inandıkları noktada, gözetim kültürünün anlamı daha da genişlemektedir. Bu bağlamda da bazen uyuşturucu kontrolları yapılmasının, parmak iziyle giriş-çıkışların yapılmasının ya da okul önlerine gözetim kameraları yerleştirme kararlarının alınmasının çok zorlayıcı sebepleri var gibi görünmektedir (Staples, 1997: 130).

Bu zorlayıcı sebepler, gözetlemenin her zaman iki yüzü olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar bu ikilemden dolayı, onlara sunulan

hız, güvenlik ve emniyet gibi olanaklardan yararlanmak için gözetim araçlarını basitçe ödenmesi gereken bedeller olarak görmektedirler. Lyon'a göre bu izin içinde iki öğe vardır: Bir tarafta, hayatın çoğu alanında gözetlemenin bir derece gerekli olduğuna dair bir fikir birliği varken, diğer tarafta mahremiyetle ilgili hakların, gerektiğinde gözetimi sorgulamak için doğru dili kapsadığına dair geniş bir görüş birliği de söz konusudur. Ona göre biraz gözetlemenin gerekli olduğuna dair fikir birliği, pek çok alanda görülmektedir. Vatandaşlar, doğru vergi dosyasına ya da işsizlik yardım kayıtlarına sahip olmanın getireceği faydaları talep etmek istemektedirler. Özellikle kent yaşamı içinde insanlar geceleri kameraların ve alarm sistemlerinin kurulu olduğunu bilirlerse kendilerini daha güvende hissedeceklerdir. Hatta hastanedeki yeni doğum yapmış anneler, bebeklerinin kaçırılmasını engelleyecek olan her türlü elektronik gözetimden memnun kalacaklardır. Lyon'a göre bu durum gözetleme gücünün pozitif ve üretici yanıdır. Çünkü yeni teknolojiler, zarardan ve sömürüden koruyucu ve önleyici olarak gösterildikleri sürece bunlar tarafından üretilmesi beklenilen sosyal düzen zaten hazır olarak oluşacaktır (Lyon,2006: 277–278).

Bu zorlayıcı sebeplerle ilgili olarak elektronik gözetim ve gözetim toplumlarıyla bağlantılı çalışmalarıyla bilinen G. T. Marx da Lyon gibi bu teknolojilerin derinden hissedilen ihtiyaçları karşıladığına değinmektedir. Ona göre bizler, giderek daha fazla yabancılar arasında yaşamaya başlıyoruz. Eski homojen çevremizde, herkesi tanıdığımız toplumlar yok olmaktadır. Bu noktada eğer daha güçlü teknolojileri hayatımızda istiyorsak, kişisel gizlilikle ilgili beklentilerimiz daha sınırlı olmak zorundadır (G. T. Marx, 1996). Kişisel gizlilikle ilgili beklentilerimizin değişmesi mahremiyetin değerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu sorgulama içinde kişisel bilgilere özellikle de devletin ve kurumların müdahale edebilme hakkı, aslında Sewell ve Parker'ın da belirttiği gibi, gelişen liberal proje içinde bizlere birer etik değer olarak kabul ettirilmektedir (Sewell ve Parker, 2001: 187).

Gözetimin meşruiyetinde diğer önemli bir neden de gözetimin, teknolojilerin pozitif ve üretici gücünün yanında, güvenliğin de teminatı olarak görülmesidir. Gözetleme G. T. Marx'ın değindiği 'gizli polis' işinden daha çok, suçluları daha suç işlemeden önce tespit edip onları açığa çıkarmayı konu eden, 'Azınlık Raporu'** filmine benzemeye başlamıştır. Devlet bu yabancılar toplumunda, ancak gözetim araçlarını kullanarak suçluyu bulup masumu koruyabilmektedir. Bu sayede de bireyler, kişisel bilgilerini gönüllü olarak paylaşma noktasına getirilmektedir (Marx, 1996).

Gözetim teknolojileriyle sağlandığı düşünülen bu güvenlik nedir? Altheide'ye göre bu güvenlik, öncelikle bu teknolojilerin suça müdahale

***Azınlık Raporuru (Minority Report–2001): Ünlü bilimkurgu yazarı Philip K. Dick'in bir kısa öyküsünden yönetmen Steven Spielberg tarafından uyarlanan film, 2054'te Washington DC'de geçmektedir. Filmde suç işlemeyi düşünen insanlar, bu suçları işlemeden önce tespit edilmektedir. Bu tespit işlemini poliste yer alan suç öncesi biriminde çalışan üç tane insansı varlık ve bazı teknolojik aygıtlar sayesinde olmaktadır. Filmdeki önemli noktalardan biri polis suçu işleyeceği öngörülen kişiyi suçu işlemeden önce yakaladığı halde tutuklamaktadır. Film, Dedektif John Anderton (suç öncesi biriminin başı)'un cinayet suçlamasıyla karşı karşıya kalması etrafında gelişir.*

etme amacından çok, bu teknolojilerin caydırıcı olma etkisinden kaynaklanmaktadır. 'Korkuya' yol açan 'tehditleri' önlemenin aracı olarak bir zamanlar arada sırada yapılan gözetlemeler, artık sık sık olmaya başlamıştır. Özellikle suç ve son zamanlarda sık sık görülen terör olaylarına karşı insanların duyduğu korku ve bu korkudan kurtulma isteği, gözetlemeyi getirmektedir. Korku, insanlarda güvenlik arayışına sebep olur ve tabii ki güvenlik gözetleme üzerine kurulur. Bu yüzden kendimizi ne kadar çok güvende hissetmek istesek, o kadar çok korkarız, daha çok gözetleme isteriz, dolayısıyla bu mekanizmayı daha çok kabullenmiş oluruz (Altheide 2004: 229).

Staples de dünya üzerinde yaratılmaya çalışılan korku kültürünün gözetimin meşru bir zemin bulmasında önemli olduğuna değinir. Bu korku kültürü bizlere gösterilenlerden oluşturulur. Çünkü, G. T. Marx'ın da altını çizdiği gibi her gün, yabancılar toplumunda yaşadığımız ve bu yabancılar toplumunda zarar görmeden kalmamızın yolu olarak birbirimize güvenmememiz gerektiği bize öğretilmektedir. Bu da Staples'e göre insanlarda kültürel bir travmaya yol açmaktadır. Bu kültürel travma, bizim korkularımızı gidereceği iddia edilen 'bilimi' ve görünüşte 'masum teknolojiyi' satanlar için iyi bir ortam hazırlamaktadır. Bu koşullarda, daha yaygın, gerçek ve öngörülebilir gözetim ve sosyal kontrol yöntemlerine başvurulmaktadır. Bireyler, karşılaştıkları sorunlar karşısında, kendilerini 'titiz kurallara' maruz bırakmanın talihsiz ama bir o kadar da gerekli bir koşul olduğuna inandırılmaktadır (Staples, 1997: 133). Nock'un belirttiği gibi, bu yabancılar toplumunda asıl yabancı içimizdedir. Nock'un tabiriyle, bizim asıl korktuğumuz bizim hepimizin içinde yaşadığı varsayılan yabancıdır. Histeri kültüründe herkes olası bir şüphelidir; aksi takdirde 'iyi' tanınan kişiler neden uzun gözetimlere maruz kalsın ki? Mesaj çok açıktır: "Disiplin kurallarına onay vermekten kaçınıyorsan, gizleyecek şeylerin var demektir" (Akt. Staples, 1997: 132).

Görünüşe göre hiç kimseye güvenmiyoruz. Bu güvensizliğin yayılmasında medyanın rolü çok büyüktür. Medya ve sinema günlük yaşamı, kararsızlık, belirsizlik dolu olarak anlattığı trajik bir dramaya dönüştürmüştür. Medya, gösteri araçlarıyla bireyleri şu şeklide uyarmaktadır: "Dikkat et! Bir sonraki sen olabilirsin!" Bu mesajla şartlanmış bireyler olarak karşılaştığımız sorunlar zincirine karşı durmanın tek yolunun herkesi 'gözetlemek' olduğuna, güvenlik için bunun gerekli olduğunu inanır hale geldik; getirildik. Böylece gözetlenmeye kendi maruz kalışımızın da, ne kadar acı olursa olsun, gerekli olduğu yönünde inandırıldık (Staples, 1997: 132). Üstelik sıradaki kurban olmamak için bunu gönüllü olarak kabul ettik. Bu çaresizlik bizlere "öğrenilmiş çaresizlik teorisi"ni (learned helplessness) hatırlatmaktadır

Öğrenilmiş çaresizlik teorisine göre kontrol edilemeyen durumlarla karşılaşmak, kişinin repertuvarındaki tepkilerin gelecek sonuçları etkilemeyeceği beklentisinin ortaya çıkmasına neden olur. Bu kontrol edememe beklentisi motivasyonel sorunlara (tepki vermede yavaşlama ve direniş göstermede yavaşlama), bilişsel sorunlara (sonuçları kontrol etmek için var olan imkânları algılamada yetersizlik) ve duygusal sorunlara (üzüntü

ve azalan öz saygı) yol açmaktadır. Bu sorunlar, topluca öğrenilmiş çaresizlik sorunları olarak bilinir (Hoeksema & Girgus, 1989: 435). "Öğrenilmiş çaresizlik modeli, kontrol edilemeyen olaylara maruz kalma sonucunda, tepkilerin sonuç üzerinde bir etki sağlamayacağının öğrenileceğini ve bu öğrenmenin kontrolu mümkün koşullara genelleneceğini öngörür. Bu model aynı zamanda, kontrolsuzluk deneyimi neticesinde gelişen kontrol yetersizliği algısının, hayatın diğer alanlarına genellenerek depresyona yol açtığını iddia eder" (Bulduk, 2002: 78).

Öğrenilmiş çaresizlik teorisi ve gözetimin meşruiyet kaynağı arasında bağ kurulabilmesi için tabii ki bu sonuçların insanlar üzerinde de etkili olması gerekir. İnsanlara çaresizlik duygusunun öğretilip öğretilemediğiyle ilgili olarak Hiroto bir grup deneği bir süre, "ne yaparlarsa yapsınlar önleyemeyecekleri", rahatsızlık verecek şiddette gürültüye maruz bırakmış; daha sonra, deney ortamına, gürültüyü önleyebilecekleri bir mekanizma eklemiştir. Denekler gürültüyü durdurabilecek sonradan eklenen olanağı kullanmamışlar, hayvanların yaptıkları gibi, bir anlamda "kaderlerine rıza göstermişlerdir". Savaş esirlerinin, kendilerine yapılan işkence ve haksız muameleye bir süre sonra rıza gösterip, bu konuda hiçbir girişimde bulanmamaları öğrenilmiş çaresizlikle açıklanabilir olgulardandır (Aktaran Cüceloğlu, 1992: 317). Öğrenilmiş çaresizlik altında kalanlar çok yoğun olarak şu duyguyu yaşayacaklardır: "Ne yapsak boş". Böylesi bir koşullandırılma içinde yaşayan bireyler, bir sonraki kurban olmamak için onlara gösterilen güvenlik önlemlerini kabul edip, önlem alma ilkesini yükseltmişlerdir. Üstelik Furedi'nin deyimiyle toplum, artık "kendi çaresizliğiyle barışıktır ve kendi gücünü belirleme kudretine olan inancını yitirmiştir " (Furedi, 2001: 225).

Güvensizlik, sonunda önlem alma ilkesini doğurmuştur. Burada önemli bir nokta, güvensizlik hisseden toplumların güvenliği artırmak için teknolojiye başvurmalarıdır. Bu önlem alma, toplumsal hayatın her alanına nüfuz etmektedir. Önlem alma ilkesi bizim sadece riskler yüzünden kaygı içinde kalmayıp, kendi durumumuza bir çözüm bulma konusunda şüpheli olduğumuzu gösterir. Önlem alma ilkesine göre, sonucu önceden bilinmediği sürece yeni bir riske girmemek en doğrusudur. Güvenliğin yüceltilmesi, aynı zamanda, insanın potansiyeliyle ilgili son derece karamsar bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Önlem alma ilkesinde ısrar edenler, bunu insanlığın kendi yeniliklerinin sonuçlarını önceden görememe ön kabulü ve iddiasıyla temellendirmektedirler. Risk toplumu teorisyenlerinden çoğu, insanlığın bilgisinin çözüm sağlamaktan çok sorun yarattığını savunmaktadır (Furedi, 2001: 36). Beck'e göre "tehlikenin kaynağı artık cehalet değil bilgidir". Beck bu görüşün nedenini de şu şekilde açıklar: "Bilginin tehlikeyle eşitlenmesi insanoğlunun kendi davranışının sonuçlarını kontrol etme yeteneğinin olmadığı anlamına gelmekte, Frankenstein modeli bilgi ve bilim iddialarının ardında yatan dehşeti ortaya koymaktadır. Bu bakış açısından bakıldığında, insan sorun çözücü değil, bizzat sorunun kendisi haline gelir" (Aktaran Furedi,2001: 36).

Bu sorunlu insan, artık risk saplantısı içindedir ve kendisine öğretilen şekilde gündelik yaşamın getirdiği sorunlarla baş edememeyi doğal bir

durum olarak görmektedir. Bu bir anlamda bizleri öğrenilmiş çaresizlik teorisine ulaştırmaktadır. Bu durum insan için artık Furedi'inin tanımıyla ders alınacak bir durum değildir. İnsanın yaşamla başedemeyeceği şeklindeki bu varsayım, risk yelpazesini daha da genişletmiştir. Önlem ilkesinin barındırdığı, kötümser insan anlayışı, bireyi çaresiz ya da hasta olarak resmetmektedir. Bu resim içinde herkes risk altındadır ve dolayısıyla "kurbandır". Riskli bir yaşam sürmemek, yani güvenli bir yaşam için harcanan çabalar ise artık son derece meşru görülmektedir (Furedi,2001: 48). Bu noktada gözetleme araçları, bu meşruiyet içinde yerlerini almaktadırlar. Çünkü güvenliği artırmak için onu daha fazla istemek yetmemekte; şartlarını da yerine getirmek gerekmektedir (Furedi,2001: 44).

Burada yerine getirilmesi gereken ise güvenlik artırıcı her türlü gözetim mekanizmalarını toplumun yararı olduğu için kabul etmektir. Gözetleme araçları, riski minimuma indirmenin ve önlemenin bir yolu olarak görülmektedir. Çünkü önceden bilmek rahatlatır ve tehlikelere karşı önlem almayı sağlar. Fakat diğer taraftan, gözetleme birçok kişi tarafından riskin nedeni, hükümetin özel hayata müdahalesinin ya da ticari kontrolun potansiyeli olarak görülmektedir. Bu, gözetlemenin iki yüzünün bir başka görünüşüdür (Lyon, 2006: 95).

Özetle şunu söyleyebiliriz ki; oluşan bu risk saplantısı, enformasyon toplumlarında pek çok ticari kurum tarafından da kışkırtılmaktadır. Tıpkı mahremiyetle ya da özel yaşamla ilgili yapılan tanımlamalardaki belirsizlikler gibi, risk kavramı da değişikliğe uğramıştır.

Eskiden risk kavramının hem iyi hem de kötü bir anlamı vardı. Risk bu anlam ikiliği içinde cesaret ve erdem göstergesi sayılırken, bugün ise riskin olumsuz yanı, yıkıcılığı daha çok vurgulanmaktadır. Salgın bir virüs gibi olan risk, insan yaşamının derinlerine nüfuz etmeye başlamıştır. Bauman'ın belirttiği gibi, kime ve neye güvenileceği açık değildir; çünkü hiç kimsenin işlerin nasıl gideceğini denetlemediği görülmektedir. Hiç kimse, işlerin gerçekten de beklenen yönde gideceğine dair garanti veremez. Güvenliksiz koşullarda yaşamak riskli bir hayattır ve üstlenilen risklerin maliyetini ödemek zorunda olan bireydir (Bauman, 2005: 61). Ödenecek olan bedel ise Furedi'nin de belirttiği gibi, riskin yarattığı cesaretsizlikle artık öznenin kaybolmasıdır (Furedi, 2001: 226).

Gözetlenmeye karşı gösterilecek olan tepkilerin biçimlenmesinde, kişilerin gözetlendiklerinin farkında olup olmamaları etkili olmaktadır. Gumbert ve Drucker'ın bu konuda belirttikleri gibi, bireylerin gözetlendiklerinin farkında olmaları, öncelikle onların psikolojik davranışlarını etkilemekte; örneğin sokaklarda gördükleri kameralar karşısında davranış değişikliğine gidebilmektedirler. Gumbert ve Drucker'a göre gözetlemeye karşı oluşan tepkiler, aşağıdaki senaryolarla açıklanabilir:

Gözetleme teknolojilerinin farkında olmama: Böyle bir teknolojinin var olduğunu ya da geliştirilebilir olduğunu bilmeyen bireylerde bu teknolojiler, davranış değişikliğine yol açmaz ve bu bireylerde görülen değişiklikler sadece empoze edilen kurallar ve kültürel beklentiler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Gözetleme teknolojilerinin farkında olmakla birlikte kullanım amacını bilmeme: Bireyler gözetleme teknolojilerinin var olduğunu bilirler ve gözetim altında olduklarını bir ihtimal olarak görebilirler. Bu durumda insanların davranış biçimleri, Bentham'ın bahsettiği ve hapishanedeki bireylerin birileri onları izliyor olması ihtimaline karşı sergiledikleri davranışlarla benzerlik göstermektedir. Bütün sosyal performans bireylerin bu bilgilerine dayanır.

Gözetleme yapıldığının tam farkında olma: Bireyler bulundukları ortamda gözetleme yapıldığını bilirler ve aslında bu gözetleme onların davranış biçimlerini belirler. Birey, gözetlemenin parametrelerinin ne olduğunu öğrenmeye çalışır. Farkında olma derecemize göre topluma açık bir yere girdiğimiz zaman değişik davranış biçimleri sergileriz. Kişi gözetlemenin hiç farkında olmazsa ortama yavaş yavaş alışır. Bu işlem, yavaş yavaş insanların beklediği gizlilikten sıyrılmalarını sağlar. Bireyler gözetlemenin farkında oldukları zaman aşağıdaki davranış biçimlerinin sergileyebilirler:

Tepkisel Davranış: Gözetleme teknolojisini kuran ya da yöneten insanlarda görülen davranış biçimi.

Farkında olmayı ihmal etme: Sanki gözetleme yokmuş gibi davranma biçimi.

Gözetlemeye tepki vermeme: Gözetlemenin bir kültürel ya da teknolojik norm olduğu varsayımı üzerine kurulu davranış biçimi (2001: 117-118).

Bu kabul şekilleri kişilerin gözetlemeye karşı gösterecekleri tepkilerin şeklinde etkili olabilmektedir. Bireyler bulundukları mekânda izlendiklerinden haberdar edilmeseler bile, bir otoritenin varlığının bilinmesi, insanların kendi güvenliklerinden emin olmasına neden olmaktadır. Bir bireyin gözetimin farkında olması, onun anlayışında, kendisine zarar verme potansiyeli taşıyanların gözetlenmesi gibi bir işleve de sahiptir. Böylece birey seviyesinde işleyen gözetim, her iki kapasitede de işlevini sürdürür. Olası sapkınlar önlenirken, bulunulan yere uygun davranışlar sergileyen çalışanlar gözetimlerinin farkında olarak onu desteklemektedirler. Bu farkındalık içerisinde gözetim bir disiplin tekniği işlevini görür. Gözleniyor olabileceklerini bilen insanlar, kendilerini başkalarının gözünden bakarmışçasına değerlendirerek kendi hareketlerini kendileri düzenlerler (Patton, 2000: 285-286).

Gözetlemeyi bilme derecesi bir anlamda, bireylerin gözetimle birlikte kendi hareketlerinin kontrolunu ve gözetimin içselleştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca bireyler Patton'nun da özenle ayıklayıp belirttiği gibi, somut olarak görmedikleri bir otoritenin varlığından haberdar olduklarında, hem güvenliklerinin sağlandığından emin olurlar hem de gözetimin bir anlamda mahremiyete yönelik istilasını sorgulamaz duruma gelirler.

Konunun bir başka ilginç açısı ise Nelkin'in belirttiği izlemekten aldığı haz konusudur. Ona göre gözetime direniş eksikliğinin nedeni, sadece güvenlik, gözetimin üretici/pozitif gücü ya da devlet ve diğer kurumların

güçlerini artırmaya yönelik çabaları değildir. Bu, siyaset, güvenlik ya da iktisadi çıkarların ötesinde, bireylerin. izlemekten aldığı hazla*** ilgilidir (Akt. Dedeoğlu, 2004). Zizek, gözetlemeyle birlikte bu hazzın nasıl oluştuğuyla ilgili olarak Benhtham'ın Panoptikon'undan yola çıkar ve şu şekilde açıklar: "Bentham'a göre Panoptikon'un korkunç etkili oluşu, öznelerin (mahkûmların, hastaların, öğrencilerin, fabrika işçilerinin) her şeyin görüldüğü merkezi kontrol kulesinden gerçekten gözetlenip gözetlenmediklerinden hiçbir zaman emin olamamalarından kaynaklanır. Bu belirsizlik, tehdit hissini, ötekinin bakışından kaçmanın imkânsız olduğu hissine yoğunlaştırır." (Zizek) bu noktayı, Alfred Hitchcok'un ünlü "Arka Pencere" filmindeki seyretme ve haz arasındaki ilintiyle açıklar. "Arka Pencere" filminde fotoğrafçı L. B Jeffries (James Stewart), bir araba yarışını görüntülerken kaza geçirir ve bacağını kırar. New York'taki apartman dairesindeki zorunlu tatili sırasında komşularını seyrederek zaman geçirirken bir komşusunun karısını öldürdüğü şüphesine kapılır. Zizek'e göre burada gözetleyen Jeff'in bakışı, ötekinin bakışıyla karşılaştığı noktada gözetimci konumunu kaybedip öncelikle gözlemlediği şeyin parçasına dönüşmüştür. Aslında bu kişi, gözetimi devam ettirmekle kendi arzusuyla yüzleşmektedir. Zizek'in deyimiyle "Jeff'in (ve bizlerin) öbür apartmanda olanlara kafayı takmış olması (olmamız), Jeff'in ve bizlerin pencerenin bu tarafında, tam da onun karşıya baktığı yerde olup biteni kaçırmamızı sağlayan bir işlev görmektedir". "Arka Pencere" bir anlamda, bakış yoluyla, gizli gizli gözetleme yoluyla iktidara dönüşerek kaçan bir öznenin hikâyesidir. "Arka Pencere"de, bahçenin karşı tarafındaki apartman sakinleri Jeff'in dikkatli gözleri tarafından fiilen sürekli gözetlenirler, ama bundan dehşete kapılmak şöyle dursun, bilmezden gelip günlük işlerini sürdürürler. Tam tersine, dehşete kapılan, önemli bir ayrıntıyı gözden kaçırırım endişesiyle sürekli pencereden dışarı bakan Jeff'in kendisidir. Panoptikon'un merkezi, her yere yetişen gözüdür. Arka pencere ona göre esasen bir fantezi penceresidir (Zizek, 128: 2005).

Gözetimin meşruiyet kaynakları dolayısıyla gözetime karşı direnişin sınırlı kalmasında bireylerin bir anlamda başkalarını izlemekten aldıkları bu hazzın da etkili olduğu kabul edilmelidir. Burada öznenin haz alma halini doğuran şeylerden birisi, Adorno'nun da belirttiği gibi kültür endüstrisidir. Ona göre artık kültür endüstrisi içindeki birey için en önemli şey hazdır. Haz duymak için tüketen, dolaşan ve en uçta şiddete bile başvuran birçok özne etrafta dolaşmaktadır. Bu haz insanı, insanın lanetli kısmına denk gelmektedir. İnsanın özne olarak çöküşüyle birlikte --doğa üzerindeki egemenliği artsa bile-- kendisine dağıtılan metaların niceliğiyle beraber kitlenin acizliği ve güdülme olasılığı artmaktadır. Kültür endüstrisindeki enformasyon seli her yerdedir. Bu enformasyon kendilerini sürekli olarak eğlenmek zorunda hisseden özneleri aptallaştırırken, kültür endüstrisi için uygun

**** Haz: Lacan'ın ilk çalışmalarında haz, öncelikle cinsel haz anlamında kullanılmıştır. Ancak sonradan Freud'un haz ilkesinin ötesinde bir tatmini anlatan güdüleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tatmin memnuniyette olduğu kadar bedensel tarzda veya psişik acıda ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de bilinçdışı mazoşistik bir karakter taşır. (Elizabeth Wright, Lacan ve Postfeminizm, Çev. Ebru Kılıç, 83).*

insanlar üretmektedir. Aklın egemen olduğu öznenin -kültür endüstrisi etkisiyle- içi boşalmış ve öznellik durumu yitirilmiştir. Öznellikler yerini birbirine benzeyenlere bırakmıştır ve farklılıklar ortadan kalkarken özne de hiçleşmeye başlamıştır. Bu durumda artık özne kültür endüstrisinin nesnesi haline gelir (Adorno, 2002). Birbirine benzeyen bu özneler için gözetim altında kaybettikleri mahremiyetlerinden daha önemlisi, gözetim araçlarının eğlence aracı olarak haz vermesi ve mikro gözetim oyununa bu hazza ulaşmak için gönüllü olarak katılmaktır. Bu nedenle de bu haz araçlarından vazgeçmek istemeyecekler ve haz oburu olarak dolaşmaya devam etmek isteyeceklerdir.

Gözetimin meşruiyeti ve dolayısıyla gözetimle barışık olma durumu, yukarıda belirtilen nedenlerin haricinde insanoğlunun dini inançlarında saklı olabilir. Bütün dinlerin mensuplarına/müminlerine özellikle verdiği bir mesaj vardır: Kullar Tanrının gözetimi ve denetimi altındadır. Ayrıca "Tanrı her şeyi görür ve bilir." Öyle ki Tanrı insana kendinden daha yakındır. Görmek ve bilmek denetimin asal bileşenleridir. Gözetleyici Tanrının kulları üstünde psikolojik üstünlüğü bulunmaktadır. Çünkü gözetlendiğini bilen ve görmediği bir şeyin üstünlüğünü kabul eden kullar, öbür dünyada cezalandırılma korkusuyla itaat ederler. Dinsel inanışla gözetlenme, kullar üstündeki psikolojik baskıyı oluştururken diğer yandan da toplumsal düzeni sağlayıcı ruhani bir unsur olarak yer alır. Böylece insanların içinde zarar verici dürtülerin kontrol altında almayı sağladığına inanılan bir inançla insanların kendi kendilerini gözetimleri sağlanır. Bu aslında bize, Patton'nun belirttiği gözetim araçlarının farkında olan bireylerin tepkisini hatırlatmaktadır. Ona göre gözetimin farkında olan bireyler için gözetim, bir disiplin tekniği işlevini görür. Özet olarak bu konuda kişilerin kendi kendilerine sağlayacakları kontrol, dürtülerin denetlenmesinde bu farkındalık ve somut olarak görmeseler de bir otoritenin varlığını kabul en önemli unsurlardır.

Buradan yola çıkarak, aşağıdaki satırlarda, insan yaşamında önemli bir yere sahip olan dini inançlar alanı içinde, Tanrının 'sıfatları'yla ilgili örneklerin de konuya farklı bir boyut getirebileceğini düşünerek, kitabı olan İbrahimî üç dinin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık) kitaplarında. Tanrının kulları üstünde her şekilde gözetiminin olmasıyla ilgili yeteneklerinin yer alma şekli incelenmiştir.

Tanrının sıfatları içinde yer alan her şeyi bilme, görme ve duymayla ilgili özellikler, İbrahimî bu üç dinin kitaplarında oldukça benzer şekillerde ifade edilmiştir ve kullara hiçbir zaman yalnız olmadıklarını hatırlatmaktadır. Şöyle ki: Müslümanlıkta Allahın temel ve tartışmasız olarak iki grup sıfatı vardır. Bunlar 'zati' ve 'subuti' adı verilen sıfatlarıdır.

Zâti Sıfatlar: Sadece Allahın zatına mahsus olduğuna, yarattıklarından herhangi birine verilmesi caiz ve mümkün olmadığına inanılan sıfatlardır. Varlığının tartışılmaz zorunluluğu; başlangıcı olmamak; sonu olmamak; kendinden sonra olan şeylere (kendisi ilk) benzememek; zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olması, eşi ve benzeri ve ortağının bulunmaması; varlığı kendiliğinden olmak, var olmak için bir başka varlığa

ihtiyaç duymamak gibi sıfatlardır (İlmihal, 2004: 88–89).

Konumuzu ilgilendiren sıfatları ise 'subuti' sıfatların içindedir. Özellikle Allahın üstünlükleri ile ilgilidirler. Kulların devamlı bir görünmeyen tarafından izlendiklerini düşünmelerine neden olan bu sıfatlardır; sekiz tanedirler:

1. Hayat: 'Diri ve canlı olmak' demektir. Diridir ve canlıdır. Her şeye, kuru ve ölü toprağa can verir. Ezeli ve ebedi hayata sahiptir.

2. İlim: Bilmek' demektir. Allah her şeyi bilendir. Olmuşu, olanı, olacağı, gelmişi, geçmişi, gizliyi, açığı bilir. Allahın bilgisi yarattıklarının bilgisine benzemez, artmaz, eskimez. O, her şeyi ezeli ilmiyle bilir. Allah, her şeyi olacağı için bilir. Yoksa her şey Allah bildiği için olmaz. Alemde görülen bu güzel düzen, tertip ve şaşmaz ahenk, onun yaratıcısının engin ve sonsuz ilminin en büyük göstergesidir. İlim sıfatı ile ilgili ayetlerden bazılarında şöyle denir: "O karada ve denizde ne varsa bilir. Onun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez..."(el-En'âm6/59), "Göklerde ve yerde olanları Allahın bildiğini görmüyor musunuz?..." (el-mücâdele 58/7), "Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizli tuttuklarını da bilir, açığa vurduklarını da..." (bakara-77), "Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz, Allah onu bilir, karşılığını verir..."(Bakara).

3. Semi: 'İşitmek' demektir. Allah işiticidir. Gizli, açık, fısıltı halinde, yavaş sesle ya da yüksek sesle ne söylenirse Allah işitir. Bir şeyi duyması, o anda ikinci bir şeyi işitmesine engel değildir. İşitme sıfatı ile ilgili ayetlerden bazılarında şöyle denmektedir: "Allah şöyle dedi: 'Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm..." (Taha–46).

4. Basar: 'Görmek' demektir. Allah her şeyi görücüdür. Hiçbir şey Allahın görmesinden gizli kalmaz. Saklı, açık, aydınlık, karalık ne varsa Allah görür. Allahın işitici ve görücü olduğuna dair pek çok ayet vardır. Bunlardan birisi şöyledir: "(Allah) gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir. Allah adaletle hükmeder. Onu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir."(el Mümin 40/19–20), "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür... " (Bakara).

5. İrade: "Dilemek" demektir. Allah dileyicidir. Allah'ın dileği olur, dilemediği olmaz.

6. Kudret: "Gücü yetmek" demektir. Allah sonsuz bir güç ve kudret sahibidir.

7. Kelâm: "Söylem ve konuşmak demektir. Allah konuşan varlıktır.

8.Tekvîn:"Yaratmak, yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak" demektir (İlmihal,2004,88-89).

Ayrıca Allah'ın sıfatları içinde yer alan her şeyi bilme, görme ve duymaya yönelik üstünlükler, Kuran ayetlerinin genelinde kullara hissettirilmektedir; neredeyse her ayetinin sonunda "Allah yapmakta olduklarınızı bilir" cümlesi yer almaktadır.

Yahudilik inancında da Müslümanlık inancına benzer bir şekilde tanrının bu sıfatları yer almaktadır. Bu sıfatların Tevrat'ta yer aldığı şekiller:

Tanrı yüce, aşkın bir varlıktır: Onu kimse göremez (Çıkış, 33, 20). Ama o aynı zamanda Yahova, kendisini çağıranlara yakındır (Mezmur, 145, 18). Yahova birdir, O'ndan başka tanrı yoktur (Tensiye, 4, 35). Ezeli ve Ebedidir (İşâya, 41, 4; 48, 12; Tekvin, 21, 23). Kâdir bir tanrıdır (Tekvin, 17, 1–2). Merhametlidir.(Mezmur,136). Yaratıcıdır: "Başlangıçta Tanrı, gökleri ve yeri yarattı" (Tekvin, 1, 1). Melik'tir, hükümdardır, yüce bir taht üzerindedir (İşâya, 6, 1). Kâinatı idare eder. "Rabb, gökten bakar, bütün âdemoğullarını görür; oturduğu yerden bütün yeryüzünde oturanlara bakar, her birinin kalbini yaratan, bütün işlerini temyiz eden O'dur. (Mez'mur, 33,13–15) (Son ayette özellikle Allah'ın zaman üstünlüğü ve ezeliyete vurgu yapılmıştır.)

Gökte ve yerde olup biteni, insanların hareketlerini, hatta düşüncelerini bilir: (Mezmur, 139: 1–12) Yani Yahova, cismani ve maddi değildir ama sıfatları ile her yere nüfuz etmektedir.

"Tanrının iki gözü vardır ve her şeyi görür. (1.Reg., 15, 19) Kulakları vardır, işitir (Sayılar, 11, 1). Koklama duyusu vardır. (Tekvin, 8, 21) Buradaki koklama duyusundan maksat "samimiyet kokusunu" alması demektir ki, mecazi bir deyimdir. Zaten Arapça tercümede "rıza kokusunu" (hoşnutluk, samimiyet kokusunu) aldı diye ifade edilmiştir.

Dokunma duyusu vardır: (Eyub, 19, 21). Ağzı bize söyler (İşâye, 1,20). Düşmanlarını dudaklarının bir üfleyişle öldürür. (İşâye, 11,4). Dudakları kızgınlıkla doludur ve dili, yiyip bitiren bir ateştir (İşâye, 30, 27). Kendisini terk eden kötülere sırtını döner (Yeramya, 18, 27). Kurtarmak istediklerine yüzünü gösterir (Mezmur, 16, 14). Eli, sağ eli, bazusu vardır; her şeye gücü yeter (Mezmur, 16, 14) sağ el, bereket ve güçten kinaye olduğu gibi, "Bazu" da büyük güç ve kuvvetten mecazdır. Çünkü Tevrat'ın diğer ayetlerinde Yahova'nın aşkınlığını bildiren binlerce cümle vardır (Sağlam, 1998: 154–156).

İncil'de de Tevrat ve Kuran'daki gibi, tanrının her şeyi bildiği ve gördüğü inancıyla ilgili olarak verilen örnekler bulunmaktadır:

Luka 8: Her şey açığa çıkacak (Mar. 4: 21–25). " Hiç kimse kandil yakıp bunu bir kapla örtmez; ya da yatağın altına koymaz. Tersine, içeri girenler ışığı görsünler diye onu kandilliğe koyar. Çünkü açığa çıkarılmayacak gizli hiçbir şey yok; bilinmeyecek, aydınlığa çıkmayacak saklı hiçbir şey yoktur. Bunun için nasıl dinlendiğinize dikkat edin. Kimde varsa, ona daha çok verilecek. Ama kimde yoksa, kendisinde de var sandığı bile elinden alınacak (İncil, 2004: 145).

Luka 12: Uyarılar ve Teşvikler (Mat. 10: 26–31). "O sırada halktan binlerce kişi birbirlerini ezercesine toplanmıştı. İsa önce kendi öğrencilerine şunları söylemeye başladı: Ferisilerin mayasından -yani ikiyüzlülükten- kaçının. Örtülü olup da açığa çıkarılmayacak, gizli olup da bilinmeyecek hiçbir şey yoktur. Bunun için karanlıkta söylediğiniz her söz gün ışığında duyulacak, kapalı kapılar ardında fısıldadıklarınız damlardan duyurulacaktır (İncil, 2004:158–159).

Tevrat ve İncil'de aynı Kuran'daki ayetlerin sonunda yer alan "Allah yapmakta olduklarınızı bilir" cümlesine benzer bir şekilde "ben Rab'im" yer almaktadır. Burada "Rab" (htpp://www.diyanet.gov.tr/turkish/default.asp); yaratan, nimet veren ve terbiye eden anlamına gelmektedir. Terbiye etme, kulların devamlı olarak izlendikleri inancının yerleştirilmesine ve yanlış yaptıklarında cezalandırılacaklarının bu kutsal kitaplar aracılığı ile öğretilmesine dayanmaktadır.

Bu kutsal kitaplarla, onların içinden verdiğimiz örneklerden çıkan sonuca göre, her şeyin bilindiği, kimsenin sizi duyamayacağı, göremeyeceği bir yerde bile ve hatta karanlıkta bile görünüp, dinlenebilecekleri inancı verilmektedir kullara. Gözetimle barışık olmamız, yani gözetime karşı bir direniş göstermememizde, çocukluğumuzdan yetişkinliğimize sarkan dini öğretilerin etkisinin olduğu görüşü ayrıca düşünülmelidir. Bir anlamda gözetimin içselleştirilmesine olanak sağlayan nedenlerden biri, "insanlığın dini inançlarında saklıdır". Dini öğretiyle birlikte kullara verilen gözetim anlayışı bireylerde "**vicdani gözetimi**" sağlamaktadır..

Gözetimin toplumsal meşruiyet nedenleri olarak yukarda tespit edilen bu nedenler gözetim faaliyetlerinin artmasına ve sorgulanmadan kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Sonuç

Gözetimin meşruiyet kaynakları bir yandan her türlü gözetimin bir direnç kaynağı bulmadan kabul edilmesine neden olurken bir yandan da tüm dünyada yayılan bir gözetim kültürünün oluşmasını hızlandırmaktadır. Bu kültür içinde gözetim sistemlerinin ikili yapısının öne çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda gözetimin hem pozitif ve üretici yanlarına atıfta bulunulmakta, hem de özel alanın yok olmasını sağlayan özelliğine de dikkat çekilmektedir. Bunun sonucunda da gözetim bir yanda korku ve şüpheyi beslerken, bir yandan da kişilerin arzuladığı bir olay haline gelmiştir. Artık sıradan insanlar için bile 'saklanacak yer kalmamaktadır'. Kişilerin gözetimden kaçma olasılıkları azalmaktadır. Alışveriş merkezine, bankaya, alt geçide ve hatta bazen banyoya gitmek bilinmeyen seyirci kitlesi önünde bir şeyler yapmak anlamına gelmektedir.

Evlerimiz, her geçen gün artan bir hızla alışkanlıklarımız, tercih ve mali durumumuza erişim sağlayan yeni telekomünikasyon bağlarıyla bir yerlere bağlanıyor. Aynı zamanda, aynı teknolojilerin bazıları bazı insanların evlerini 'sanal' hapishanelere dönüştürmektedir. Çünkü buraları kimi otoritelerce uzaktan gözlenmektedir. Bu teknolojik cihazlarla çocuklarının telefon konuşmaları endişeli ebeveynlerce dinlenmekte, çocuk bakıcısının davranışları kameraya çekilmekte ya da birbirlerinin e-postalarına girilmektedir. Bunun sonucunda da günümüzde, 'kamu' ve 'özel' ile 'gerçek,' 'özgürlük' ve onun 'simülasyonu' arasındaki sınırlar belirsizleşmektedir (Staples, 1997: 133-134).

Önümüzdeki süreç, korku kültürünün daha da arttığı dünyada, yabancılar toplum içinde güvenli yaşamak için, bu gözetim araçlarının daha da

artacağının ve bununla birlikte bu konunun etik ve politik boyutlarının daha da tartışılacağı bir dönem olacaktır. Bu anlamda, gözetim teknolojilerinin gönüllü kullanıcısı durumuna gelmiş ve dijital kodlara dönüşecek olan bireyler, bu sistemlerin kurallarına uygun olarak davranmak zorunluluğu hissedeceklerdir. Bu bağlamda gözetim olgusu, baskı ve denetim yoluyla kurulan bir sistem olmaktan öte gönüllülük ilişkisine dayanan bir yapılanma içinde incelenecektir.

Kaynakça

***Adorno**, Theodor W (2002). Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar. İstanbul: Metis.*

***Altheide**, David L. (2004), "The Control Narrative of the İnternet". Symbolic Interaction, Vol. 27, No. 2, 223-245.*

***Bauman**, Z. (2005). Bireyselleşmiş Toplum, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,.*

***Botan Carl**, Vorvoreanu, Mihaela (2004), "What Do Employes Think about Electronic Surveillance at Work? Electoric Monitoring the Workplace: Controversies and Solutions (Ed. John Weckert). İdea Group.*

***Bulduk**, Sevda (2002). Öğrenilmiş Çaresizliğin Genelleme Sorunu: Görev Etkisi. Türk Psikoloji Dergisi, Cilt 17, Sayı: 50, Aralık, 77-93.*

***Clarke**, Roger (2005), " Have We Learnt to Love Big Brother?". Issues, Vol.71, 9-12.*

***Cüceloğlu**, Doğan (1992). İnsan ve Davranış. Remzi Kitapevi, İstanbul.*

***Dedeoğlu**, Gözde (2004), "Gözetleme, Mahremiyet ve İnsan Onuru", http: //www. dergi. tbd. org.tr / yazarlar/19042004/gozde_dedeoglu.html.*

***Furedi**, Frank (2001). Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri. İstanbul: Ayrıntı Y.*

***Giddens**, Anthony (2005). Ulus, Devlet ve Şiddet. İstanbul: Devin.*

***Gumbert**, Gary & J. Drucker, Susan (2001). Public Boundaries: Privacy and Surveillance in a Technological World. Communication Quarterly, Vol. 49, Issue 2, 115-129.*

***Hoeksema**, Susan-Girgus Nolen. vd.(1986). Learned Helplessness in Children: A Longitudinal Study of Depression, Achievement, and Explanatory Style. Journal of Personality of Social Psyhology, Vol. 51, Issue 2, 435-442.*

***İlmihal** (2004). Cilt I, Ankara: Diyanet İşleri Vakfı Yayınları,.*

***İncil** (Müjde), (2004). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.*

***Lyon**, David (1997). Elektronik Göz (Gözetim Toplumunun Yükselişi). İstanbul: Sarmal Yayınları.*

***Lyon**, David (2002). "Everyday Surveillance: Personal Data And Social Classifications". Information, Communication and Society, Vol. 5, Issue 2, April, 242-257.*

***Lyon**, David, (2006). Gözetlenen Toplum. İstanbul: Kalkedon.*

***Martin**, Brian (1998). Information Liberation Challenging the Corruptions of Information Power, London: Freedom Pres.*

***Marx**, Gary T. (1996), Privacy and Technology, http: // www .web .mit . edu / gtmarx / www /privantt .html.*

***Marx**, Gary T. (2002). What's New About the "New Surveillance"? Classifying for Change and Continuity. Surveillanca&Society,Journal, Vol.1, Issue 1, 9-29.*

***Marx**, Gary T. (2005). Surveillance and Society, http://www. web. mit. edu/ gtmarx / www/ surandsoc.html.*

***Marx**, Gary T. (2005). Seeing Hazily (but not Darkly) Through the Lens: Some Recent Empirical Studies of Surveillance Technologies. Law and Social Inquiry, Vol 30, Issue 2, 339-371.*

***Marx**, Karl (1975). Kapital (Birinci Cilt). Ankara: Sol Yayınları.*

***Patton**, Jason W. (2000). Protecting Privacy in Public? Surveillance Technologies and the Value of Public Places. Ethics and Information Technology, Vol.2, 181-187.*

***Sağlam**, Bahaddin (1998). Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrat. İstanbul: Tebliğ Yayınları.*

***Stalder**, Felix (2002). Opinion. Privacy is not the Antidote to Surveillance. Surveillance & Society, Vol. 1, Issue 1, 120-124.*

***Staples**, William G. (1997). The Culture of Surveillance: Dicipline and Social Control in the United States. New York: St. Martin's Pres,*

***Sewell**, Graham & Barker, James R. (2001). Neither good, nor bad, but dangerous: Surveillance as an Ethical paradox". Ethics and Information Techhology, Vol 3, Issue 3, 183-196.*

***Weber**, Max (1998), Sosyoloji Yazıları. İstanbul: İletişim Yayınları.*

***Weber**, Max (2005). Bürokrasi ve Otorite. Ankara: Adres Yayınları,.*

***Wright**, Elizabeth (2002). Lacan ve Postfeminizm. İstanbul: Everest Yayın.*

***Zizek**, S. (2005). Yamuk Bakmak, İstanbul: Metis Yayınları.*

htpp://www.diyanet.gov.tr/turkish/default.asp.

htpp://www.tdk.gov.tr (Söz Bul Kısmında)

htpp://www.astoxford.com (Sözlük Arama Kısmında)

Alternatif Medya ve Anti-Gözetim

Bora Ataman - Barış Çoban***

Neoliberal küreselleşme ve tüketici-yurttaş

Neoliberal küreselleşme ve cihatçıların başını çektiği uluslararası terörizm en azından 2001 Irak ve 2003 Afganistan işgallerinden bu yana bir madalyonun iki yüzü gibi kabul ediliyor. İkisi arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurmak ya da daha geniş perspektiften aralarındaki her iki tarafa da fayda sağlayan çıkar çevrimini görebilmek son zamanlarda giderek kolaylaştı. Piyasa ilişkileri içinde silah üreticileri ve tüketicilerinin kimler olduğuna ve aralarındaki ilişkilere yakından bakmak bunun için yeterli. 15-16 Kasım 2015'de Antalya'da gerçekleşen G20 zirvesinde Rusya devlet başkanı Putin, (Irak Şam İslam Devleti) IŞİD'in arkasındaki ülkelerin bazıları arasında zirve katılımcılarının da yer aldığını açıkladı (RT, 16 Kasım 2015). Tabii bu açıklama içinde Rusya'nın dünyadaki silah satışlarının yaklaşık 1/3'ünden sorumlu ABD'nin hemen arkasından geldiği bilgisi yoktu. "Teröristlerin" elindeki silahların menşeine dair ayrıntılı bir bilgi de paylaşılmadı. Zaten kendi yağdırdıkları bombaların ve öldürdükleri sivillerin de hesabını soran yoktu Batı'nın kabadayılarından. Bu arada birkaç gün önce gerçekleşen ve IŞİD'in üstlendiği Paris saldırısının ardından Fransa, bunun bir 'savaş nedeni' olduğunu açıkladı (Aljazeera, 14 Kasım 2015). Sanki bir savaşda değilmiş gibi! Danimarka parlamentosunun dış politika komitesinin başkanı aşırı sağcı Danimarka Halk Partisi milletvekillerinden Søren Espersen ise Paris saldırısının ardından hızını alamadı ve "IŞİD'in hâkimiyeti altındaki

** Doç. Dr., Doğuş Üniversitesi, İletişim Bilimleri Bölümü*
*** Prof. Dr., Doğuş Üniversitesi, İletişim Bilimleri Bölümü*

topraklarda kadın çocuk demeden hepsini bombalayalım, centilmenliğe gerek yok" dedi (The Local, 15 Kasım 2015).

Dünyamız, her şeye rağmen, enerji ve silah kartellerinin domine ettiği bir uluslararası kapitalizmin boyunduruğu altında hasbelkader dönmeye devam ediyor. Ancak, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" şiarlarıyla gerçekleştirilen "demokratik burjuva devrimleri" (Lenin) ve akabinde inşa edilen modern ulus devletlerinin uzun zamandır liberal anlatı içinde zaten kısıtlı olarak dizayn edilen demokrasiyle pek bir ilişkileri kalmadı. Başta ABD olmak üzere güçlü Batı devletlerinin şirketleşmesi/holdingleşmesi; Türkiye'de milli iradeyi bedeni ve benliğinde cisimleştiren R.T. Erdoğan'ın da özlem ve övgüyle zaman zaman sözünü ettiği, CEO başkan ve başbakanların yönetimindeki teknokratlardan oluşan ve şirket yönetim kurullarını andıran hükümetleri ortaya çıkardı. Bunun halklar açısından sonuçları yıkıcı, reçeteleri acı oldu, olmaya devam ediyor. Örneğin, etkilerinin halen sürdüğü 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında ABD hükümetinin krizin başlıca sorumlularını kurtarmak için nasıl canla başla çalıştığı, ancak krizden yara alan halka sıra geldiğinde kolaylıkla göz ardı edilebildikleri hatırlanacaktır. Dolayısıyla modern devletlerin yurttaşlarına biçilen rol bu devlet-şirketlerde ya tüketici ya da işçi olmaktan pek de fazlası değil.

Gözetlenen yurttaş

Bu karamsar arka plan çağdaş gözetim mefhumunu anlamak için gerekli. Nihayetinde Batı dünyası için konuştuğumuzda Orwell'in "1984" -Büyük Birader- ya da Bentham'ın Panopticon'undan söz etmiyoruz artık. Ortada, özgürlüğü hayat tarzı seçimine indirgeyen ve yurttaşın serbest zamanını serbest pazarda ancak tüketici olarak yaşayabileceğini söyleyen yeni bir paradigma var. Aslında ücretli işçi ve serbest tüketici olmanın dışında hayata katılabilmek için pek bir alan kalmadığında, siyasi hak ve ödevlere gönderme yapan 'yurttaş' kavramı da önemini yitiriyor. Dolayısıyla gözetimden söz edildiğinde yurttaşın şirketler tarafından tüketici olarak profilinin çıkarılması, davranışlarının gözetlenmesi, yönlendirilmesi ve mümkün mertebe yönetilmesi söz konusu. Tabii tüketici-yurttaşın çıkar perspektifli gönüllü katılımının bu tasarımdaki vazgeçilmez rolünü de atlamamak lazım. Çalışan olarak ise işlikteki performansının takip edilmesi ve davranışlarının kontrol altında tutulması önem arz ediyor.

Her ikisinde de, yani tüketici-yurttaş ve işçi-yurttaş olarak ilişki içinde bulunduğu kurumlara nazaran güçsüz konumda. Bu güçsüzlük hem beden hem de kişisel verilerin kontrolu bağlamında aynı derecede geçerli. Şirketlerin yurttaşın kişisel verilerini nasıl ve ne amaçla topladığını, bu verilere nerelerden ulaştığını, kimlerle neden paylaştığını ve nasıl kullandığını bilebilmekten olabildiğince uzağız. Gözetlemenin ve gözetlenmenin tadına vardığımız 'reality show'lar dünyasında bunu çok da umursamıyor oluşumuz sistemin kendini sürekli olarak yeniden üretebilmesi açısından son derece faydalı elbette. Mahremiyet algımız yavaş yavaş, günümüz yüksek primatlarıyla benzer bir yaşam evrenine sahip hominid atalarımızınkine benzemeye başladı! Hal böyle olduğunda

da yaşamının kontrolünü elinde tutan özerk bireylerden değil, Durkheim'in ([1893]1997) "mekanik dayanışma" kavramında işaret ettiği total sosyal organizmanın üst belirlenmiş bir şekilde işleyen dişlilerinden söz etmeye başlıyoruz.

Ancak, yurttaş nosyonu açısından belki de gözetimin en can alıcı kısmı, işçi ya da tüketici olarak gözetlenmek değil... Kamuya ait olanla eş anlı olarak demokratik kazanımlarını da birer birer kaybeden yurttaşı, bu talan ve saldırı karşısında mücadele edemez hale getirmeyi amaçlayan çağdaş neoliberal devletin güvenlikçi paradigmasında hayat enerjisini bulan bütünleşik, total ve küresel gözetleme mekanizmasının hedefine oturtmak! Foucault'nun panoptikonun işlevine dair söylediklerini hatırlamak gerekiyor; "Gözetlenen bireyin, kulede bir gözetleyen olup olmadığına bakmaksızın zihninde içselleştirdiği gardiyanı tarafından kendi kendini gözetim altında tutması..." Tabii bu bakış açısı sosyal yaşamın bütününden ziyade demokrasi uğruna mücadele etme gayretini henüz toptan kaybetmemiş yurttaşlar açısından bir değer ifade ediyor. Böylesi can sıkıcı meselelerle ilgilenmeyen çok sayıda insan için gözetlenmek ve gözetlemek; görmek, göstermek, görünmek, dolayısıyla da beğenilmek, takdir edilmek, kıskanılmak hatta korkulmak vb. vazgeçilmez modern yaşam nimetlerine gönderme yapan olağan ve tarafsız (nötr) gerçeklikler.

Ancak yurttaş kimliğiyle hak odaklı mücadeleleri sürdürenler açısından dünya giderek daha karanlık bir yer haline geliyor. Örneğin, Suruç ya da Ankara katliamında (ve diğerlerinde) gördüğümüz gibi ya terörizmin ya da Türkiye'de 2015 yılında yapılan son genel seçimlerde gördüğümüz üzere özgürlüklere karşı güvenlik paranoyasından nasiplenen iktidarın/devletin yasal şiddetinin hedefi olabiliyorlar. Öte yandan ABD, Fransa ve Türkiye'nin tüm yurttaşlarını sürekli gözetim altında tutulmasını yasalaştıran kanunların ve yasanın yetmediği yerde gayri yasal uygulamaların hedefindeler. En azından WikiLeaks ve Edward Snowden'dan bu yana buradaki iddiamızı kanıtlayan gerçekler görmek isteyen gözlerin önünde duruyor. Kısaca, yurttaşın karşısında, aralarındaki sözleşmeyi tek taraflı olarak sonlandıran bir devlet mekanizması bulunuyor.

Liberal anlatı her ne kadar bunu Dr. Frankestein'ın (Shelley) yarattığı canavara boyun eğmesi minvalinde okuyabilecek olsa da halklar ve devletler arasındaki ilişki hiçbir zaman karşılıklı bir sözleşmeyle belirlenmemişti. Bunun yerine en az beş bin yıllık uygarlık tarihi dikkate alındığında sınıf-içi ve sınıflar-arası güç mücadelelerinin ve ilk fırsatta bozulmak amacıyla yapılan ateşkes ve antlaşmaların belirleyici olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çağdaş devletin, gözetim ve kontrol altında tuttuğu yurttaş bireyle arasındaki ilişkiyi liberal demokrasilerin kurucu metinlerinin (anayasa, haklar bildirgeleri ve kanunlar) dışına taşıdığını hatta tersine çevirdiğini söylemek mümkün. Devletin şeffaflığına karşın bireyin mahremiyetine dayalı liberal paradigma, çoktandır yerini devlet babanın çocuklarının bekası için gerekirse çocuklarına rağmen çalıştığı kadim Asya tipi bir yönetim anlayışına bıraktı. Bu yönetim anlayışında şeffaf olan birey, herkesin bekasını/güvenliğini ve refahını kendinde topladığı için gizli olması gereken ise devlet! Devlet babanın çocuklarını koruması, kollaması

yani gözetmesi gerekiyor. Bu yeni siyasal ve sosyal ilişkilenme biçimini "Yeni Ortaçağ" olarak adlandıran birçok yazar, çizer, düşünür mevcut (bkz. Arend, 1999; Bull, 1977; Scott, 2015).

Başkaldırı: Yeni, yine, yeniden...

Haddini bilmez, laftan anlamaz ve ısrarcı yurttaşlar, "Yeryüzünün Lanetlileri" (Fanon) arasında katıldığından beri verilen demokrasi ve hak odaklı mücadeleler Batı'da da şiddetini artırdı. 20. YY'nin sonunda Seattle Savaşıyla dünya çapında görünürlük kazanan Anti-küreselleşme hareketi ve son yıllarda gezegeni saran ve sarsan Occupy hareketleri bu iddianın en önemli kanıtları arasında. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin bu mücadelelerdeki rolü ise yaşamsal. Bu konuda çokça araştırma yapıldı, yapılmaya devam ediyor. Toplumsal hareketler ve alternatif medya, alternatif yeni medya ve sosyal medya arasındaki ilişkiler sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda giderek daha fazla yer kaplamaya başladı. Özellikle Occupy hareketleriyle birlikte medya çalışmaları ama özellikle de yeni medya ve alternatif medya çalışmaları ile (yeni) toplumsal hareketler çalışmaları arasındaki uzaklık, boşluk kapanıyor (bkz. Atkinson, 2016; Castells, 2013; Downing vd., 2001; Gerbaudo, 2014; Langlois & Dubois, 2016; Lievrouw, 2011). Liberal anlatıya içkin yaklaşık 100 yaşındaki "Dördüncü Kuvvet Medya" yakıştırması; yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin dengesine dayalı parlamenter demokrasinin şirket - devletinde işlevini giderek kaybetmesiyle birlikte anlamsızlaşmaya başladı. Ticari yaygın/ana akım medyanın şirket-devletin egemenliği altındaki gezegende bağımsız bir kuvvetmiş gibi halk/yurttaşlar adına devletin üç kuvvetini gözetlemesi, bir nevi halk adına 'bekçi köpekliği' yapması, giderek yok olan bir medya/habercilik aktivitesine dönüştü. Bugün bekçi köpeğinden değil 'kucak köpeği'nden söz ediliyor ana akım medya denilince... (bkz. Boehlert, 2006; Whitten-Woodring, 2009) Cesaretini toplayıp bu kadim profesyonel gazetecilik ilkeleri doğrultusunda davranmaya çalıştığı kısıtlı zamanlarda da zaten eğlence odaklı ticari medyanın yarattığı büyük resim içinde ancak kendine dekoratif bir unsur olarak yer bulabiliyor.

Ancak bu denklemin dışında bir medya da yok değil. Alternatif medya kavramsallaştırması tam da burada devreye giriyor. Yeryüzünün lanetlileri teknolojik gelişmeler ama özellikle de internet ve ağa bağlı yazılım ve donanımlarla birlikte güçlerine yenilerini eklediler. Her ne kadar egemenlerin aynı teknolojiler sayesinde kendi hesaplarına yazdıkları kazançların büyüklüğüyle kıyaslanamayacak olsa da neoliberal küresel saldırılara küreyerel ölçekte cevap verme yeteneklerindeki artış göz ardı edilemeyecek kadar fazla. Ayrıca uluslararası sistemin küreselleşmesi egemenlerin gücünü aritmetik olarak artırırken, anti-küresel, anti-kapitalist ve pro-demokratik hareketlerin bileşenlerini oluşturan ezilenlerin gücünün, gerek sayılarının fazlalığı, gerek seslerinin renkliliği, gerekse de halklar arasındaki potansiyel yaratıcı sinerjinin öngörülemez büyüklüğü sebebiyle geometrik olarak artma olasılığını da dikkate almak gerekir. Alternatif medya çalışmalarının çoğunun arka planında, teorik ve metodolojik çerçevelerinde benzeri bir iyimserlik bulabilirsiniz.

Buna paralel olarak belirtmek gerekir ki bu çalışmada yapılan alternatif medya kavramsallaştırması da gerçeğin oldukça idealize edilmiş iyimser bir yorumlanmasına dayanıyor. Aşağıdaki satırlar bu uyarı ışığında değerlendirilmeli.

Alternatif medya, özetle, gerek kurumsal işleyiş, gerek ürettiği içerik ve bu içeriğin üretim aşamaları gerekse de izleyicisi, okuyucusu, dinleyicisi ile kurduğu ilişki itibariyle yaygın ticari medyanın zıttı bir varoluşa işaret ediyor. Ancak alternatif medya ile ticari yaygın medya arasındaki zıtlık, medyanın ürettiği içeriği aşan bir zıtlık. Nasıl ki yaygın medya kuruluşları hiyerarşik toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği bir işlik olarak küresel kapitalizmin kendini var ettiği alanlardan biriyse alternatif medya da daha adil, daha eşit, daha özgür, daha demokratik başka bir dünyanın mümkün olduğunu kanıtlayan bir organizasyonel düzlem olarak düşünülüyor, tasarlanıyor (bkz. Çoban / Ataman, 2015). Aynı zamanda ticari yaygın medya, izleyicisine, ürettiği içerikleri tüketmek haricinde pek bir rol bahşetmiyor ve izleyiciyi kendi ekonomik, kültürel ve siyasal hayatının failliği hususunda güçlendirici kayda değer bir rol de oynamıyor. Halbuki alternatif medyanın temel argümanlarından biri medya profesyoneli ile medya tüketicisi arasındaki medya metinlerinin üretimi bağlamındaki eşitsiz ilişkiyi mümkün mertebe ortadan kaldırmaktır. Böylece failin Freire'nin (1987) ifade ettiği gibi dünyayı okuyup yazmasının olanakları yaratılabilecektir. Yeryüzünün lanetlileri lanetin kaldırılması mücadelesinde önce kendilerini, sonra birbirlerini, sonra da düşmanlarını tanıyabilmeli, tanımlayabilmelidirler. Dünyayı okuyup yazabilmek, dünyayı değiştirebilmek, daha adil bir dünya kurabilmek için Freireci perspektiften bir ön şarttır. Alternatif medya bu sebeple sadece eleştirel/muhalif içerik üreten bir medya kuruluşu değildir. Alternatif hayatın biçimlendiği, mikro boyutlarda yaşatıldığı, yeniden üretildiği, sınandığı bir oksijen çadırıdır.

Alternatif medyanın buradaki gibi kavramsallaştırılması, yani hem bir mücadele aracı hem de alternatif yaşamın filizlendiği bir sığınak, bir kuluçka merkezi gibi kodlanması, ona, mücadelenin sadece medya düzleminde değil, her sathında bir görev ve sorumluluk yüklemektedir. Elbette mücadelesinin ağırlıklı düzlemi enformasyon alanındadır. Ancak bu alan sadece alternatif haber ve alternatif kültürel üretime indirgenemez. Dördüncü kuvvetin işlevsizliği çoktandır daha aktif, saldırgan ve direngen bir 'beşinci kuvvetin' (Ramonet, 2003) öne çıkıp daha geniş halk kesimleri nezdinde de görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla neoliberal küresel iktidarın gözetim aygıtına ve güvenlik paradigmasına karşı alternatif medyanın sürdürdüğü mücadele, haber üretimini aşan proaktif bir mücadeledir. Yurttaş haberciliği ve video aktivizm, sızıntı haberciliği, kültürel bozma, hacking gibi araçlara sahiptir. Ağ toplumunun ağlaşmış toplumsal hareketleri içindeki kendine has yeriyle alternatif (yeni) medya röntgenci devletin irrasyonel tutum ve davranışlarının yanı sıra kirli çamaşırlarını da ortaya sermeye çalışır. Yani profesyonel meslek ilkelerinin çizdiği sınırlar içinde haber üretmenin ötesine geçen bir şeffaflaştırma, bir içini dışına çıkarma, ridiküle etme, işleyemez hale getirme gibi oldukça aktif ve gerektiğinde saldırgan taktikler söz konusudur. Bu sebeple de

anti- ya da karşıt (counter-), tabandan (sous-) gözetim (veillance) olarak adlandırılan çalışmaların içinde (bkz. Wilson, 2012; Monahan, 2006; De Souza, 2014; Mann, Nolan & Wellman, 2003; Marx, 2003; Huey, 2010; Fuchs, 2012; Mallén 2012; Fuchs & Trottier, 2015) alternatif medyanın önemli bir yeri olduğunu düşünmekteyiz. İlaveten, karşıt gözetim ve alternatif medya çalışmaları arasında bugüne kadar sadece video aktivizm ve yurttaş haberciliği üzerinden kurulan zayıf ilişkiyi de güçlendirmekten yanayız. Neticede, bu çalışmalarda ağırlıkla üstünde durulduğu üzere, alternatif medyanın rolü sadece polisi şiddet uygulamaktan vazgeçirmek, polis şiddetini görünür kılmak ve yasal mücadeleler için kanıt üretmekle sınırlandırılamaz. Gerektiğinde iktidarın daha sonra maniple etmek amacıyla kullanacağı görüntüleri yok etmek; yani polisin elindeki kamerayı kırmak, mobeseleri devreden çıkarmak, fişlemeleri engellemek, fişleri yok etmek, bozmak, kullanılmaz hale getirmek de bu mücadelenin bir parçası olarak görülebilir. Bu türden proaktif müdahaleleri dikkate almak demek genellikle medyaya atfedilen farkındalık yaratma ve bilgilendirme gibi işlevlerin çokça ötesine geçmektir.

Alternatif (yeni) medya ve anti-gözetim taktikleri

Toplumsal eylemler genel olarak iktidarın gözünün önünde ve bu göze karşı ve bu gözle göz göze gelinerek gerçekleştirilir. Direniş süreci bu anlamda dolayımlı bir biçimde de olsa iktidarın gözüne karşı yurttaşların gözlerinin karşı karşıya geldiği bakışım üzerine kuruludur. İktidar eylemci yurttaşlara bakar. Veri madenciliği, analizi ve eşleştirmesiyle, kameralarıyla, kolluk kuvvetlerinin gözleri dolayımıyla onları kaydeder. Örneğin yüz tanıma sistemi marifetiyle kimliklerini tespit edebilir, söz konusu kimliğe ait diğer verilerle eşleştirebilir. Böylece sadece ne türden bir politik fail olduğunuz bilgisi değil sağlık dosyanıza işlenmiş problemleriniz ve mesela yaşam tarzı tercihleriniz de birbirileriyle ilişkilendirilebilir. Bunun olası korkunç sonuçları üzerine son yıllarda üretilen onlarca distopyan film üretildi. Ama belki de Charlie Brooker'ın elinden çıkma İngiliz yapımı Black Mirror TV dizisi (2011-...) gözetim meselesini kolaylıkla anlamımızı sağlayan popüler metinler arasında en faydalısı olarak önerilebilir.

Şirket-devletin gözetim stratejisinin karşısında yurttaşın taktikleri ise sınırlı ama etkilidir. Liberal demokrasinin kurucu metinlerini arkasına alarak direnişini meşrulaştırıp iktidar karşısına çırılçıplak çıkmayı tercih edebilir. Gerçi benzeri sivil itaatsizlik eylemleri için illa liberal demokrasinin gücüne yaslanmak gerekmez. Örneğin Mısır, İran, Çin, vb. otoriter ve totaliter rejimlerde İnsaniyet ve haysiyet vurgularının ağırlık kazandığı gözü kara feda eylemleri de benzer bir çıplaklık taktiğine başvurabilir. Örneğin, "Arap Baharı" sürecinde fedailerin kalabalıklaşması ya da halkın fedaileşmesi korkunun yitimini ve cesaretin bulaşıcılığını artırmıştır. Bunun aksine yurttaş maske ile kendini gizlemeyi de tercih edebilir. Nihayetinde şeffaf olması gereken kendisi değil devlettir. Liberal anlatı devlet karşısında bireyin üstünlüğüne vurgu yapar. Ancak bu üstünlük korunması gereken yasal bir üstünlüktür yoksa fiiliyatta devletin daha güçlü olduğu aşikardır. Dolayısıyla kurucu metinler bireyi devlet karşısında korumak amacıyla

devletin şeffaflığına, hesap vermesi gerekliliğine vurgu yaparken birey yurttaşı devletten bağımsız kılmaya ve devlet müdahalesinden korumaya çalışmaktadırlar. Örnekler için Amerikan Anayasası'nın 4. ve 14. değişiklik maddelerine bakılabilir.

Yeni toplumsal hareketlerin aktivistleri, mücadelenin koşullarına göre açıklık ve gizlilik temelli bir karşı-gözetim politikası belirlerler. İktidarın "şiddet" temelli gözünün, iktidara karşı gelen tüm yurttaşlar üzerindeki tehditkâr bakışına karşı taktikler geliştirilir. İktidar ise bakışını radikal muhalefeti mümkünse sindirmek, değilse, ana akım medyanın desteğiyle marjinalize etmek amaçlı kullanır. İktidar bunun için elde ettiği her türlü veriyi maniple eder, maniple edilecek veri olmadığında ise, Gezi Direnişi sürecinde ortaya çıkarttığı hayali Kabataş saldırganları ve kısa bir süre için direnişçiler tarafından revir olarak kullanılan Dolmabahçe'deki Bezm-i Alem Valide Sultan camisinde içki içildiği yalanında olduğu gibi, verileri sıfırdan üretmeye çabalar. İktidar tarafından damgalanan radikal muhalefet ise alternatif medyaları kullanarak toplumun gözünü iktidara yöneltmeye çabalar, iktidarın gayri-meşruluğunu, suçlarını ortalığa saçarak kanıtlamayı hedefler. Bu açıdan iktidarla muhalefet arasında göz üzerinden yürüyen toplumsal gözü belirleme üzerine bir mücadele söz konusudur. Çağdaş dünyamızı tanımlayan dolayımlı ekran kültürü kamuoyu kavramını neredeyse kamu gözüne sıkıştırmış vaziyettedir (Debord, 1996; van Dijk, 2012).

Anti-gözetim, karşı gözetim ve tabandan gözetimi de içine alacak biçimde ağlaşmış yeni toplumsal hareketlerle ilişkilendirilerek tanımlanabilecek bir kavramdır. Bu bağlamda, hem sanal hem de gerçek alanlarda işlevsel bir mücadele pratiğidir. Her ikisinin de somut politik etkileri söz konusudur. İktidarın gözetimi, toplumsal bedenler ve bu bedenlerle ilişkilendirilen kişisel veriler üzerinden sistemin yeniden üretimini garanti ederken, anti-gözetim bu yeniden-üretimi kesintiye uğratır, tahrip eder, alternatif bir otonom karşı-kamusal alanın yaratılmasını hedefler. Gözetleyen göze ışık tutar, körleştirir, gör(e)mediği yerlerde yaşamın yeninden inşası için kurulan oksijen çadırlarına kalkan olur.

Anti-gözetim iktidarın toplumsal özgürlükleri sınırlamasına karşı koyar. İktidarla toplum arasında göz üzerinden yürüyen çatışmada farklı cephelerde yürütülen bir mücadeleye gönderme yapar. İlk cephe sokaklarda, gündelik yaşam bağlamında açılmıştır. İktidar kentlere yerleştirdiği kameralar aracılığı ile sürekli bir gözetim gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra kamu ve özel kuruluşların güvenlik kameraları da devletin gözetim sistemine farklı biçimlerde eklemlenmektedir. Gündelik yaşam alanları sürekli kontrol altında tutulmaya çalışılır. Örneğin, yoksul halkın yaşadığı ve devrimci muhalefetin var olduğu bölgeler özellikle ve dikkatle sürekli bir gözetime tabiidir. Bu hem sabit kameralarla, hem de polis araçlarının devriyesi ile görünen bir biçimde hem de muhbirler ve ajanlarla görünmez bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Emniyet güçlerinin siber suçlarla ilgili birimleri ise bedenleri kişisel verilerle birbirine bağlamak için aynı görünmezlik içinde çalışır. Devletin yaramaz yurttaşlarının kaydını tuttuğu gizli ilişkisel veri tabanları, zaman içinde

değişen potansiyel iç düşmanlarını belirleme, tanımlama ve yok etmek amacıyla devlet tarafından saklanır, zamanı geldikçe kullanılır.

İktidarın kontrol arzusunu cisimleştiren gözetimine rağmen işçilerin, azınlıkların ve alt-kültürlere mensup yurttaşların yaşadıkları yoksul mahalleler aynı zamanda süreğen bir kentsel mücadele uzamlarıdır. Devlet bu mahallelerde vücut bulan karşı-iktidar alanlarını kontrol altında tutmak ve örneğin mutenalaştırma gerekçesiyle gerektiğinde de yok etmek için mobeseleri caydırıcı, tehditkâr ve suçlayıcı olarak etkin bir biçimde kullanmaktadır. Buna karşı, özellikle bu mahallelerin sivil savunma gücü gibi hareket eden radikal sol hareketlere mensup militanlar ise mobeseleri hedef almakta ve zarar vermektedir. Sokak savaşları, barikat mücadeleleri bağlamında yeni yeni kullanılan, mobeselerin olmadığı ya da etkisiz hale getirildiği durumlarda, etkin bir gözetim aracı olan droneların düşürülmesi, yok edilmesi de gözetim karşıtı mücadelenin parçası haline gelmiştir. Birçok yoksul semtte gerçekleştirilen militan eylemlilikler mobeselere ve diğer sabit ya da hareketli kameralara yönelmektedir. Muhalifler ise iktidarın gözünü körleştirmek için bu aletlere zarar vermekte; aynı zamanda tanınmamak için de maskeler kullanmaktadır. Radikal sol örgütlerin militanları için maske takmak eylem pratiklerinin neredeyse temel koşulu haline gelmiş gibidir. Hatta militanlar kıyafetlerinden dolayı tespit edilmemek için dahi giyim tercihlerine dikkat etmektedirler. Bunun yanında örnekleri henüz az olmakla birlikte 'karşı mobese' ve 'karşı drone' uygulamalarına da rastlanmaktadır (Sözcü, 'PKK Sur'da Mobese kurmuş', 22 Aralık 2015; Bianet, 'Helikopter düştü ama Gezi ayakta', 12 Haziran 2013).

Ancak militanların siber alanda etkili bir mücadele sürdürebilmesi için daha sofistike araçlara ve uzman bilgisine ihtiyaç vardır. Militanların örneğin redhack gibi radikal bilgisayar korsanlarıyla veya Alternatif Bilişim Derneği gibi 'şifre kültürünü' yaymaya çalışan sivil toplum örgütleriyle dayanışması bu minvalde önem taşımaktadır. Bu türden bir dayanışma, aşağıda özetleneceği üzere, alternatif medyanın anti-gözetim etkinliği içindeki yerine gönderme yapmaktadır. Alternatif medyayla eklemlenmeksizin baktığımızda ise sokak hareketinin gözetim karşıtı faaliyetlerinin 'maskeleme' ve 'körleştirme' ile sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Halbuki siber alandaki mücadeleler ve devletin işlediği suçların görsel kaydının tutulması, arşivlenmesi ve yayınlanması gibi etkinlikler; yanı sıra sürdürülebilir otonom bir dijital yaşam inşası, alternatif medya ile toplumsal hareketlerin kesişim kümesi içinde incelenmelidir.

Enformasyonel mücadele

İktidarın gözetimine karşı militan 'enformasyonel mücadele', günümüzde daha çok alternatif (yeni) medya pratikleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. İlk amacı toplumun iktidarın gözetimi hakkında farkındalık kazanmasıdır. Bir sonraki adım yurttaşın röntgenci devlete karşı kendini koruyabilmesi ve arzu ettiğinde mücadele edebilmesi için gerekli bilgiyle sahip olmasını sağlamaktır. Bilgilendirici, eğitsel yayınlar bu hedef doğrultusunda

gerçekleştirilir. İktidarın gözetiminin ne olduğu, nasıl gerçekleştirildiği ve buna karşı neler yapılabileceği ve nasıl karşı konulabileceği üzerinde durulur. Üçüncü ve son olarak ise, toplumun gözetime karşı harekete geçirilmesi (mobilize edilmesi) amaçlanmaktadır.

Farkındalık kazanma, kendini korumak amacıyla bilgi edinme ve başka bir dünya için harekete geçme arasında ise kanaat, tutum ve davranış eksenleri üzerinden tanımlanabilecek mesafeler vardır. Tarihsel ve toplumsal koşullar bu mesafeler arasındaki uzaklık üzerinde etkilidir. Farkındalık, bilgilenme ve mobilizasyon arasındaki zamansal ve uzamsal mesafe, örneğin Occupy hareketlerinde, alternatif yeni medya olanaklarının etkin kullanımı ve tarihsel koşulların yarattığı atmosfer nedeniyle olabildiğince hızlı kapanabilmiştir. Çevrimiçi hareketlilik ve buna koşut olarak sokak hareketlerinin ortaya çıkması -ağlaşmış ekran kültürünün yardımıyla- toplumun gözünün bu mücadeleye dönmesini kolaylaştırmıştır. Gerçek ve sanalın üst üste bindiği bu yeni dünyada nüfusun geniş kesimlerinin iktidarla doğrudan karşı karşıya gelmesi görece kolaylaşmıştır. Bu da iktidarlar üzerinde halkın gözetimi altında oldukları hissini güçlendiren sürekli bir baskı yaratmıştır. Ancak, yanlış anlaşılmasın, şirket-devletler bugüne kadar bu baskıya sadece daha fazla şiddet uygulayarak cevap vermeyi tercih etmişlerdir. İktidarın şiddeti, yeni toplumsal hareketleri aynı eskileri gibi belirsizliğe ve gelgitli bir varoluşa sürüklemektedir. Yalnız, sokağın şiddetine karşın henüz göreceli olarak güvenli olan çevrimiçi mücadele sathında, bazıları tarafından klavye solculuğuyla itham edilseler de, dayanışmacı mücadele ruhunu canlı tutan yurttaşların aktivitesi devam etmektedir. Gerçek ve sanal arasındaki dayanışma, sokak ve ev arasındaki ilişki kopmuş değildir.

Nihayetinde, alternatif medyanın anti gözetim bağlamında verdiği enformasyonel mücadeleyi üç eksende tartışabileceğimizi öneriyoruz:

1- Yurttaş haberciliği ve video aktivizm

Alternatif (yeni) medya alternatif gözün yaratıldığı mecradır. Alternatif göz yaşama dair 'aşağıdan bakışın' (sousveillance) geliştirilmesi, iktidarın yerleştirdiği 'yukarıdan bakış' etkisinin kırılmasını sağlar. Yurttaş haberci alternatif yeni medyanın bir parçasıdır, ancak onun sınırlarının dışına çıkabilen bir dinamizm ve otonomiye de sahiptir. Bu açıdan iktidarın karşısında daha etkili bir göz olma şansını yakalar. Alternatif yeni medyanın gözetim kültürüne karşı temel çabası farkındalık yaratma, bilgilendirme ve harekete geçirmedir.

Yurttaş haberci iktidara karşı gerçekleştirilen direnişlerin bir parçasıdır, bunun dışında yoksul semtlerde yaşananları aktaran aktivisttir. İktidarın görünmesi istemediği her şeyi görünür kılan, devletin karanlık yüzünü teşhir eden bir güce sahiptir. Toplumsal eylemlerde ya da yoksul semtlerde iktidarın ya da uzantılarının uyguladığı şiddeti teşhir etmesi en önemli işlevlerinden biridir. Bu açıdan direnişçilerin meşruiyetini ve devletin saldırganlığını görünür kılar. Ana akım medyanın görmezden geldiği toplumsal meseleleri gün yüzüne çıkarır. Yurttaş haberci toplumun

gözü gibi hareket eder, meselelere 'aşağıdan bakar', iktidar medyasının yukarıdan bakışını etkisizleştirmeyi amaçlar.

Yurttaş habercileri gündelik yaşamın içerisinde bir ağ içerisinde sosyal medya platformlarını kullanarak farklı yerlerden bir direniş ağının parçaları gibi işler ve alternatif gözlerin yaşama bakışlarını yansıtırlar. İktidarın gözüne karşı, alternatif bir gözün savunusunu yaparlar. Alternatif medyanın akışındaki yavaşlığı giderir ve kurumsallıktan kaynaklanan çerçevelenmiş bakışların dışında farklı bakışların gerçekleştirilebilir olduğunu gösterirler. Yurttaş haberciler yazdıklarıyla, fotoğrafları ve videolarıyla etkin bir biçimde karşı-gözetime katkıda bulunmaktadır.

Video aktivist de devletin ve özellikle devlet şiddetinin teşhir edilmesi, devlete karşı eylemliliklerin görünür kılınarak muhalif gözün devlete karşı bakışının yaygınlaştırılması bakımından etkili bir güce sahip olabilmektedir. Video aktivizm yaşananlara 'şahitlik' etmekte, bu süreçte ya canlı-yayınlar ya da kaydedilmiş videolar kullanılmaktadır. Ürettiği kurgusal ve/veya belgesel yapımlarla toplumsal hafızaya katkıda bulunur. Geliştirdiği taktiklerle videonun yaratıcı kullanımlarını tanıtır, öğretir, yaygınlaştırır. Video aktivizm, Bertolt Brecht'in "Parti'ye Övgü" şiirindekine benzer biçimde, hiç kapanmayan ve iktidarı sürekli gözetleyen on binlerce göz yaratmıştır. Her ne kadar bu gözler bir parti hiyerarşisi içinde ilişkilenmemiş olsa da yatay olarak ağ üzerinden yoğun bir ilişki içinde oldukları iddia edilebilir.

Özellikle devlet şiddeti ve terörünün yaşandığı durumlarda ana akım medyanın yalancı şahitliğine karşı yurttaş haberci ve video aktivist, toplumların şahitliğini yapmaktadır. Devletlerin gözünden gösterilenle gerçekten yaşanan arasındaki uçurumu görünür kılmaktadırlar. Lenin'e referansla söylersek yurttaş habercilerin gücü "gerçeğin bildirilmesinde saklıdır".

2- Sızdırma

WikiLeaks örneğinde olduğu gibi, bu mücadele biçimi iktidarların sırlarının sızdırılıp kamuoyu ile paylaşılabileceği platformlar yaratmak ve sızmaların yapılması yönünde cesaretlendirici bir çabanın içerisine girmeyi içerir. İktidar alanında çatlaklar yaratarak sızmaların akışını olanaklı kılar. Sızdırma yapanların kimliğini koruyan, sızıntının gerçekliği denetledikten sonra hem online platformlar hem de etkin gazeteler üzerinden herkesin bilgisine sunmak amaçlanır. WikiLeaks'in sızdırmalarının ve en etkililerinden biri olan Snowden'ın sızdırması iktidarın gözetiminin tüm yaşam alanlarımızı sınırsız biçimde kaplama hedeflerini görünür kılmaktadır (bkz. Prism programı).

Türkiye'nin son birkaç yılına damgasını vurmuş Twitter fenomeni Fuat Avni örneği de bu bağlamda düşünülebilir. Kim olduğu belli değildir, nerede olduğu belli değildir ve sürekli olarak gayri meşru olarak kodladığı ve suç örgütü olmakla itham ettiği devlete ve özellikle de R.T. Erdoğan'a dair gizli bilgileri paylaşmaktadır. Sızdırdığı belgeden ziyade spekülatif bilgidir. Bunlardan kimisi sonrasında doğrulanmışsa da çoğu belgesiz olduğu için WikiLeaks örneğine kısmen benzemektedir. Ana akım gazetecilerde zaman zaman sızan bilgilerin aktığı çeşmeler gibi işlev görebilmektedirler. Yakın tarihte Emin Çölaşan'ın "minik kuşu" devlet katındaki yolsuzlukları fısıldardı

gazetecinin kulağına. Çok daha yakın tarihte, Mehmet Baransu'nun bavullarla taşıdığı belgeler ise Ergenekon soruşturmalarının temelini oluşturmuştu.

'Sızıntı gazeteciliği' (Uçkan / Ertem, 2011), Snowden örneğinde olduğu gibi, büyük çaplı bir editöryal müdahaleyi şart koşuyor olabilir. Milyonlarca sayfa arasında çalışma yapmak, verileri analiz etmek, mantıklı bütünlükler halinde haberleştirmek kolay iş değildir. Ve ayrıca daha sonrasında da bunu halkın geniş kesimlerine ulaştırmak meselesi var elbette. Bu sebeple Assange ve Snowden New York Times ve Guardian'ın güçlü, sözünü dinletir gazetecileriyle işbirliği yaparak yayınlamışlardı belgeleri. Bu sürece dair hem Oscarlı bir belgesel (Poitras, 2014) hem de WikiLeaks'i ele alan Amerikan yapımı bir film (Condon, 2013) üretildi geçtiğimiz birkaç yıl içinde. Her ikisinde de liberal bir perspektiften kötücül devletin kirli çamaşırlarının ortaya çıkarılmasının yurttaş hakları ve demokrasinin bekası açısından ne kadar mühim olduğu anlatılıyor. Yine de, liberal WikiLeaks gazeteciliğini, alternatif medya çalışmalarının sosyalist cenahını temsil eden Fuchs bile, alternatif ve hatta sosyalist bir karşı gözetim stratejisi olarak değerlendirebiliyor (Fuchs, 2012: 152).

3- Hacking

Anonymous ve Türkiye'de RedHack gibi online yeraltı hack grupları iktidarların gözetimine karşı hack ile karşı koymakta, etkili dijital eylemler gerçekleştirerek hem gözetimi kesintiye uğratabilmekte hem de gizli bilgileri ele geçirerek, kamuya duyurmaktadır. Hackerler maskeli eylemciler gibi gizlenmekte ve iktidarı çıplak bırakacak eylemler gerçekleştirmektedir. İktidarın gözünün ulaşabildiği yerlerin tespiti ve haritalanması, bunun yanında alternatif karşı-göz ile iktidarın gözetim altında tutulması mücadelesinde hackerler önemli bir görevi yerine getirmektedir. Hackerlar hem iktidara karşı sanal ortamda direnişi yürütmekte hem de tüm çevrimiçi faaliyetlerin iktidarın gözetimi dışında gerçekleştirilmesini mümkün kılan bilgi ve uygulamaların üretimi ve dağıtımını gerçekleştirmektedirler.

Hackerlar enformasyonel mücadelenin en etkin militanlarıdır, eylemlerinin merkezi dijital ortam olmasına rağmen gerçek yaşamı etkileyen bir güçleri vardır. Hacker gruplarının sempatizanları sokak eylemleri dahi yapabilmektedir. Örneğin, Anonymous "1 Milyon Maske Eylemi" kapsamında takipçilerine 5 Kasım 2015 tarihinde dünyanın 671 kentinde sokağa çıkma çağrısı yapmıştı. Eylemin çağrı merkezi doğal olarak sosyal medyaydı ve #MMM, #MMM2015, #MillionMaskMarch, #Nov5th gibi hashtagler kullanılmıştı.

Anonymous Türkiye dahil farklı ülkelerdeki iktidarlara ya da faşizan örgüt ve yapılara yönelik hack eylemleri ile birçok bilginin sızdırılmasını sağlamıştır. Aynı şekilde Türkiyeli hacker grubu RedHack, bir çok devlet kurumunun çevrimiçi arşivlerine sızmış ve edindiği belge ve bilgileri kamuya açıklamıştır. Özellikle Mart 2012'de Ankara Emniyet Müdürlüğü'nün internet sitesine sızarak, çok sayıda ihbar ve iç yazışmayı sızdırması etkili olmuştur. Muhalif hacker grupları hedef aldıkları iktidar ya da kişi ve gruplara karşı yürüttükleri

hack eylemlerini aynı zamanda siyasal kampanyalara dönüştürerek, siyasal gündemi belirleme konusunda da etkili olabilmektedirler.

İktidarın gözetimine karşı farklı kolektifler hem farkındalık yaratma hem de gözetimin engellenmesi ve karşı gözetim olanakları üzerinde faaliyet göstermektedir. Örneğin "birisine bir maske verin ve size doğruyu söylesin" mottosunu temel alan "karakutu projesi" (karakutuprojesi.org) sızdırma haberciliğin içeriğini oluşturan bilgi sızdırma faaliyetinin iktidarların gözetimine takılmadan yapılabilmesini mümkün kılan bilgi ve uygulamaları sağlamayı amaçlamaktadır.

Alternatif Bilişim Derneği gözetimin engellenmesi, şifreleme ve hack kültürünün Türkiye'de gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Temel amaçlarını "internet ve diğer bilgi ve iletişim teknolojileri ile bu teknolojilerin kullanımı, sosyal, siyasal etkileri ve ortaya çıkardığı sonuçlar hakkında alternatif, sıra dışı, egemen erk karşıtı fikirler ve çözümler üretmeye" çalışmak olarak ortaya koymaktadırlar (alternatifbilisim.org). Söz konusu kolektif yürüttüğü farklı projeler üzerinden hem gözetim karşıtı bir kültürün hem de hacker kültürünün gelişimini sağlama konusunda etkin bir mücadele yürütmektedir (bkz. Keleş ve Sal, 2013).

Sonuç

Alternatif medya, gerek kurum, gerek içerik gerekse de izleyicisi ile kurduğu ilişki itibariyle medyaya dair liberal anlatının ötesinde var olan, 'başka bir dünya'nın günümüz dünyası içindeki yansımasıdır. Her ne kadar dördüncünün işlevsizliği sebebiyle kendisine atfedilen beşinci kuvvet rolünü zaman zaman oynuyormuş gibi algılansa da aslında kuvvetlerin anlamını yitirdiği neoliberal dünyaya doğrudan bir karşı çıkıştır. Temsiliyet yerine doğrudan demokrasinin, seçkinciliğin yerine tabandan katılımın, hiyerarşiler yerine heterarşilerin, eşitliğin, kâr için üreten kapitalizm yerine ihtiyaçlara dönük üretimin ve rekabet yerine paylaşımın, dayanışmanın geçtiği yeni bir toplumsal yaşam biçiminin savunulduğu ve mikro ölçeklerde üretildiği uzamlardır alternatif medya kurumları... Elbette bu makaledeki alternatif medya tasvirinin idealize ve normatif bir bakış açısına sahip olduğunun altını çizerek tekrardan belirtmemiz gerekir.

Bu başka dünyalarda iktidarın tebaasını kontrol etmesi, gözetmesi, gözetlemesi söz konusu edilmez. Eşitler arası karşılıklı bir görme, gösterme ve gözetlemeden bahsedilebilir ancak. Kişisel ve toplumsal olan sürekli bir pazarlık konusudur ve koşullar çerçevesinde sürekli değişkenlik gösterebilir. Dayanışmanın ve paylaşmanın öne çıktığı bir heterarşik ilişki evreninde liberal bireyin hiçbir işe yaramasa da kanının son damlasına kadar savunur göründüğü haklar anlamını yitirir. Mülkiyet hakları çerçevesinin dışında neoliberal dünyanın değer vermediği kişilik hakları, özel hayatın gizliliği, mahremiyet, kişisel veriler üzerindeki sahiplik, vb. kavramlar bu yeni ilişki evreninde belirsizleşir, kayganlaşır, akışkan bir sosyal varoluşun sürekli yeniden tanımlanması gereken meseleleri haline dönüşür. Neoliberal iktidarın tersine doğrudan demokrasi söz

konusu liberal hakları tabandan bozar, dönüştürür ve yeniler. İnsan, ne elindeki mülkü ne bedeni ne de benliğiyle kıskanç bir sahiplik ilişkisi kurgulamadığında, mülkiyet temelli bireyciliğin altındaki zemin kayganlaşır. Ben(ler) ve Öteki(ler) arasındaki ayrım sürekli bir pazarlığın konusu haline gelir. Böyle bir toplumda herkes herkesi gözetler ama hiç kimsenin diğerinin üzerinde kutsanmış, kanunlaştırılmış, değiştirilemez bir iktidarı yoktur. İktidarın kurumsallaşmasına müsaade edilmez. Böylesi bir toplumsal düzenin, yukarıda dikkat çektiğimiz hominid atalarımızın yaşam evrenine benzerliği şaşırtıcıdır. Ancak yukarıdaki tartışmadan farklı olarak burada kurumsal iktidarın baskıcı, kontrolcu ve yok edici sinsi gözü denklemin dışına çıkartılmıştır.

Alternatif medya, spekülatif bir tasvirini yapmaya çalıştığımız alternatif dünyaların mikro ölçeklerde yaşandığı sosyal uzamlardır. Ama aynı zamanda alternatif medya "gelecek güzel günler" için verilen mücadeleye enformasyonel alanda aktif olarak katılmasıyla varoluşunu kazanır. Enformasyon üretimi alternatif medya açısından hayatın üretimi demektir, daha azı değil.

Kaynakça

***Arend**, A.C. (1999). Legal Rules and International Society. Oxford: Oxford University Press.*

***Atkinson**, J. D. (2016). Alternatif Medya ve Direniş Siyaseti. İstanbul: Kafka Kitap.*

***Bentham**, Jeremy (1843). The Works, 10. Memoirs Part I and Correspondence. Liberty fund.*

***Boehlert**, Eric (2006). Lapdogs: How the Press Lay Down for the Bush White House. New York: Free Press.*

***Brooker**, C. (2011-...). Black Mirror (TV Series).*

***Bull**, Hedley (1977). The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. London: MacMillan.*

***Castells**, M. (2013). İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.*

***Condon**, B. (2013). Wikileaks. The Fifth Estate (Movie).*

***Çoban**, B. ve Ataman, B. (2015) (Der) Türkiye'de Alternatif Medya. İstanbul: Kafka Kitap.*

***De Souza**, R. R. M. (2014). Inverse Surveillance, Activist Journalism and the Brazilian Protests: The Midia NINJA Case. Birkbeck L. Rev., 2: 211-227.*

***Debord**, G. (1996). The Society of the Spectacle. London: Verso.*

***Downing**, J. & Ford, V. T., Gil, G., Stein, L. (2001) Radical Media: Rebellious Communication and Social Movements. Thousand Oaks, California: Sage.*

***Durkheim**, Emile (1997). The Division of Labor in Society. New York: Free Press.*

***Fanon**, F. (2007). The wretched of the earth. Grove Press.*

***Foucault**, Michel (1977). Discipline and Punish: the Birth of the Prison. New York: Random House.*

***Freire**, P. & Macedo, D. (1987). Reading the word and the world. Westport, CT: Bergin & Garvey.*

***Fuchs**, C. (2012). The political economy of privacy on Facebook. Television & New*

Media, 13(2): 139-159.

***Fuchs**, C., & Trottier, D. (2015). Towards a theoretical model of social media surveillance in contemporary society. Communications, 40(1): 113-135.*

***Gerbaudo**, P. (2014). Twitler ve Sokaklar: Sosyal Medya ve Günümüz Eylemciliği. İstanbul: Agora.*

***Huey**, L. (2010). A Social Movement for Privacy/Against Surveillance-Some Difficulties in Engendering Mass Resistance in a Land of Twitter and Tweets. Case Western Reserve Journal of International Law, 42(3): 699-709.*

***Keleş**, Ali Rıza, Sal, Yetkin (Der.) (2013) Hack Kültürü ve Hacktivizm: Yeni bir Siyaset Biçimi. İstanbul: Alternatif Bilişim.*

***Langlois**, A. & Dubois, F. (2016). Otonom Medya: Direnişi ve Muhalefeti Canlandırmak. İstanbul: Kafka Kitap.*

***Lenin**, V.I. (197[4]) Lenin Collected Works. Moscow: Progress Publishers, Volume 21.*

***Lenin**, V.I. (1972) No Falsehood! Our Strenght Lies in Stating the Truth! Lenin Collected Works. Moscow: Progress Publishers, Vol. 9, 295-299.*

***Lievrouw**, L. A. (2011). Alternative and Activist New Media. Cambridge: Polity Press.*

***Mallén**, A. (2012). "Citizen journalism, surveillance and control". Crime, Security And Surveillance: Effects for the Surveillant and the Surveilled. (Ed. G. Vande Walle, N. Zurawski, ve E. Van den Herrewegen) The Hague, Boom - eleven publishers, Groene Gras.*

***Mann**, S., Nolan, J., & Wellman, B. (2003). Sousveillance: Inventing and Using Wearable Computing Devices for Data Collection in Surveillance Environments. Surveillance & Society, 1(3): 331-355.*

***Marx**, G. T. (2003). A Tack in the Shoe: Neutralizing and Resisting the New Surveillance. Journal of Social Issues, 59(2): 369-390.*

***Monahan**, T. (2006). 'Counter-surveillance as Political Intervention?', Social Semiotics, Vol.16 No.4: 515-534.*

***Orwell**, G. (1949). Nineteen Eighty-Four. A novel. New York: Harcourt, Brace & Co.*

***Poitras**, Laura (2014). Citizenfour (Documentary).*

***Ramonet**, I. (2003). Set the Media Free. Le Monde diplomatique, October 2003.*

***Shelley**, M. (1998/1818) Frankenstein. Oxford: Oxford University Press.*

***Uçkan**, Ö. & Ertem, C. (2011). Wikileaks. İstanbul: Etkileşim.*

***Van Dijk**, J. (2012). The Network Society. London: Sage.*

***Whitten-Woodring**, J. (2009). Watchdog or lapdog? Media freedom, regime type, and government respect for human rights. International Studies Quarterly, 53(3): 595-625.*

***Wilson**, D. (2012) Counter-Surveillance, Protest and Policing. Playmouth Law and Criminal Justice Review (2012) 1.*

İnternet Kaynakları

alternatifbilisim.org

"Anonymous'tan 5 Kasım eylemi: 1 Milyon Maske". Sol, 5/11/2015. http://haber.sol.org.tr/dunya/anonymoustan-5-kasim-eylemi-1-milyon-maske-135170

"Danish MP: 'Bomb women and children'. The Local, 15/11/2015. http://www.thelocal.dk/20151115/danish-mp-bomb-women-and-children-or-lose-to-isis

Girit, S. (2012)."Redhack davası başlıyor". BBC Türkçe, 26/11/2012. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121125_redhack.shtml

"Hollande calls Paris attacks an 'act of war'". Aljazeera, 14/11/2015. http://www.aljazeera.com/news/2015/11/hollande-paris-france-attacks-concern-stadium-isil-151114103631610.html

karakutuprojesi.org/

"PKK, Sur'da MOBESE kurmuş!" Sözcü, 22/11/2015. http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/pkk-surda-mobese-kurmus-1015247/

Tahaoğlu, Ç. (2013). "Helikopter Düştü Ama Gezi Ayakta". Bianet, 12/6/2013. bianet.org/bianet/toplum/147505-helikopter-dustu-ama-gezi-ayakta

www.rt.com/news/322305-isis-financed-40-countries/

Panoptisizm ve Sanat

*Görkem Kutluer**

Duyu ve uyaranlarla ilgili bir refleks olan 'bakış'ın, organize bir eylem olarak 'gözetleme'ye dönüşmesi için sistemli bir yapıya ihtiyaç vardır. Bakış, anlık ve plansız olabilir. Gözetleme ise zamana yayılmak ve imgeleri üstüste yığmak durumundadır. Bu yığını, yalnızca görülen nesnenin gözetleme süresi boyunca sergilediği değişimler oluşturmaz; izleyenin sosyo-kültürel yapısı gibi, doğumundan izleyici olana kadar beraberinde taşıdığı kodlar da gözetleme pratiğinin yapısına eklemlenir. İzleyen, görüntüyü kendi kodlarıyla uyumlu bir hale getirerek parçalara böler; imajın detaylarını kendi algısına göre seçer, böylece görsel bellek inşasına girişir. Görüntü, tek ve değişmez bir bütünlüğe değil, her bakışta göreceli olarak yeniden kurgulanan parçalı bir yapıya işaret eder. Bu yüzden 'gözetleme' dendiğinde, aynı zamanda seçme'nin; yani eleme işleminin, buna bağlı olarak da bütünü parçalara ayıran düşünsel bir mekanizmanın varlığı sözkonusudur.

Burada 'izleme' yerine 'gözetleme' sözcüğünün seçilmesi, gözetlenen ve izleyen arasındaki hiyerarşik mesafeye vurgu yapabilmek içindir. Mesafe, 'kendi' kavramı ile 'öteki' arasındadır ve eğer gözetleme yerine izleme denirse, aradaki mesafe kısalır; örneğin kendi (self) ile ayna arasına düşer. Oysa benim burada yapmak istediğim, kişinin kendini aynada izlemesi gibi edilgen bir eylemi ele almak değil; insanın hâkimiyet kurmak için 'görünmeden' gözetlemesini tartışmaktır. Bu, kameralarla donatılmış günümüz kentleri için artık çok kanıksanmış, üstüne çok fazla

** Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü*

yazılıp çizilmiş bir konudur; ancak iktidar kurmak için izlemenin tarihsel boyutları üzerinde düşünmek, gözetleme itkisinin köklerinin ne kadar eskilere dayandığını görmek, bunun sanat alanındaki yansımalarına göz atmak, çağımızın gözetleme temsillerinin hangi düşünsel veya sezgisel merhalelerden geçtikten sonra son halini aldığını görmek açısından oldukça heyecan vericidir.

Göz, görmek, gözetlemek gibi kavramların üzerine tarih boyunca bir tür tanrısallık atfedilmiştir. Pek çok kadim inanışta güneş metaforu, sevgilinin (Tanrı'nın) gözünü simgeler. Güneş, gözdür; hem oldurur (yaratır), hem de öldürür (yakar) (Tekin, 2012). Güneş'in her an her şeyi görebilme gücünde olması; Güneş'e atfedilen iktidarın 'görme' üzerinden şekillenmesi, akla Jeremy Bentham'ın 'Panoptik Hapishane'sini getirir. Bentham, 1791'de yayımladığı mimari planda, silindir biçimli bir yapının içinde, mahkûmların kalacakları hücreleri ve hücrelerin camla kaplı duvarlarını çizip, silindirin ortasına; yani binanın avlu kısmına bir gözetleme kulesi yerleştirmiştir. Gözetleyici gardiyanın tüm hücrelere eşit mesafedeki konumu, herhangi bir mahkûmu her an tüm çıplaklığıyla gözetleyebilme olanağını sağlar (fig 1).

fig 1: Presidio Modelo Hapishanesi'nin avlusu, Küba

Tıpkı eski inanç kültürlerinin yarattığı düşünsel göz gibi, panoptik hapishane fikrinde de insan bilinci merkezi bir izleme mecrası yaratma ve bu yolla kendini kontrol altında tutma yoluna başvurmuştur.

'Göz'ün güneşle temsil edilmesinin bir boyutu yukarıda değinilen merkeziyetçi kontrol ise, bir başka boyutu da "bilginin" en güçlü ışık kaynağıyla özdeşleştirilmesidir. Edebi metinlerde, mitlerde, söylencelerde,

dini ritüellerde 'ışığın bilgisi' veya 'ışığın bilgi olduğu' bilgisi asırlar boyunca dolaylı olarak anlatılmıştır. Platon'un mağarası, doğu kökenli gölge oyunları veya kutsal kitaplarda gölge cehalet, ışık ise bilgi olarak ele alınır. Bilginin kaynağını üretmek, bilgiyi toplamak ve muhafaza etmek ışığa mahsustur. Işık, görüntüyü biçimlendirmeye ve görüntünün nesnesini kesintilere uğratıp parçalamaya muktedirdir.

Resim ve heykel geleneğinde yüzyıllarca plastik bir unsur olarak kullanılan ışık, projeksiyon teknolojilerinin gelişimiyle birlikte, dolaylı olarak değil; fiilen sergi mekânlarına ulaşmıştır. Büyük video enstalasyonları galerilere girmiş; ışık, fikirsel ve biçimsel anlamda speküle edilmiştir. Fiziksel ortamından ayrılan video görüntüsü bazen bir sinema perdesi gibi kullanılan heykellerin üzerine, bazen de düz bir duvarın tamamına aktarılmaya başlamıştır.

Kadraj, kayıt, montaj gibi aşamalardan geçerek elde edilen iki boyutlu imaj, sabit bir noktadan çıkan ışık olarak mekâna taşındığında, yeni biçimsel olanaklar doğar. Mekân yüzeyleri arasında dolanan ışık, kırılmalarla ortaya üçüncü bir form çıkarır. Bu form orada olmayan, veya orada olması yalnızca mekâna ve ışığın yansımasına bağlı bir formdur. Elektronik ortamda oluşturulmuş görüntünün projekte edilmesinde kullanılan bütünün (heykel, beden veya mekân olabilir) biçimsel yapısına göre video imajı kendini yeniden üretir. Düz yüzeylere yansıtılsa farklı gözlemlenebilecek görüntüler, bir nesnenin; örneğin bir heykelin üstünde meydana gelen kırılma ve bükülmelere göre yeniden biçimlendirilebilir. Kaynağı ortada görünmeyen ışığın (iktidarın), pasif nesne üzerindeki bakışı, nesnenin ruhsal varoluşundan çok dışsal gerçekliğiyle ilgilenir.

Bilginin; ışığın yayılımı mimari yapılar için önceleri yalnız çevresel idi; oysa şimdilerde binanın içini ve dışını aynı anda kuşatmış durumdadır (Kotz, 2006: 111). Kamusal alanların elektronik gözetleme alanlarına dönüşmesi, panoptisizmin sanat alanında işlenmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Muhatap Alınmanın Zevki

Kendini 'Surveillance Camera Man' adıyla anonimleştiren Amerikalı performans sanatçısı, gözetleme pratiklerini sanat yoluyla speküle ederken; son derece doğrudan ve net bir biçimi benimsemiş; kamerasını saklama gereği duymadan, tanımadığı insanların görüntülerini kaydetmiştir. Elinde kamerasıyla sokaklardaki, kafelerdeki, bankalardaki, okullardaki, restoran mutfaklarındaki 'sıradan insanlara' yaklaşarak çekim yapmaya çalışır. Filme alınanların tamamına yakını çok sert tepkiler vererek sanatçıyı uzaklaştırmaya çalışsalar da karşılarında kararlı bir kameraman olduğunu görürler; bu tavır onları çileden çıkartır. Kaydı hiçbir koşulda –filme alınanlar tarafından dövülürken bile- durdurmayan sanatçının, bu yaşadıklarını göze alma nedeninin, aklındaki çok önemli bir soruya cevap aramak olduğunu, çekim yaptığı kişilere yönelttiği sorudan anlıyoruz: "Neden şuradaki duvara sabitlenmiş kameradan değil de, bu kameradan rahatsız oluyorsun?" Bu soru, aynı zamanda performansın belkemiğidir; iktidarın 'görünmeden' gözetlemesiyle; iktidarın kamerasıyla sorunu olmayan bireyler, elinde kamerayla dolaşan bir adama nefret

kusabilirler. Bir bankanın kapısında çekim yapan sanatçıyı fark eden müşteri, yumruğunu sanatçıya sallamadan dakikalar önce banka içindeki pek çok kamera tarafından izlenmiş, muhtemelen banka personeline kişisel verilerinin tüm detaylarını vermiştir. Ancak kendiyle hemzemin olan, kendi gibi gözüken bu adamı, kendi varoluşuyla ilgili bir tehdit olarak görür. Performans kaydını izlediğimizde, çekime müdahale etmek için sanatçının kamerasına yaklaşanların gözüktüğü pek çok karenin geri planında bir güvenlik kamerasının olduğunu görürüz (fig 2'de sağ köşede).

fig 2: Surveillance Camera Man'in performans videosundan alınmış görüntü.

Psikoloji bilimi çalışma alanımın dışında kaldığı için, başlı başına bir çelişkiler yumağı gibi gözüken bu performanstaki yoğun duygusal tepkileri derinlemesine analiz edemem. Ancak, diğerlerine benzemeyen bir kaydın, gözetlenen bireyin psikolojik motivasyonunun ne'liğine dair önemli bir bilgiyi taşıdığını sezdim: Sanatçı, park halindeki motosikletine binip gitmek üzere olan bir adamı kayda alırken, adam herhangi bir müdahalede bulunmadan sanatçıya gülümseyerek bir süre bakar. Kontağı çevirip hareket etmeye hazırlanırken, sanatçıya dönerek "daha önce kimse benimle bu kadar ilgilenmemişti" der. Bu adamın şakacı veya dalgacı biri olduğunu düşünebiliriz; ancak söylediği sözler, 'muhatap alınmaktan' duyulan zevkin, izlenen olmaya tahammül etmeyi sağladığını hissettirir. İktidar, yurttaşlarla ilgili her türlü görüntü ve bilgiyi kaydedip depolayabilir; çünkü bunda bir tür 'var etme' yanılsaması vardır. Sanatçıyı hırpalayanların problemi kaydedilmekle değil; 'herhangi biri' tarafından kaydedilmekle ilgilidir. İktidarın, gözetleme yoluyla yurttaş güvenliğini sağladığına ikna olmuş, bu durumu kanıksamışlardır.

Gözetleme pratiklerini doğrudan eleştiren bu performans biçim olarak, eleştirdiği alanın kendisini kullanır. 1960'larda ortaya çıkan feminist sanatçılar ise gözetleme olgusunun yol açtığı parçalanmışlık hissini gündeme getiren yapıtlar üreterek; 'biçim'in göz marifetiyle uğradığı kesintilere vurgu yapmışlardır. 'Göz' erkek egemen sanat dünyasının bakışının kaynağı, gözetlenen ise kadının imgesidir.

Sanat tarihinin yazımında kadın sanatçılara yer verilmemesi, kadınların sanattan çok zanaatla özdeşleştirilmesi veya kadının sanat dünyasında yalnızca 'estetik' bir obje; yani canlı model olarak erkek sanatçılara hizmet vermesi gibi olgulara eleştirel bir bakış açısı getiren kadın sanatçılar, 1960'lı yıllardan itibaren kadın bedeninin metalaştırılmasını eleştiren işler üretmeye başladılar. Sanatsal üretimleriyle yalnızca erkek egemen sanat piyasasını eleştirmediler, aynı zamanda başarılı olabilmek için cinsiyetlerini bastıran, bir erkek gibi düşünmek veya resim yapmak zorunda hisseden kadın sanatçılara da muhalefet ettiler.

Bu muhalefetin kullandığı yöntemlere geçmeden önce, sanat dünyasının kadına biçtiği payenin ne olduğunu kısaca açıklamak gerekir:

Gombrich, Sanatın Öyküsü'nde "Sanat diye bir şey yoktur aslında. Yalnızca sanatçılar vardır. Biçimleri ve renkleri 'doğru' olacak biçimde dengelemek gibi mükemmel bir yeteneğe sahip erkek ve kadınlardır bunlar (596)" dese de, bin yıllık bir perspektifte ele aldığı bu sanat tarihi antolojisinde tek bir kadın sanatçıya yer vermemiştir. Bununla birlikte "kadın" kelimesini seksenden fazla kere, kaçınılmaz olarak kullanmıştır. Çünkü yüzyıllar boyu erkekler, kadın bedenini ve emeğini resimlerine ve heykellerine konu etmişler, kadını görsel bir malzeme olarak görmüşlerdir. Gombrich'in kitabında kadın kelimesinin geçtiği birkaç cümleye bakmamız, erkek ressamların kadın temasını nasıl işlediklerini ve 'isimsiz kadınların' sanattaki fonksiyonun kusursuz birer model olmaktan öteye geçmediğini görmemizi sağlayacaktır: "Aşçı kadın" (Jan Vermeer, 1660); "Evde Elma Soyan Kadın" (Pieter de Hooch, 1663); "Valpinçonlu Yıkanan Kadın" (Jean-Auguste-Dominique Ingres, 1808); "Başak Toplayan Kadınlar" (Jean-François Millet, 1857), Sanatın Öyküsü'nde adı geçen eserlerden birkaçıdır.

Sanatın Öyküsü'nde kadın sanatçılara yer verilmemesi, Gombrich'in bilinçli tercihi değildir; bu sonucu, sanat dünyasının konjonktürü oluşturmuştur. Tıpkı Sanatın Öyküsü gibi, Francis Claudon'un (1988) Romantizm Sanat Ansiklopedisi'nde ve 1985'te yayınlanan The Book of Art kitabının Modern Sanat'a ayrılan 8. cildinde de kadın sanatçılardan bahsedilmez (Ulusoy, 1999: 57). Çünkü kadın sanatçıların galerilerde veya sanat fuarlarında, kadın kimliklerini saklamaksızın yer edinebilmeleri pek mümkün değildir. Öyle ki, resimlerini takma erkek isimleri kullanarak imzalayan, kadın olduklarını galericilerden bile gizleyerek çalışan sanatçılar vardır. Amerikalı soyut ekspresyonist ressam Grace Hartigan, 50'li yıllarda resimlerini "George Hartigan" adıyla imzalamış, böylece sanat eleştirmenlerinin onu ciddiye almasını sağlamıştır. Sergi küratörlerinin, galericilerin, sanatçıların, sanat eleştirmenlerinin ve sanat tarihçilerinin erkeklerden oluştuğu bir dünyada George olarak kendine bir yer açmış, rüştünü ispatladıktan sonra da Grace Hartigan olarak yoluna devam etmiştir. Erkeklerin 'öteki' olarak gördüğü taraftan karşıya; 'erkeklerin tarafına' geçerken, 'kendi' olmayı bırakmak zorunda kalmıştır.

Beauvoir'ın The Second Sex'te anlattığı gibi kadın, erkek tarafından 'öteki' olarak konumlandırılmış, tıpkı siyasal tarihin yazımına katılmadığı gibi, sanat tarihinin oluşum süreçlerine kadın olarak girememiştir. 'Öteki', olsa olsa

izlenir; resme model olarak katılır; kadının yüzyıllarca bu durum karşısında sessiz kalması, durumu içten içe kabullenmesinden kaynaklanır. İzleyen (self) ve izlenen (other) olarak ikiye bölünen kadın varlığı, yaşantısının her anında içselleştirdiği erkek bakışıyla kendi görünüşünü denetler: "Erkekler davrandıkları gibi, kadınlarsa göründükleri gibidirler. Erkekler kadınları seyrederler. Kadınlarsa seyredilişlerini seyrederler. (...) Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye – özellikle görsel bir nesneye – seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur (Berger, 1995: 47)". Berger, kadınların panoptik erkek bakışıyla kurdukları iktidarı içselleştirerek, bedenlerini ataerkil öteki'nin gözünden yaşadıklarını ve kendilerini gözetim altında tuttuklarını anlatır.

Gerçekten de öyledir; yüzyıllar boyu sanata estetik bir malzeme olarak dahil edilen kadın, varoluşsal konumlanmasını görsellik ve 'güzellik' üzerinden inşa etmiş ve mükemmel bir seyirlik malzeme olduğunu kabul etmiştir.

Panoptikonisizmde izleyici olmanın bir tür üstünlük olduğu vurgusu vardır. Berger'in saptamasının üstünde biraz daha durmak gerekir; izleyen erkek (kendi), izlenen kadının (öteki) kendine yabancılaşmasını sağlayarak kadına cismani bir bedel ödetir. "Öteki, öteki olduğu, yabancı yabancı kaldığı sürece ırkçılık yoktur. Öteki farklı hale geldiğinde, yani tehlikeli biçimde yakınlaştığında ırkçılık ortaya çıkmaya başlar. Ötekini uzakta tutma merakı da bu noktada uyanır" (Baudrillard, 2004: 131). Bu yüzden kadın, 20. Yüzyılın ortalarına kadar, yumuşak etli, ince ve narin tenli bir nü model olarak sanatın içinde yer edinebilmiştir. Ancak 1960'ların devrimci ruhu kadın sanatçılara da yansımıştır ve kadınlar, erkek egemen sanat dünyasına 'tehlikeli biçimde' yakınlaşmışlardır.

Parçalayarak "Olduran Göz"

1960'ların ortalarından itibaren uyanış başlamış, kadınlar yukarıda kısaca değinilen konjonktüre tepki niteliğindeki sanatsal üretimleriyle, kadına bakışı radikal biçimde sarsmaya girişmişlerdir. Beden, beden süreçleri, toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal yabancılaşma, bedensel yabancılaşma gibi konuları işleyen kadın sanatçılar, erkek egemenliğine başkaldırırken, yüzyıllarca baskılanan kadın kimliğini tekrardan inşa etmeye koyulmuşlardır.

fig 3: Yoko Ono, Cut Piece, 1964

Yoko Ono, 1964'te gerçekleştirdiği performansta edilgen bir halde yere oturmuş,

izleyicilerin tek tek sahneye çıkarak elbisesinden birer parça kesmelerine izin vermiştir. Bu çalışmada, 'izleyen' olmanın temelde 'iştah açıcı' ve aktif, izlenen olmanın ise teslimiyetçi ve pasif olduğunu görürüz. Makasla kestikleri parçaların vücudu yavaş yavaş çıplaklaştırdığını gören izleyicilerden, yer yer gülüşme ve hatta kahkaha sesleri yükselir. Bazı izleyiciler küçük ve masum makas hareketleriyle yetinirken, bazıları kendini alamaz ve büyük parçaları kesmek için çaba sarfeder. Ono'nun yüzündeki ifadesizliğin ve izleyicilerden yükselen heyecanlı seslerin arazındaki zıtlık, kadın bedenine düşünsel anlamda nasıl davrandığımızı gösterir (fig 3, fig 4).

fig 4: Yoko Ono, Cut Piece, 2003

Kadın bedeninin yalnızca görsel bir eleman olarak kullanıldığı durumlarda; bir yağlıboya tabloda, bir reklam afişinde veya nü bir fotoğrafta gördüğümüz, parçalanmış bir beden imgesidir. Kadının çırılçıplak, sere serpe uzanmış bir halde görüldüğü imajlarda, hatta porno filmlerde bile izleyici, kadın bedenini parçalara ayırır. Herbir izleyicinin bakışıyla farklı bir zihinsel gerçeklik inşa edilir, ancak bu parçaları birleştirdiğimizde bir bütüne ulaşamayız.

1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişen feminist sanat hareketi, işte bu parçalanmış beden imgesini Ono'nun yaptığı gibi iyice speküle ederek, bir tür toplumsal arınmanın formülünü aradı.

Çalışmalarında ayna imgesini Lacancı bir bakışla kullanan Francesca Woodman'ın yapıtları, görsel kültürün kadın bedenini 'kesintiye uğratarak' bize gösteriyor oluşuna gönderme yapar. Bakış olarak 'öteki' ve ayna olarak 'öteki, Lacancı psikanalizde egonun oluşumunda ve gelişiminde kaçınılmaz olarak girilen birer evre olmakla beraber burada; iktidar ve gözetleyici erkek dünyasının, kadını, 'öteki'ni anlamak ve onun sınırlarını çizmek için bedene bir nesne muamelesi yapması ve o nesneyi parçalara ayırması temsil edilir (fig.5).

Adrian Piper'ın Kataliz serisinden bir örnek olan 3. Kataliz performansında, New York'ta ünlü markaların bulunduğu caddelerden birinde, üzerine ıslak boya yazarak dolaşması ve bu halde alışveriş yapmaya çalışması da, 'öteki' olarak kadın bedeni kavramını ve bu kavramla 'diğerleri' arasında oluşan mesafeyi somutlaştırır. Kataliz Serisi'ndeki diğer tüm performanslarında da cinsel ve etnik kimlik üzerine yorumlar yaparak, toplumun kadın bedenine ve öteki'ne dair algısını sarsma niyeti ve tavrı vardır. (Adrian Piper, Catalysis III)

Orlan ise parçalanmayı 'temsil etmenin' biraz daha ötesine geçer; parçalar. 1990'lı yıllarda bir dizi estetik ameliyat geçirerek tarih boyunca sanata konu olmuş güzellik sembollerinin; Mona Lisa'nın, Venüs'ün,

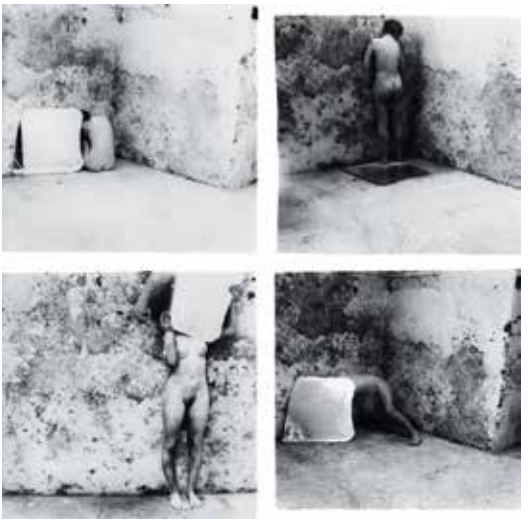

fig 5: Francesca Woodman, Self-deceit, 1978.

Diana'nın, Europa'nın, Psyche'nin birer parçasını kendi yüzüne adapte etmiştir. Orlan'ın yüzüne bakarken, Mona Lisa'nın alnının veya Venüs'ün çenesinin bir arada oluşunun garipliğiyle; görsel bilinçaltımızdaki farklı kesitlerin içiçeliğinden çıkan bir merkezsiz evreni vurgulayan yüzeylerle karşı karşıyayızdır (fig 6).

fig 6: Orlan, The Reincarnation of Saint-Orlan için bir şema
çene: Botticelli - Venus; burun: Gérôme - Psyche; alın: da Vinci's Mona Lisa; gözler: Diana (16. yy.); ağız: Boucher - Europe

Valie Export, 1968'de gerçekleştirdiği "Tap and Touch Cinema" adlı sokak performansında, boynundan geçirip astığı bir kutudaki kapaktan bedenine bakma ve dokunma hakkını izleyiciye verir. Tıpkı Yoko Ono'nun performansındaki izleyici kitlesi gibi burada da gülüşen, 'zıpırlık yapan' bir kitle vardır. Export'un bu işindeki çarpıcı kavramsal katman, kutuyu keserek yarattığı gözetleme perdesinin ve işin adının atıfta bulunduğu ekran imgesidir (fig 7).

fig 7: Valie Export, Tap and Touch Cinema, Performans, 1968-1971

Ekran, bir pencere açar; onun karşısındaki konumlanışımızın temelinde yatan, bu pencerenin gözetlemek üzere açıldığını önceden kabul ediyor oluşumuzdur. Andre Bazin da ekran imgesinin "gerçekliğe açılan bir pencere değil, tersine, gerçek'i gizleyen, bütünlüğü içinden bir parçasını koparıp bize gösteren" niteliğini vurgular (akt. Köse, 2004: 65). Gözetleyen, iktidarı elinde tutandır; ancak burada Export'un tuzağına düşer; kendini ifşa ederek.

Yukarıda sözü edilen kadınlar, gözetleme olgusunun aktörlerinin olsa olsa dışsal gerçekliğe dokunabileceğini söylemeye çalışarak, iktidarın gözünü aşağılamışlardır. Feminist harekete dahil olmayan, ancak gözetleme pratiklerinin biçimini veya kavramsal katmanlarını kurcalayan yapıtlar üreten diğer sanatçılar da, iktidarın gözetleme çabasını bir yanıyla eksik bulur ve attıkları her adımda "mükemmel gözetlemenin" mümkün olamayacağını söylemiş olurlar.

Monica Bonvicini'nin 2003-2004 yıllarında Tate Modern'in bulunduğu caddede uyguladığı "Bir Saniye Bile Kaçırma" adlı enstalasyonu, bu türdeki yapıtlara güçlü bir örnek olarak gösterilebilir (fig 8). Aynayla kaplı dört yüzlü prizmanın içinde, kullanılabilir bir tuvalet vardır. Cadde üzerindeki bu seyyar tuvaletin duvarlarını oluşturan aynalar, içeriden bakıldığında dışarıyı gösterebilecek türdendir; bu yüzden kamusal alanla özel alanın sınırları birbirine karışır. Bu enstalasyonun, "modernizmin her şeyi görmek konusundaki arzusuna ama aynı orandaki başarısızlığına alaycı bir atıf" olduğunu ifade eden sanatçı, panoptikonist gözetleme sistemini "gözle görünür biçimde" eleştirmiştir.

fig 8: Monica Bonvicini, Don't Miss A Sec (Bir Saniye Bile Kaçırma), Londra, 2004, (250x140x190 cm)

SpY ve Jakub Geltner gibi sanatçılarsa panoptisizmin içini boşaltmakla uğraşırken dolaysız bir elemanı; kamera biçimini tercih etmişlerdir. İşlevsiz kameralarla kurdukları düzeneklerle, enfeksiyon gibi yayılan (Jungbauer, 2015) bir yapıya işaret ederler (fig 9, fig 10, fig 11, fig 12).

fig 9: SpY, Cameras, (Madrid)

fig 10: SpY, Cameras (detay), (Madrid)

11: Jakub Geltner, Nest 01, (Prag)

fig 12: Jakub Geltner, Nest 05 (detay), (Aarhus)

Foucault (98), mükemmel gözetlemenin bir kötü niyetlilik bütünü olduğunu söyler; bu lafzın gerçekliği su götürmezdir. Ancak sanat, gerçek'ten daha gerçek bir dünyayla ilgilenir. Bu nedenle yukarıda sözü edilen sanatçılar, 'mükemmel gözetlemenin' mümkün olamayacağını ima ediyorlar. Çünkü gözetlenen, kendini bakışa veya bakış ihtimaline göre 'oldurur'; bunu yaparken de kendini 'öldürür'. Ego, kendi sınırlarını çizmek için bile bakışa ihtiyaç duyar, kendini tanımlamak ve dış dünyaya göre konumlandırmak için kaçınılmaz olarak kendini unutur. Badiou (35), "Bilincim için 'nesneleştirilmiş' olması sayesinde beni istikrarlı bir inşa olarak, dışsallığıyla ulaşılabilen bir içsellik olarak kuran; benimle-arasına-mesafe-konmuş-kendimdir, bağrıma bastığım" derken bu unutmanın herkesçe içsel olarak bilinen formülünün çıkış noktasını izah eder.

Sanat (bir tür spekülasyondur) panoptisizmi kurcaladığında, iktidarın gözetlemesinin naif bir çabadan öteye geçemediği ortaya çıkar.

Kaynakça

***Badiou**, Alain (2004). Etik - Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme. İstanbul: Metis Yayınları.*

***Baudrillard**, Jean (2004). Tam Ekran. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.*

***Berger**, John (2003). Görme Biçimleri. İstanbul: Metis Yayınları.*

***Claudon**, Francis (1988). Romantizm Sanat Ansiklopedisi.. İstanbul: Remzi Kitabevi.*

***De Beauvoir**, Simone (2014). The Second Sex. No. 2270. New York: Random House.*

***Export**, V. (1968-1971)Tap and Touch Cinema (fig 7) Performance Photo: © VBK, Wien, 2011 http://pomeranz-collection.com/?q=node/40#flou adresinden 10.09.2015'te alınmıştır.*

***Foucault**, Michel (2003). İktidarın Gözü (Seçme Yazılar:4). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.*

***Geltner**, J. (fig 11, fig 12). http://www.geltner.cz adresinden 30.10.2015'te alınmıştır.*

***Gombrich**, Ernst H. (1984). Sanatın Öyküsü. İstanbul: Remzi Kitabevi.*

***Jungbauer**, J. (2015). Artist Jakub Geltner Installs Surveillance Cameras Into Public*

***Spaces**. http://www.ignant.de/2015/07/06/artist-jakub-geltner-installs-surveillance-cameras-into-public-spaces/ adresinden 30.10.2015'te alınmıştır.*

***Kotz**, Liz (2006). Video Projection - The Space Between Screens. Theory In Contemporary Art Since 1985. Zoya Kocur ve Simon Leung (der.) Oxford: Blackwell Publishing. 101-115.*

***Köse**, Hüseyin (2004). Bourdieu Medyaya Karşı, İstanbul: Papirüs Yayınevi.*

***Orlan** (fig 6). https://art100.wikispaces.com/OrlanPresentation adresinden 12.10.2015'te alınmıştır.*

***Ulusoy**, Demet (1999). Plastik sanatlarda toplumsal cinsiyet. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16(2). 47-73.*

***Piper**, Adrian (1988). Cornered - Transcript of Piper's Video Installation Work. https://www.youtube.com/watch?v=SKPtKrKvXyo adresinden 24.10.2015'te alınmıştır.*

***Presidio Modelo Hapishanesi** (fig 1). https://en.wikipedia.org/wiki/Panopticon#/media File:Presidio-modelo2.JPG adresinden 10.01.2011'de alınmıştır.*

***SpY**, (fig 9 - fig 10). www.SpY-urbanart.com adresinden 29.10.2015'te alınmıştır.*

***Surveillance Camera Man**, (fig 2). https://www.youtube.com/watch?v=jzysxHGZCAU adresinden 12.11.2015'te alınmıştır.*

***Tekin**, G. Murat Bardakçı, Tarihin Arka Odası, Habertürk TV, 04.02.2012.*

***The Book of Art** (1985). Volume 8, "Modern Art".*

***Woodman**, F. (1978). Self-deceit #1 (Fig. 5.) Photograph: The Estate of Francesca Woodman, Courtesy George and Betty Woodman and Victoria Miro Gallery The Estate of Francesca Woodman, Courtesy George and Betty Woodman and Victoria Miro Gallery/PR http://www.theguardian.com/artanddesign/2010/nov/21/francesca-woodman-photographs-miro-review adresinden 10.09.2015'te alınmıştır.*

Dijital Gözetime Karşı Savunma Rehberleri Neden İhtiyacımız Var? Nasıl Daha İyi Kullanılabilirler?

Ahmet A. Sabancı *

Dijital Gözetimin Mevcut Durumu

İnternetin medeniyetimize sunduğu katkılar saymakla bitmez. Bilginin özgürce ve neredeyse ışık hızında yayılabilmesini sağlaması daha önce hiç kimsenin hayal edemeyeceği kadar büyük işleri başarmamızı sağladı. Ancak yaygınlığı ve daima evrim geçiren, yani daima henüz bilmediğimiz kimi arızalara sahip olan[i] , yapısı onun hiç istenmeyen şekillerde manipüle edilmesine ve onu kullananlara karşı bir silaha dönüştürülebilmesine de neden oldu. Bu manipülasyonlardan birisi, dijital gözetim, internetin ve onun kullananların karşısındaki en büyük tehdit dersek sanırım abartmış olmayız.

Yaklaşık beş yıl öncesinde kadar dijital gözetimden bahsettiğinizde, az sayıdaki dijital aktivistten ve bir kısım komplo teorisyeninden başka sizi ciddiye alacak birilerini bulmanız mümkün değildi. Ancak başta Snowden'ın NSA'den sızdırdığı belgeler[ii] olmak üzere yakın geçmişte ortaya çıkmaya başlayan ve her geçen gün daha artan kanıtlar[iii], dijital gözetimin önemli

** Yazar, araştırmacı ve dijital aktivist.*

(i) Bahsedilen "daima henüz bilinmeyen arızalara sahip olma" durumu, Quinn Norton'un yazdığı ve benim Türkçeye çevirdiğim "Her Şey Bozuk" isimli makalede kapsamlı bir şekilde anlatılmaktadır: https://bit.ly/herseybozuk

(ii) Edward Snowden, 2013 yılında NSA'den gizlice aldığı ve Laura Poitras ve Glenn Greenwald aracılığıyla tüm dünyayla paylaştığı belgelerle NSA ve GCHQ'nun tüm interneti gözetlemek için bir kısmı illegal olan birçok yöntem kullandığını açığa çıkardı. Yeni belgeler editöryal kontrolle birlikte hâlâ yayınlanmay devam ediyor. Konuyla ilgili olarak Gleen Greenwald'un yazdığı "No Place to Hide" kitabı önemli bir başlangıç kaynağı olabilir. Kitap hakkında benim tarafımdan yazılan bir kritik de şuradan okunabilir: http://bit.ly/noplacetohide-tr

bir tehdit olduğunu görmeye başlamamızı sağladı. Üstelik dijital gözetimin devlet kurumlarının kullandığı bir silah olmanın ötesine geçip günümüzde internet reklamcılığı başta olmak üzere birçok dijital sektör tarafından kâr amaçlı kullanılmaya başlanmış olması da, tehditin internet kullanan hemen herkesi kapsayacak kadar büyümesine neden oldu.

Öyle ki, günümüzde ortalama bir internet kullanıcısının attığı her adım en azından birkaç farklı kurum ve şirket tarafından kayıt altına alınıyor ve bu verilerin büyük bir kısmı o verilerin kaynağı olan kişinin ruhu bile duymadan onlarca farklı yerle paylaşılıyor ve hatta bu yerlere satılıyor. Günümüzde internette kullandığımız birçok ücretsiz servisin en temel gelir kaynağı üretilen bu veriler. Üstelik bu verilerin dolaşımı tamamen kontrolsuz bir şekilde gerçekleşiyor ve hesap oluştururken hiç okumadan kabul ettiğimiz 'Kullanıcı Sözleşmeleri' sayesinde bizim hiçbir söz söyleme hakkımız bile olmuyor.

Her ne kadar Avrupa Birliği gibi kimi resmi kurumlar bu konuyu denetim altına almak için bir şeyler yapmaya çabalıyor olsalar da, bu yasalar çoğu zaman bu verilerin devletler tarafından nasıl kullanılacağını denetleme ve kontrol altında tutma konusunda yetersiz ya da isteksiz kalıyor. Hatta şu anda ülkemizde tekrar gündeme gelmiş olan Kişisel Verileri Koruma Kanunu tasarısı gibi örnekler ise açıkça devletin bu verileri daha özgür bir şekilde ve tamamen denetimsizce kullanılmasına izin vermeyi amaçlıyor.

Tüm bunların sonucunda, dijital ikizimizi (veya dijital gölgemizi[iv]) tamamen savunmasız ve dileyen herkesin kullanımına açık bir halde bırakmış oluyoruz. Üstelik dijital ikizimizin bizim hakkımızda ne kadar çok şeyi ortaya serebileceğinin farkında bile değiliz. Her gün yüzlerce farklı veritabanına kopyalanan ve onlarca farklı algoritma tarafından analiz edilen dijital ikizlerimiz, bizim hakkımızda bizim söyleyebileceğimizden ya da söylemek isteyeceklerimizden çok daha fazlasını bir yığın devlet kurumuna ve şirkete söylüyor. Kimi zaman henüz yapmadığımız şeyleri bile.

Dijital Gözetime Karşı Kendimizi Savunmayı Öğrenmek

Bu durumdan kurtulabilmemiz ve interneti daha güvenli bir yer haline getirebilmemiz için devletlerin pervasızca uyguladığı toplu gözetime ve şirketlerin sırf kâr uğruna hepimizin dijital ikizlerini esir alıp satmalarına karşı mücadele etmemiz gerekiyor. Ancak bunu yapana kadar, kendimizi tüm bu gözetim araçlarına karşı savunmamız gerekiyor. Neyse ki bunu nasıl yapacağımızı öğrenmek artık eskisi kadar zor değil. Birçok aktivist, STK ve bağımsız gönüllüler, insanların kendilerini bu konuda eğitebilmelerine yardımcı olmak için rehberler hazırlıyor.

(iii) Bu kanıtlardan en önemlisi ise 2015 yılının Temmuz ayında Hacking Team isimli, devletlere casus yazılım satan bir şirketin sistemlerinin hacklenmesi ile birlikte ortaya çıkan belgeler oldu. Hacking Team'in neler yaptığı hakkında türkçe olarak kapsamlı bir bilgi için Jiyan'ın hazırladığı dosyaya bakabilirsiniz: https://jiyan.us/tag/hackingteam/

(iv) Dijital ikiz ve dijital gölge kavramları aynı şeyden bahseder ve zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılır. Bu kavram temel olarak internette bizim tarafımızdan üretilen verilerin toplanmasıyla oluşturulan dijital kopyamız olarak da düşünülebilir. Konuyla ilgili hazırlanmış İngilizce bir websitesi olan https://myshadow.org/ kavramın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Elbette bu rehberler tek bir formatı ya da yöntemi kullanmıyor. Her birisi oluşturulurken farklı kesimleri ve farklı hedefleri gözeterek oluşturuluyor. Bu yüzden de bu konuda kendisini eğitmek isteyen birisi kimi zaman kendisine hiç hitap etmeyen bir rehberle karşı karşıya kalıp bunları yapamayacağını düşünürken, kimisi de ihtiyacı olandan daha alt seviyede bilgileri veren bir rehberi bulup yeni bir şeyler öğrenme şansını kaçırıyor. Maalesef şu ana kadar bu konuda hazırlanmış Türkçe rehberleri bir araya toplayacak bir rehberimiz de yoktu. Herkes bildiklerini paylaşsa da, hangi rehberin kimler için faydalı olabileceği gibi bilgiler çoğu zaman ancak bireylerin deneyip yanılarak öğrendiği bir şey oluyor. Bu da kaçınılmaz olarak bu konuda kendisini eğitmek veya geliştirmek isteyen insanların hevesini kırabiliyor.

Bu konudaki eksiği giderebilmek ve kendisini dijital gözetime karşı savunmak isteyen herkese bir başlangıç noktası oluşturabilmek adına, burada mevcut Türkçe rehberler arasında belirli bir yeterlilik seviyesine ulaşmış olanları anlatacağım. Her bir rehberin bu yazıyı yazdığımız zamandaki mevcut durumlarını ele alacak, hangi konulara odaklandıklarını ve kimler için faydalı olabileceklerini anlatacağım. Bunun yanı sıra rehberlerde gördüğüm kimi eksiklerden ya da iyileştirilebilecek noktalardan da bahsedeceğim.

Dijital Gözetime Karşı Savunma Rehberleri

- Email Özsavunma (Email Self Defense)

Adres: https://emailselfdefense.fsf.org/tr/

Hazırlayanlar: Free Software Foundation (FSF). Türkçeye çevirisini kimin yaptığını bilmiyoruz.

Free Software Foundation tarafından hazırlanan ve Türkçeye çevrilen Email Özsavunma, daha basit ve tek bir hedefe odaklı rehberlerden birisi. Yalnızca şifreli bir şekilde email göndermeyi ve almayı öğretmeyi amaçlayan bu rehber oldukça basit bir dille ve temel seviyede bilgisayar kullanabilen herkesin yararlanabileceği bir şekilde hazırlanmış.

Rehber, basit bir dille email şifrelemeye neden ihtiyaç duyabileceğinizi ve hatta ihtiyacınız olmasa bile neden kullanmanızın daha iyi olabileceğini anlatıyor. Bu gerçekten önemli, çünkü birçok insan bu konularda meraklı olsalar da gerçekten neden böyle bir şeyi yapmaları gerektiğini kavrayamadıkları için uygulamaktan vazgeçiyorlar.

Rehber, emaillerinizi şifrelemek için neler yapmanız gerektiğini ve bunları tüm işletim sistemlerinde nasıl kolayca yapabileceğinizi görsellerle birlikte anlatıyor. Takip edilmesi kolay bir formatta hazırlanmış ve okuyana yaptıkları işin hiç de zor olmadığı hissini vererek önyargılarından kurtulmalarını sağlıyor. Bu özellikle kimi rehberlerde ve eğitim amaçlı hazırlanan metinlerde bulması zor bir özellik.

Amacına gayet uygun ve çok başarılı bir şekilde hazırlanmış bu rehber, eğer tek öğrenmek istediğiniz emaillerinizi şifrelemek ise tam ihtiyacınız olan şey. Ama bundan daha fazlasını öğrenmek istiyorsanız bu rehber size çok fazla yardımcı olamayacaktır.

- Gözetim Meşru Müdafa (Surveillance Self Defense)

Adres: https://ssd.eff.org/tr

Hazırlayanlar: Electronic Frontier Foundation (EFF). Türkçe çevirisi Abdullah Aloğlu ve Ahmet A. Sabancı tarafından yapıldı.

"Gözetim Meşru Müdafaa (GMM)", tam kapsamlı bir karşı-gözetim rehberi oluşturmak amacıyla EFF tarafından başlatılan ve şu ana kadar Türkçe de dahil olmak üzere 11 farklı dilde mevcut olan bir rehber. Aynı zamanda mevcut rehberler arasında en ince şekilde planlanan ve güncel tutulan olma özelliğini de taşıyor.

GMM'nin en önemli özelliklerinden birisi, farklı kesimlerden insanlara ihtiyaçlarına göre özel setler hazırlamış ve bir anlamda insanlara gerçekten ihtiyaçları olan önlemleri alma konusunda da yardımcı olmayı kendisine görev edinmiş olması. Bu, birçok rehber için en büyük eksiklerden birisi. Söz konusu dijital gözetim olduğunda; bir gazeteci ile bir avukatın, normal bir aktivist ile bir LGBTİ aktivistinin ihtiyaçları ve almaları gereken önlemler arasında ciddi farklar olmakta. Bu duruma genel olarak 'tehdit modellemesi' denilmektedir. Kişilerin bulundukları koşullar, korumak istedikleri şeyler ve kimlerin onları gözetliyor olabileceği gibi birçok farklı etken bu modeli belirler ve her çözüm herkes için işe yaramaz. GMM'nin bu konuya hassas bir şekilde yaklaşıp kendi setlerinin yanı sıra tehdit modellemesini de anlatan özel bir bölüm yazmış olması oldukça değerli bir nokta.

GMM, gözetimin birçok farklı boyutuna ve şekline karşı okuyucularını bilinçlendirmeyi ve onlara kendilerini en iyi şekilde savunmanın yollarını anlatmayı amaçlıyor. Bu en temel konulardan (email şifreleme, internet trafiğinizin güvenliğini sağlama, harddisk şifreleme...) daha az bilinen risklere (cep telefonlarının gözetlenmesi, protestolardaki riskler ve ABD sınırından geçerken olabilecekler...) kadar birçok konuda okuyucularına yardımcı olan metinlere sahip. Setlerden sizin için uygun olanı seçip takip edebileceğiniz gibi, neye ihtiyacınız olduğunu bilip direkt alakalı metne de ulaşabiliyorsunuz.

Rehber, birçok anlamda ideal bir eğitim aracı olma özelliğini taşıyor. Konuya hakim olmasına rağmen yeni başlayanları sıkmayacak bir şekilde bunları anlatabilmesi veya tüm potansiyel riskleri göz önünde bulundurarak akla gelebilecek her soruyu cevaplaması gibi. Tüm bunların yanı sıra kendisini sürekli güncel tutabilmek için elinden geleni yapıyor olması da her ihtiyaç duyulduğunda ziyaret edilebilecek bir rehber olmasını sağlıyor.

- Security-in-a-Box

Adres: https://info.securityinabox.org/tr

Hazırlayanlar: Tactical Technology Collective ve Front Line Defenders. Türkçe çevirisini kimin yaptığını bilmiyoruz.

Tactical Tech tarafından hazırlanan Security-in-a-Box, aslında çok kapsamlı bir projenin parçalarından birisi. Bu projenin parçaları arasında Security-in-a-Box'ın el kitabı haline getirilmiş versiyonu ve mobil, mesajlaşma

ve STK'lara odaklanmış daha özel rehberler gibi farklı rehberler de bulunmakta.

Security-in-a-Box kapsamlı oluşu ve genel konularda da bilgilendirici makaleler içermesi açısından Gözetim Meşru Müdafaa'ya benzese de aralarında kimi farklar mevcut. Bunlardan birisi, GMM'nin sağladığı set özelliği burada yok, bu yüzden site içerisinde ihtiyacınız olanları kendiniz belirlemeniz gerekiyor. Yani Security-in-a-Box'ı verimli bir şekilde kullanabilmeniz için kendi tehdit modelinizi önceden oluşturmuş olmanızda büyük fayda var.

Ancak Security-in-a-Box'ın önemli bir farkı, odağının tamamen Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki aktivistler ve internet kullanıcıları olması. Yani bu bölgede yaşayan internet kullanıcılarının ve aktivistlerin ihtiyaçlarını gözeterek oluşturulmuş bir rehber. Her ne kadar henüz yeni İngilizce versiyonuyla Türkçe çevirisi arasında kimi eksikler olsa da, İngilizce versiyonunda bulunan "Tools And Tactics For The Lgbti Community In The Middle-East And North Africa" gibi özel başlıklar (GMM'deki setlere benzer bir yapıları var) bunun önemli bir göstergesi. Bu anlamda rehber özellikle bölgemizde yaşayan kimi aktivist gruplar için oldukça faydalı olabilecek bölümlere sahip.

Rehberin İngilizce versiyonu kendisini sürekli geliştiriyor ve güncel tutuyor ancak Türkçe kısmı biraz geriden takip ediyor. Bu yüzden de rehberden tam verimi alabilmenin yolu İngilizcenizin de en azından orta seviyede olmasından geçiyor. Ancak umuyorum ki Security-in-a-Box ekibi en kısa zamanda Türkçe versiyonunun da İngilizceyi yakalaması için elinden geleni yapıyordur.

- Kem Gözlere Şiş

Adres: https://kemgozleresis.org.tr/tr

Hazırlayanlar: Alternatif Bilişim Derneği

“Kem Gözlere Şiş”, Alternatif Bilişim Derneği tarafından hazırlanan ve incelediklerimiz arasında Türkiye'den bir ekip tarafından hazırlanmış olan tek rehber. Bu da onu kaçınılmaz olarak daha farklı bir yere koyuyor.

“Kem Gözlere Şiş”, Snowden sızıntılarının ilk patlak verdiği zamanda planlanan ve bu yüzden de temel olarak devlet ve istihbarat teşkilatlarının gerçekleştirebilecekleri dijital gözetim yollarına karşı savunmayı temel alan bir rehber. Rehberde önerilen ve nasıl kullanılacağı öğretilen birçok araç NSA sızıntılarında gördüğümüz gözetim taktiklerine karşı savunmayı mümkün kılıyor. Bunları kullanıyor olmak da doğal olarak diğer dijital gözetim biçimlerine karşı da kendinizi savunabilmenizi sağlıyor.

Rehber, neden böyle bir şeye ihtiyaç duyulduğunu anlatan “Hakkımızda” kısmı dışında tamamen araçlara ve bunların nasıl kullanılabileceğine odaklanıyor. Bu anlamda Gözetim Meşru Müdafaa'dan farklı olarak burada neye, neden ihtiyacınız olacağına dair çok fazla bilgi bulamayabilirsiniz. Ancak ne yapmak istediğinizi biliyorsanız (güvenli mesajlaşma, disk

şifreleme...) direkt bu başlıklar altında ideal araçların nasıl kullanılacağını bulabiliyorsunuz. Yani kendi tehdit modeliniz hazırsa, bu rehberden çok daha kolay bir şekilde faydalanabilirsiniz.

Ancak "Kem Gözlere Şiş" her ne kadar oldukça iyi bir rehber olsa da, son zamanlarda pek güncellenememiş olması onun diğer rehberlerden biraz geride kalmasına sebep oluyor. Birçok bölüm yine kullanılabilir durumda ama kimi araçların yapısı değişti, kimisi artık güvenli değil ve bu konularda yenilemeler gerekiyor. "Maalesef Kem Gözlere Şiş"in arkasında küçük bir ekip olduğu için bu konuda çok da hızlı olmaları mümkün değil. Bu noktada da bu konuda bilgi sahibi gönüllülere ihtiyaç duyuyorlar.

"Kem Gözlere Şiş", genel olarak çok başarılı bir rehber ve aynı zamanda büyük bir gelişme potansiyeline de sahip. Ancak şu anki durumunda biraz bakıma ihtiyacı olduğu da ortada. Umuyorum ki yakın zamanda biraz elden geçirilerek ve genişletilerek çok daha kapsamlı bir rehber halini alacak ve ihtiyacı olan herkes için daha da faydalı bir hâle gelecektir.

Rehberleri Daha Verimli Kullanabilmek

Dijital güvenlik artık yalnızca ekstrem koşullarda yaşayan insanların değil, bütün internet kullanıcılarının problemi haline gelmiş durumda. Kullandığımız birçok dijital servisin kâr amacıyla bizi gözetlemesinden, devletlerin sırf daha ucuz olduğu için toplu gözetimi tercih etmesine; gözetim amaçlı zararlı yazılımların büyük bir sektöre dönüşmesinden, bunu sırf insanlara zarar vermek için yapan kötü amaçlı saldırganlara kadar birçok tehdit her gün dijital ikizlerimizi ve bizleri tehdit etmekte.

İnternetin hayatımıza ilk girdiği zamanlardan günümüze kadar gelen büyük bir yanılgı olan 'dijital dualizm[(v)]'de kendimizi bu noktada savunmamızın önündeki büyük bir engel. İnternet ile gerçek hayatın farklı ve birbirine değmeyen iki farklı evren olduğu algısı, orada olabilecek şeylerin bize 'gerçekte' zarar vermeyeceği gibi bir yanılgıya düşmemize ve kendimizi her türlü saldırıya açık bırakmamıza neden oluyor. Oysa artık biliyoruz ki böyle bir ayrım söz konusu değil ve birbirinden bağımsız sandığımız bu iki evren aslında her noktasında birbiriyle iç içe.

Oysa kendimizi dijital gözetimden koruyabilmek ve internet kullanımımızı daha güvenli bir hale getirmek hiç de zor değil. Ancak mahremiyetin neden önemli olduğunu ve internette mahremiyetimizi koruyamamanın ne gibi sonuçları olabileceğini kavrayamadığımız sürece bunları yapabilmek için gerekli olan motivasyonu bulamıyoruz. Bir de 'dijital dualizm' yanılgısı devreye girdiğinde, buna hiç gerek yokmuş gibi bir algıya kapılıyoruz.

Kullandığımız teknolojilere ve her gün yaşananlara baktığımızdaysa tam aksi bir senaryo var karşımızda. Dijital gözetim, kimi temel önlemler

(v) Dijital dualizm, Amerikalı sosyolog Nathan Jurgenson tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Temel olarak interneti ve teknolojinin getirdiği yeni koşulları gerçek olarak kabul etmeyen ve sadece fiziksel dünyanın gerçek olabileceğini kabul eden düşünce yapılarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Çok kapsamlı ve önemli bir kavram olan dijital dualizm hakkında yazdığım detaylı bir makaleye buradan ulaşılabilir: http://bit.ly/dijitaldualizm

alınmadığı zaman sizin 'gerçek' hayatınızın oldukça detaylı bir senaryosunu çıkartabilme ve bunu dilediği gibi analiz edip ileriye dönük tahminler bile yapabilecek bir potansiyele sahip. Ne devletlerin ne de şirketlerin üzerimizde böyle bir güce sahip olmasının kabul edilebilir bir şey olmadığı aşikâr. Ancak yine de eğer bundan rahatsız olmuyorsanız bile, tüm bu verilerin bir gün kötü amaçlı birilerinin eline geçmeyeceğinin garantisini size kimsenin veremeyeceğini de unutmamanız gerekiyor.

Eğer kendinizi dijital gözetime karşı korumak istiyorsanız, hangi rehberi kullanacağınızdan bağımsız olarak mutlaka geçmeniz gereken bir aşama var. O da kendi tehdit modelinizi oluşturmak. Ajan filmlerinden çıkma bir terim gibi görünse de aslında bu yalnızca etrafınızdaki gerçekleri toplayıp kendiniz için olası senaryoları hesaplamak gibi basit bir şey.

Tehdit modelinizi oluştururken kendinize beş temel soru sormanız ve bunları dikkatli bir şekilde cevaplamanız gerekiyor. Bu sorular:

1) Neyi korumak istiyorum?

Eğer birisi beni gözetleyecek olsa ne için gözetler? Yazdığım yazılar için mi? Nereye gidip kimlerle görüştüğümü öğrenmek için mi? Yaptığım araştırma için nerelere gittiğimi görmek için mi? Savunduğum müvekkillerin kimler olduğunu ve onlarla ne konuştuğumu öğrenmek için mi? İnternette neler okuduğumu ve nelerle ilgilendiğimi öğrenmek için mi?

Bu soruya vereceğiniz cevap sizin için potansiyel bir gözetim durumunda en çok neyi ya da neleri korumanız gerektiğini söyleyecektir. Bir anlamda yangında ilk kurtarılacakları belirlemenizi sağlayacaktır.

2) Kimden korumak istiyorum?

Bu soruya vereceğiniz cevap ise sizi kimin ya da kimlerin tehdit ettiğini, edebileceğini görmenizi sağlayacaktır. İstihbarat kurumları mı, bir takım özel gruplar mı, devlet ya da özel bir şirket mi yoksa henüz bilmediğiniz bir tehdit odağı mı?

Bu sorunun önemi tehdidin ne kadar büyük olabileceğini kavramanıza yardımcı olmasıdır. Eğer sizi kimin gözetleyebileceğine dair tahminleriniz varsa onların sizi gözetlemek için ne gibi araçlara sahip olabileceğini ya da gözetim konusunda ne kadar bilgili olduklarını da tahmin edebilir ya da araştırabilirsiniz. Bu da sizin ön hazırlık yapmanızı kolaylaştırır.

3) Bu şeyi korumak zorunda kalma ihtimalim nedir?

Bu soru riskin ne kadar yakın ya da uzak olduğunu tespit etmenizi sağlayacaktır. Korumak istediğiniz şeyin tehdit altına girmesi çok yakın bir ihtimal mi yoksa düşük ihtimalli bir senaryo mu?

Örneğin toplu gözetim hemen her an gerçekleşebilecek ve neredeyse hedef gözetmeden yapılan bir şey. Eğer korumak istediğiniz şey toplu gözetimle elde edilebilecek bir şey ise bu ihtimal çok daha yüksektir. Ama örneğin bir gazeteciyseniz ve korumak istediğiniz şey henüz araştırmaya

devam ettiğiniz önemli bir haberse ve bu kimi devlet kurumları tarafından önceden ele geçirilmek istenecek türde bir şeyse buna saldırma ihtimalleri (eğer iyi sır tutan biriyseniz) daha düşük olacaktır.

Tek unutmamanız gereken nokta, hiçbir tehdidin imkânsız olmayacağıdır. Eğer teknik olarak herhangi bir gözetim yöntemi mümkünse, birilerinin bunu kullanma ihtimali de aynı derecede mümkündür.

4) Bunu başaramazsam ne gibi kötü sonuçları olabilir?

Burada tehdidin ne kadar büyük olduğunu ve eğer gözetim başarılı olursa size ve etrafınızdakilere nasıl zarar verebileceğini tespit etmeye çalışacaksınız. Bu noktada amaç bu tehdide karşı kendinizi savunmanın önemini kavramaktır.

Örneğin önemli bir sızıntı belgeyle çalışacak bir gazeteciyseniz ya da hayatı tehdit edilebilecek anonim bir müvekkili olan bir avukatsanız; kaynağınızın ya da müvekkilinizin kimliğinin açığa çıkmaması için potansiyel gözetim yollarına karşı önlem almamanız o kişinin hayatını tehlikeye atabilir. Ya da çok fazla göze batmış bir aktivistseniz, nerelere gittiğiniz ya da rutin rotanız gibi şeylerin tespit edilmesi sizi büyük bir riske sokabilir.

5) Bunu engellemek için ne tür zorluklara katlanabilirim?

Bu sorunun amacı ise sizin tüm bu tehditlere karşı neleri göze alabileceğinizi ya da neleri yapmanızın mümkün olup olmadığını tespit etmektir. Bu sayede hangi önlemleri alıp hangilerini alamayacağınızı bilerek hareket edebilirsiniz.

Örneğin eğer bilgisayarınızdaki belgeleri güvende tutmak istiyorsanız, gerektiğinde farklı bir işletim sistemini öğrenmeye vakit ayırabilir misiniz? Veya birilerinden belirli bir süre bu konularda eğitim almak için vaktiniz olacak mı? Ya da kimi önlemler için ayırabilecek ne kadar bütçeniz var (Kimi koşullarda yeni teknolojiler ve araçlar için para harcamanız gerekebilir)?

Tüm bu soruları cevapladığınızda ve kendi tehdit modelinizi oluşturduğunuzda, yukarıda bahsettiğimiz rehberler çok daha anlamlı ve kullanışlı bir hale gelecektir. Çünkü gerçekten neye ihtiyacınız olacağını bilerek bir şeyleri okumak veya araştırmak, ihtiyacınız olmayan şeylerle vakit kaybetmenizin de önüne geçecektir. Aynı zamanda hangi önlemi neden almanız gerektiğini biliyor olmanız da sizleri bunları hayata geçirme konusunda daha çok teşvik edecektir.

Yukarıda da dediğim gibi bu rehberlerin hepsi çok değerli ve dijital gözetime karşı kendinizi savunmanız için gerekli olabilecek hemen her şeyi size öğretebilirler. Ancak bunların gerçekten etkili olabilmesi ve sizi iyi bir şekilde koruyabilmesi için tehdit modelinizi iyi bilmenizin yanında yapmanız gereken önemli bir şey daha var. O da bu savunma yollarını gündelik hayatınızın bir parçası haline getirmek.

Her ne kadar dijital gözetimin kimi senaryoları her zaman karşınıza çıkabilecek şeyler olmasa da, birçoğu hemen her an hayatımızın bir parçası ve bunlara karşı kendinizi kısmen savunmanın çok faydası olmayacaktır. Üstelik bu önlemleri ve araçları hayatınızın bir parçası haline getirmeniz,

birçok nadir senaryoya karşı da önceden hazır olabilmenizi sağlayacaktır.

Bu yüzden bu rehberleri yalnızca okuyup orada öğrendiklerinizi arada bir kullanmak yerine, mümkün olduğunca öğrendiğiniz her şeyi internet kullanımınızın doğal bir parçası haline getirmeye çalışmanızda fayda var. Ayrıca çevrenizdeki insanlara bunları yaymaya çalışmak, örneğin öğrendiklerinizi başkalarına da öğretip beraber kullanmaya başlamak da size ve arkadaşlarınıza alışkanlık kazandırma konusunda yardımcı olacaktır. Bu rehberlerde gördüğünüz birçok şey normal internet ve bilgisayar kullanımınıza ek yük gibi görünse de, alışkanlıkları bir kez kazandığınızda, hepsi görünmez hale gelecektir.

Kapanış

Dijital gözetim, maalesef gündelik bilgisayar kullanımımızın tehlikeli bir parçası haline geldi. Kişisel verilerimizin büyük bir gelir kaynağına dönüşmesini sağlayan reklamcılardan, daha ucuz ve daha kapsamlı olduğu için devletler ve istihbarat teşkilatları tarafından daha çok tercih edilmeye başlanması bunun en temel sebepleri. Ama kendimizi dijital gözetime karşı korumak da en az o kadar kolay bir şey.

Gündelik hayatımızın birçok alanında sürekli bizi gözetlemeye çalışanlarla bir aradayken, kendimizi savunmanın da artık gündelik hayatımızın bir parçası haline gelmesi gerekiyor. Kimi alışkanlıklarımızı değiştirmek ve yeni birkaç aracı kullanmayı öğrenmek gibi basit şeylerin bile bize kendimizi savunma konusunda çok büyük yardımı olacaktır. Bunları herkesin öğrenebilmesini sağlamak için ise her geçen gün daha fazla insan çaba sarfediyor.

Bu noktada bizim en büyük yardımcılarımız ise dijital gözetime karşı savunma rehberleri. Yukarıda bahsettiğim her bir rehber kendimizi savunmak için bize yardım etmeye hazır ve her geçen gün daha fazla yardım edebilmek için kendilerini geliştirmeye çalışıyorlar. Bu noktada internet kullanıcılarına düşen görev ise bunları olabilecek en iyi şekilde kullanmak ve bu rehberleri hazırlayanlara mümkün olan her yolla yardım etmek.

Söz konusu yardım olduğunda yapılabilecek şeylerin sınırı yok. Rehberlerin ihtiyacı olan herkese ulaşabilmesi için yayılmalarını sağlayabilirsiniz. Gördüğünüz hataları ya da eksik noktaları rehberi hazırlayanlara sorarak bu eksikleri doldurmalarını sağlayabilir, olmasını istediğiniz şeyleri iletebilirsiniz. Eğer bu konularda bilgi sahibiyseniz rehberlerde eksik gördüğünüz bölümleri kendiniz yazıp eklenmesi için gönderebilirsiniz. Ya da rehberi hazırlayanların daha fazla emek ve zaman ayırabilmeleri için onlara bağış yapabilirsiniz.

Dijital gözetim hayatımızın her alanını ele geçirmeye çalışırken ve özel hayatlarımıza karşı bir savaş açmışken, bu konuda gösterilecek her çaba çok değerlidir. Elbette tüm bunlardan kurtulmanın yolu yalnızca savunmadan geçmiyor ama kendimizi savunabilirsek, gözetime karşı daha güçlü bir şekilde savaşabiliriz.

Kaynakça

***Greenwald**, Gleen, "No Place to Hide", Metropolitan Books, 2014*

***Schneier**, Bruce, "Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World", W. W. Norton & Company, 2015*

***Assange**, Julian, "When Google Met Wikileaks", OR Books, 2014*

***Angwin**, Julia, "Dragnet Nation: A Quest for Privacy, Security, and Freedom in a World of Relentless Surveillance", Times Books, 2014*

***Gözetim Meşru Müdafa** (Surveillance Self Defense), https://ssd.eff.org/tr*

***Email Özsavunma** (Email Self Defense), https://emailselfdefense.fsf.org/tr/*

***Kem Gözlere Şiş**, https://kemgozleresis.org.tr/tr/*

***Security-in-a-Box**, https://info.securityinabox.org/tr*

“Karakutu” http://karakutuprojesi.org Bir Bilgi Sızdırma Platformu

Yasin Özel & Şevket Uyanık

"Birisine bir maske verin ve size doğruyu söylesin."
Oscar Wilde

Devletler, tarihin başından beri halklarından bir şeyleri gizlemişlerdir. Yasadışı dinlemeler, kayıt dışı gözaltı, gözaltında kayıp edilen insanlar, savaş suçları, kara propaganda, iktidarı elinde bulunduran azınlığın lehine yapılan ayrıcalıklar... Bunlar, devletlerin her zaman yaptığı ve halktan gizledikleri temel şeylerdir. Devletin benzer uygulamalarına karşı bir kamuoyu oluşturabilmek için öncelikle bu uygulamaların gözler önüne serilmesi gerekir. Halk her zaman devletin gizli bir şeyler yaptığını bilir. Ancak ayakkabı kutuları, para eritme konuşmaları, gazetecilerin talimatlarla kovdurulması, rüşvet ilişkileri ve Reyhanlı patlamasına ilişkin gizli belgeler gibi bilgiler insanların gözleri önüne serilmeden halk devlete karşı etkili bir baskı gücü oluşturamaz. Yani kısaca halkın bir şeyler yapabilmesi için arkasından çevrilen dolapları bilmeye ihtiyacı vardır. Halklar, bu gücün kötüye kullanılmamasını ancak devleti denetleyerek ve bu denetleme sonucunda sorunlu gördükleri durumlara seçim, meclisteki vekiller ya da kamuoyu baskısı aracılığı ile devlete müdahale ederek sağlayabilirler. Halkın, ülkedeki sorunlu olgulara müdahale edebilmesinin ilk aşaması bu olguları denetim yolu ile belirleyebilmesidir. Eğer ülkenin işleyişi, politikaları, fiili hareketleri, yaptığı anlaşmalar; ayrıca politikacılarının çıkar ilişkisi olduğu kişi ya da kurumlar ve bu politikacıların yaptığı yanlışlar kamu tarafından erişilemez durumda ise halkın devlet üzerinde bir denetimi olduğu kesinlikle söylenemez.

Neyse ki bilgi gizleme olgusunun bir efsaneden ibaret olmadığını, hayatlarını riske atarak gizli bilgileri kamulaştıran insanlar sayesinde bilebiliyoruz. Tabii bilgi sızdırmalarının tamamı kamu yararını düşünen kahramanlar tarafından yapılan bilgi kamulaştırmalarından ibaret değil. Bilgi sızdırma olaylarının bazılarının siyasi gruplar tarafından ve bu grubun çıkarları doğrultusunda servis edilmek suretiyle yapıldığını da unutmamak, 'bilgi kamulaştırma' ve 'bilgi servis etme' arasındaki etik farkın altını çizmek gerek. Yakın tarihten bilgi kamulaştırma örneklerine göz atacak olursak:

- *1971 Pentagon Papers Skandalı, Daniel Ellsberg (ABD)*
- *1972 Watergate Skandalı, W. Mark Felt (ABD)*
- *2010 Sivillere Yapılan Askeri Saldırı, Bradley Manning (ABD)*
- *2013 Gizli İstihbarat Belgeleri, Edward Snowden (ABD)*
- *2014 AKP'nin Yolsuzluklarını Ortaya Koyan Ses Kayıtları/Tapeler (Türkiye)*

Kötü yönetimleri, yolsuzlukları ve hukuksuzlukları ifşa etmeye odaklı kamu yararına gazetecilik anlayışı, 'şeffaflık' ve 'hesap verilebilirlik' için kamu baskısı oluşmasını sağlar. Kamu ile ilişki içerisindeki kurumları ve yönetimleri şeffaflaştırmanın tek yolu o kurumlarda çalışan halktan insanların kurum içerisindeki gizlenen bilgileri gazeteciler aracılığı ile kamuoyuna iletmesidir. Ancak insanlar deşifre olmak, işini kaybetmek, gözaltına alınmak gibi korkularla ellerinde bulunan bilgileri kamuoyuna çoğu zaman iletememektedir. Bir bilgi kamulaştırıcısının kimliğinin ifşa olması, kamulaştırılan bilginin ne olduğuna bağlı olmakla birlikte, bilgi kamulaştırıcısının hayatını tehlikeye atabilir ya da toplumun bir kesimi tarafından baskıya uğramasına neden olabilir. Neyse ki 21. yüzyılda sahip olduğumuz teknolojik imkânlar sayesinde bilgi kamulaştırıcısının kimliğinin ifşa olma olasılığı neredeyse imkânsızlaştırılabiliyor. Bizce, bu imkânların mevcudiyetinde, halkın devleti bir parça daha denetim altına alması ve bu sayede bir parça daha özgürleşmesi için, gizli bilgiye ulaşabilen her bir vatandaşın bu bilgiyi kamulaştırması, içerisinde yaşadığı topluma karşı görev ve sorumluluğudur.

Bu noktada devreye gazetecilik tarihinden beri var olan bilgi sızdırma teşebbüsleri ve halk için hareket eden ihbarcılar devreye girer. Günümüzün teknolojik şartları oluşana kadar gazetecilerin, basın özgürlüğünün baskı altında olduğu birçok ülkede gerçekleri yayınlayabilmesi çok zor ve tehlikeli olmuştur. Bilgi kaynağının gizli bir bilgiyi gazeteciye aktarması ise hem bilgi kaynağı açısından hem de gazeteci açısından çok daha tehlikeli bir işti. Günümüzde gazeteci bile olmayan sıradan bir kişi bile bloglar ve sosyal medya gibi yerlerde yazılar yayımlayarak halka bir şeyler iletebiliyor. İnternet medyasının dağıtık yapıda olmasının verdiği güç bu medyanın ana akım medyaya karşı özgürlükler açısından çok daha üstün olmasını sağlıyor. Ancak yine de çok gizli bir bilgiyi sıradan bir blog ya da sosyal medya platformu üzerinden sızdırmak, bilgi kaynağı açısından çok tehlikeli. Tweet'lerinden ya da facebook iletilerinden dolayı suçlanan, yargılanan insan sayısı oldukça fazla. İnternet medyasında ve onun bir alt dalı olan sosyal medyada çoğunluğun kullandığı mecralar ne yazık ki ticari

şirketlerin elinde ve devlet yasalar / anlaşmalar gereği bu mecralarda bir şeyler yazan insanların bilgilerine kolayca ulaşabiliyor. Bu noktada devreye "Karakutu" gibi projeler giriyor.

Karakutu Nedir, Nasıl Çalışır ve Ne Yapabilir?

"Karakutu" bir Korsan Parti Hareketi projesidir ve 'Tor ağı' üzerinde kurulan olan bir bilgi sızdırma platformudur. Normal bir web sitesine giren kişinin IP adresi sunucu tarafından görülebilir ve yasalar gereği kaydedilir. 'Tor ağı', yapısı gereği hem sunucunun IP adresini ve lokasyonunu gizliyor hem de siteye giriş yapan kullanıcının IP adresini ve dolayısıyla kimliğini gizliyor. Tor ağındaki bir web sitesine giren kişinin IP adresi web site sahibi tarafından bile görüntülenemez dolayısıyla kaydedilemez. Ancak tabii Tor ağındaki bir web sitesine girebilmek biraz daha meşakkatli. Tor ağındaki bir web sitesine girebilmek için Tor Browser Bundle isimli programı kurarak bu internet tarayıcı üzerinden girmek gerekir. Tor ağı internet üzerinde oluşturulmuş şifreli bir sanal ağdır. Tor sitelerine bir kaç adımda bağlanmak için gerekli rehberler internette bolca bulunmaktadır ve Karakutu Projesi aktifleştiğinde projenin web sitesinde de bir rehber yayınlanacaktır.

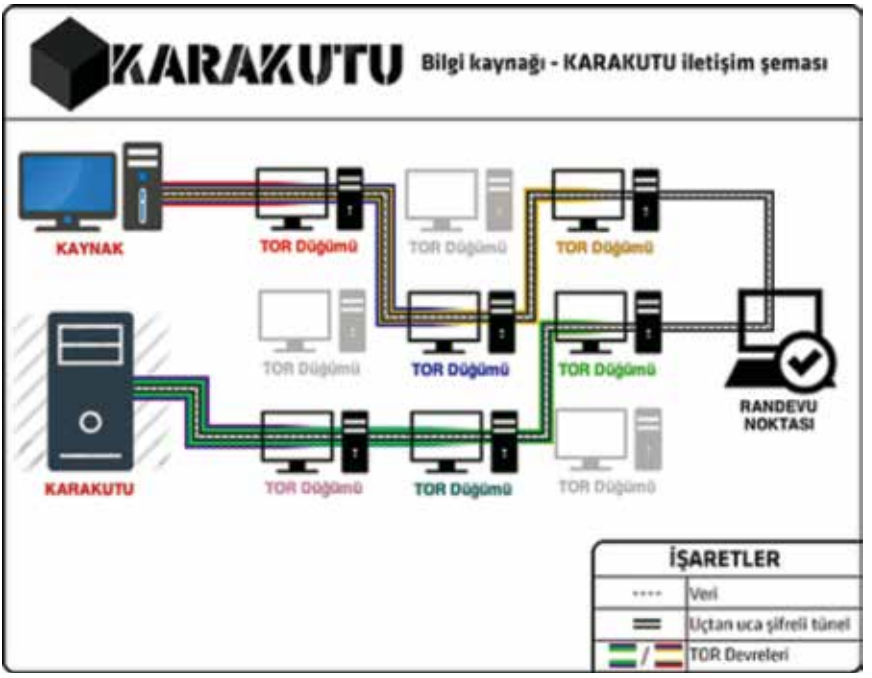

Karakutu, bilgi sızdırma arayüzü olarak SecureDrop isimli özgür projeyi kullanan bir şeffaflaştırma projesidir. SecureDrop en temelde, Tor isimli ağın 'Hidden Service' isimli özelliğini kullanarak çalışır. Hidden Service, kullanıcının ve sunucunun birer Tor devresi aracılığı ile ortak bir randevu noktasına erişerek iletişime geçtiği bir protokoldür. Tor devresi ile sıradan bir siteye bağlanma konusunda problem, bağlanılacak siteye isteğin şifrelenmemiş olarak gitmesi gerektiği için 'Exit Relay' olan

bilgisayar tüm verileri izleyebilecek bir konumda olmasıydı. Ayrıca bu Exit Relay, bağlanılacak olan sunucuyu da biliyordu. Karşılıklı olarak anonim iletişimin kurulabilmesi için sunucunun da kimse tarafından bilinmemesi gerekiyordu. Bu nedenle, kullanıcının Tor devresi ile direkt hedefe ulaşması yerine bir randevu noktasına gitmesi ve hedef sunucuyu da bu randevu noktasına çağırması şeklinde işleyen bir protokol oluşturuldu. Kullanıcı randevu noktası belirleyip sunucuyu çağırdıktan sonra sunucu da bir Tor devresi oluşturarak randevu noktasına ulaşır. Bu sayede ne kullanıcı hedef sunucunun IP adresini vb. bilebilir ne de sunucu kullanıcının IP adresini vb. bilebilir. Peki, Tor devresi nasıl çalışır? Tor, bağlanacağı her site için bir Tor devresi oluşturur. Tor devresi, açık ve gizli anahtar çiftleriyle çalışan 'Onion Routing' ismindeki anonim iletişim tekniğinin kullanılacağı bir yöntemdir.

Sızıntı Gazeteciliği

Tor ağı, yakın internet tarihi boyunca sızıntı gazeteciliğinin temel aracı olmuştur. En bilindik örnek olarak WikiLeaks'i verebiliriz. Ancak WikiLeaks ve benzeri birkaç sistemin kötü yanı kodların tamamen kapalı olması ve şeffaflıktan uzak olmalarıydı. Bu sıkıntıyı gören Aaron Swartz ve Kevin Poulsen, "DeadDrop" isimli bir sistem kodlamaya başladılar. Sistem daha kodlama aşamasında herkesin gözetimine ve düzenlemesine sunularak açık kaynaklı halde yapılmıştı. Aaron Swartz ABD hükümetinin ve mahkemelerinin baskıları sonrasında intihar ettikten sonra Basın Özgürlüğü Vakfı (Freedom of Press Foundation) tarafından geliştirilmeye başlandı ve ismi SecureDrop oldu. Şimdilerde The New Yorker, Forbes, Bivol, ProPublica, The Intercept, San Francisco Bay Guardian, The Washington Post, The Guardian ve belki de bilmediğimiz başka yayın organları da SecureDrop kullanıyor. SecureDrop bir arayüz sunarken, kullanıcı tarafından gönderilen bilgilerin içerisindeki 'Metadata' isimli ek bilgileri de temizler. Ayrıca bilgileri yalnızca Güvenli İnceleme İstasyonu haline getirilmiş tek bir bilgisayar tarafından açılabilecek hale getirir. Bu sayede sunucu, kötü niyetli bir kişinin eline geçmiş olsa bile sistemi kullanan kullanıcıların kimlik bilgileri tehlikeye düşmez.

Karakutu karşılıklı anonimlik üzerine kurulu bulunduğu için ne bilgi sızdıran ne de Karakutu'daki verilere erişen gazeteciler birbirlerini, birbiriyle eşleşebilen herhangi bir bilgi ile örtüşecek şekilde tanıyamamaktadırlar. Bu da herhangi bir ülke açısından yasal bir soruşturmanın Karakutu'yu konu alması durumunda Karakutu tüm bilgileri açsa dahi bilgi sızdıranlara ulaşılamayacağı anlamına gelmektedir. Sızdırılan bilgilerin niteliğine göre bilgi sızdırma faaliyeti kişilerin çalıştıkları ya da hakkında bilgi sızdırdıkları kurum ya da yerin niteliğine göre de değişik cezai ya da idari soruşturmaların sızdırma faaliyeti hakkında başlatılmasına neden olabilecektir. Bunların bir kısmı MİT Yasasından, Terörle Mücadele Yasasından ve hatta Askeri mevzuattan dahi kaynaklanabilecektir. Ancak hem teknik olarak karşılıklı anonimlik halinden hem de Karakutu'yu çalıştıranlar, isteseler dahi sistem IP numarası tutmadığından soruşturma çerçevesinde gerçek bilgi sızdırıcılarına ulaşılması mümkün değildir. Her ne kadar sızdırma eylemi tek başına yerine ve duruma göre hukuka aykırılık teşkil edebilse de her

zaman için sızdıran kişinin sızdırdığı bilginin kamuya ulaşmasının kamunun yüksek çıkarları açısından sızdırma faaliyetinin hukuka aykırı kabul edilme gereğinden çok daha önemli ve hatta asla karşılaştırılamayacak derecede olması beklenmektedir. Öyle ki bugüne kadar dünya çapında çeşitli büyük sızdırma faaliyetleri gerçekleştiren ve bir şekilde ifşa olan kişiler vatana ihanet vb. suçlarla aranmakta ya da yargılanabilmektedirler ve fakat sızdırdıkları bilgiler ise onları yargılayan ya da yargılamak isteyenlerin halka söyledikleri yalanları ortaya çıkarmak gibi çok daha yüksek bir menfaate hizmet etmektedir. Tüm Karakutu faaliyeti "Bir adama bir maske verin ve size gerçekleri söylesin" ve de "Halka yalan söylemek en büyük suçtur" mottoları üzerine kurulmuş ve gelişmektedir.

Karakutu insanların güvenlik ve gizlilik konusunda kimseye (biz dahil) bel bağlamadan halkın çıkarlarını zedeleyen her şeyin bilgisini ve belgesini özgürce ve korkmadan yayınlayabileceği bir platform olacak. Projenin aktif hale geldikten sonra en büyük ihtiyacı, aynı ABD halkının savaşa karşı tepkisini artırarak Vietnam savaşının bitişini hızlandıran Vietnam belgelerini sızdıran ABD ordu çalışanı Daniel Ellsberg gibi, Irak savaşında sivillerin bilinçli olarak öldürüldüğünü gözler önüne seren ordu çalışanı Bradley Manning gibi, ABD Ulusal Güvenlik Dairesinin (NSA) dünyayı 1984 distopyasına dönüştürdüğünün belgelerini sızdıran NSA çalışanı Edward Snowden gibi cesur insanlar olacaktır. İnanıyoruz ki halka gerçekleri göstermeye gönüllü insanlar elbet çıkacaktır.